

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN RUH SAĞLIĞI
BELİRTİLERİNİ GÖZLEMLEMeye YÖNELİK GÖRSEL
SANATLAR EĞİTİM MODELİ TASARISI

DENİZ KİREÇ

IŞIK ÜNİVERSİTESİ

2019

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN RUH SAĞLIĞI
BELİRTİLERİNİ GÖZLEMLEMeye YÖNELİK GÖRSEL
SANATLAR EĞİTİM MODELİ TASARISI

DENİZ KİREÇ

Mimar Sinan Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, 2006

Parsons School of Design, İletişim Fakültesi, Tasarım ve Teknoloji Bölümü, 2008

Bu tez, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne

Doktora (Ph.D.) derecesi için sunulmuştur.

IŞIK ÜNİVERSİTESİ

2019

IŞIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN RUH SAĞLIĞI BELİRTİLERİNİ
GÖZLEMLEMEYE YÖNELİK GÖRSEL SANATLAR EĞİTİM MODELİ TASARISI

DENİZ KİREÇ

ONAYLAYANLAR:

Prof.Dr. Halil AKDENİZ Işık Üniversitesi
(Tez Danışmanı)

Prof.Dr. Ahmet Kamil GÖREN İstanbul Üniversitesi

Prof. Seyyit BOZDOĞAN Işık Üniversitesi

Doç.Dr. Oğuz HAŞLAKOĞLU İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Deniz AKTAN Işık Üniversitesi

ONAY TARİHİ :17/01/2019

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN RUH SAĞLIĞI BELİRTİLERİNİ GÖZLEMLEMeye YÖNELİK GÖRSEL SANATLAR EĞİTİM MODELİ TASARISI

ÖZET

Sanat, insanın yaratıcılık ve dışavurumuyla kendi dünyasını yansıttığı yegane alandır. Bu sebepten ötürü sanat, hem var olan psikolojik problemlerin saptanmasına hem de tedavi edilmesine yardımcı olabilmektedir. Tasarlanan eğitim modeli, yaratıcılık ve dışavurum üzerine şekillenmektedir. Tezin başında yaratıcılık kuramsal olarak açıklanmakta, yaratıcılık ölçütleri, yaratıcı kişilik özellikleri, yaratıcılığın ölçülmesi ile yaratıcılıkla kişilik, zeka, yetenek ve hayal gücü arasındaki ilişki incelenmektedir. Bilim adamları ve sanatçıların gözünden yaratıcılıkla devam etmektedir. Dışavurum ise tarihin başlangıcından itibaren insanın kendini yansıttığı alan olarak ele alınmakta ve modern sanatta nasıl şekillendiği incelenmektedir. Sonrasında sanat terapisinin kavramı, amacı ve önemi açıklanmakta, bir terapi yöntemi olarak ortaya çıkışına ve günümüzde nasıl yer bulduğuna değinilmektedir. Sanat terapisine farklı yaklaşımlar ve sanat terapisinden örnek çalışmalar yer bulmaktadır. Sanat terapisinin son kısmını ise sanat eğitimindeki yeri oluşturmaktadır. Modelde gözlemlenebilecek rahatsızlıklar başlığı altında kaygı ve depresyonun karakteristik özellikleri açıklanmış, psikolojik rahatsızlıkların sanatta yansımaları seçilen sanatçılar, sanatla ilgilenen hastalar ve çocukların çalışmaları üzerinden gösterilmiştir. Bu modelin ortaöğretim çağındaki öğrencilere uygulanacağı göz önüne alınarak bebeklikten ergenliğe kadar geçen süreçte sanat, yaratıcılık ve dışavurum ele alınmaktadır. Takip eden bölümde sanat eğitiminin gelişimi ile eğitim sistemindeki yerine ve amacına değinilmektedir. Model tasarlanmadan önce, sanat eğitimde geleneksel olarak kullanılan malzemelerden bahsedilmiş, ayrıca yaratıcı tekniklere de yer verilmiştir. Son bölümde ise oluşturulan model için metod ve yönelimler açıklanmış ve modelin içeriği 16 çalışmadan oluşacak şekilde detaylı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Yaratıcılık, Dışavurum, Sanat Terapisi, Psikolojik Rahatsızlıklar, Ortaöğretim Çağı, Eğitim Modeli

VISUAL ARTS EDUCATION MODEL DESIGN IN ORDER TO OBSERVE INDICATIONS OF SECONDARY LEVEL STUDENTS' MENTAL HEALTH

ABSTRACT

Art is a unique area that people express their own inner world through creativity and self-expression. Therefore, art can help to indicate psychological disorders and cure them at the same time. This designed educational model is shaped by creativity and self-expression methods. In the beginning of this thesis, creativity is theoretically explained, creativity criteria, characteristics of creative people, measurement of creativity and the correlation between personality, intelligence, talent and imagination are examined, followed by creativity through the eyes of scientists and artists. Expressionism is defined from the beginning of history as an area that people express themselves and how it took form in modern art is explained. Later on, art therapy is conceptually explained with its goals and methodology, how art therapy evolved as a therapy method and how it takes place today is mentioned. Different approaches to art therapy are addressed and examples from art therapy are included. The last part of art therapy consists of its place in art education. Under the title of disorders that can be observed in the model, characteristics of anxiety and depression are explained, the reflections of psychological disorders on art is shown through famous artists, patients that are involved in art and children's works. Considering that this method is going to be applied on secondary education level students, the process of art, creativity and expressionism from infancy through adolescence is covered. In the following part, development of art education and its place and purpose in education system are mentioned. Before the model is designed, traditional materials used in art education as well as creative techniques are mentioned. In the last chapter, methods and approaches for the designed model are explained and the context of the model is explained as 16 parts in detail.

Key Words: Art, Creativity, Self-Expression, Art Therapy, Psychological Disorders, Secondary Level, Education Model

Teşekkür

Tez yazım sürecimde beni yönlendiren ve destekleyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Halil AKDENİZ'e, tez izleme jürimde yer alan ve değerli zaman ve fikirlerini benimle paylaşan Sayın Prof. Dr. Ahmet Kamil GÖREN'e ve Sayın Prof. Seyyit BOZDOĞAN'a teşekkür ederim. Tez yazım süreci boyunca bana zaman ayıran Uzman Psikolog Neylan ÖZDEMİR'e ve verdiği destek için Psikolog Nedim YANNİ'ye de teşekkür ederim. Doktora çalışmalarım konusunda beni motive eden canım annem Ümit KİREÇ'e, beni koşulsuz sevdiğini her zaman gösteren canım babam Gürbüz Alp KİREÇ'e ve iyi ki kardeşim olmuş dediğim Alp KİREÇ'e, 11 yaşından beri tanıdığım ve artık kardeşmişiz gibi hissettiğim en yakın dostum Selen GÜRGÜN'e de tez aşamasındaki desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İçindekiler

Özet.....	i
Abstract.....	ii
Teşekkür.....	iii
Görsel Listesi.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. YARATICILIK.....	2
2.1 Yaratıcılık Kavramı.....	2
2.2 Yaratıcılık Kuramları	3
2.2.1 Psikoanalitik Yaratıcı Düşünce Kuramı.....	3
2.2.2 Gestalt Kuramları.....	6
2.2.3 Çağrışım Kuramları.....	10
2.2.4 Algısal Kuram.....	11
2.2.5 İnsancıl Kuramlar.....	12
2.2.6 Bilişsel Gelişimsel Kuram.....	14
2.2.7 Karmaşık Kuramlar.....	15

2.3 Yaratıcılığın Ölçütleri ve Süreçleri.....	16
2.4 Yaratıcı Kişilik Özellikleri.....	21
2.5 Yaratıcılık Ölçme Araç ve Yöntemleri	24
2.6 Yaratıcılık ile Kişilik, Zeka, Yetenek ve Hayal Gücü Arasındaki İlişkiler.....	27
2.7 Bilim İnsanlarının ve Sanatçıların Gözünden Yaratıcılık.....	33
3. DIŞAVURUM.....	35
3.1 Dışavurum Kavramı.....	35
3.2 Dışavurumun İlk Örnekleri.....	35
3.3 Modern Sanat Akımı Olarak Dışavurum.....	38
4. BİR DIŞAVURUM METODU: SANAT TERAPİSİ.....	46
4.1 Sanat Terapisi Kavramı, Amacı ve Önemi.....	47
4.2 Sanat Terapisinin Doğuşu ve Gelişimi	48
4.3 Sanat Terapisine Farklı Yaklaşımlar	50
4.4 Sanat Terapisinden Örnek Çalışmalar.....	52
4.5 Sanat Terapisi ve Sanat Eğitimi	62

5. PSİKOLOJİK RAHATSIZLIKLAR.....	63
5.1 Modelde Gözlemlenebilecek Psikolojik Rahatsızlıklar.....	63
5.1.1 Kaygı.....	63
5.1.2 Depresyon.....	65
5.2 Psikolojik Rahatsızlıklar ve Sanatta Yansımaları.....	66
5.2.1 Psikolojik Rahatsızlıklara Sahip Sanatçılardan Örnekler.....	66
5.2.2 Psikolojik Tedavi Gören Danışanlardan Örnekler.....	69
5.2.3 Çocukların Çalışmalarından Örnekler.....	79
6. BEBEKLİKTEN ERGENLİK DÖNEMİNE SANAT, YARATICILIK VE	
DIŞAVURUM.....	85
6.1 Çocuk Gelişim Dönemleri.....	85
6.2 Çocuklarda çizim gelişimi ve yaratıcılık aşamaları	85
6.2.1 Karalama evresi (2-4 yaş)	87
6.2.2 Şematik öncesi dönem (4-7 yaş)	89
6.2.3 Şematik Dönem (7-9 yaş)	90
6.2.4 Gerçekçilik Dönemi (9-12 yaş)	91
6.2.5 Görünürde doğalcılık dönemi (12-14 yaş)	91

6.3 Ergenlik döneminde Sanatta Yaratıcılık	92
7. SANAT EĞİTİMİ VE PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRMELER	93
7.1 Sanat Eğitiminin Gelişimi	93
7.2 Sanatın ve Yaratıcılığın Eğitim Sistemindeki Yeri ve Amacı	94
8. SANAT EĞİTİMİNDE KULLANILAN MALZEMELER VE YARATICI TEKNİKLER.....	96
8.1 Sanat Malzemeleri.....	96
8.2 Yaratıcı Teknikler.....	106
9. TASARLANAN MODEL.....	111
9.1 Metod ve Yönelimler.....	111
9.2 Önerilen Modelin İçeriği.....	123
SONUÇ.....	139
KAYNAKÇA.....	141
ÖZGEÇMİŞ.....	157

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Yakınlık Yasasını Belirten Formlar.....	7
Görsel 2: Benzerlik Yasasını Belirten Formlar.....	7
Görsel 3: Ortak Kader Yasasını Belirten Formlar.....	8
Görsel 4: Süreklilik Yasasını Belirten Formlar.....	8
Görsel 5: Tamamlama Yasasını Belirten Formlar.....	9
Görsel 6: Figür-zemin Döngüsü Dahilinde Yüzler veya Vazo.....	10
Görsel 7: Red Cow and First Chinese Horse, M.Ö. 15.000-10.000.....	36
Görsel 8: Dünyanın Değişik Bölgelerinden Mağaralardaki El Resimleri.....	37
Görsel 9: Edward Munch, Scream, 1910.....	39
Görsel 10: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie with Large Pine, 1887.....	40
Görsel 11: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie, 1902-04.....	41
Görsel 12: Wassily Kandinsky, Composition VIII, 1923.....	42
Görsel 13: Jackson Pollock, Autumn Rhythm Number 30, 1950.....	44
Görsel 14: Mark Rothko, No.13, 1958.....	45
Görsel 15: Anselm Kiefer, Lilith, 1958.....	46
Görsel 16: Vincent van Gogh, Starry Night, 1889.....	67
Görsel 17: Yayoi Kusama, Infinity Mirror Room- Phalli's Field, 1965.....	68
Görsel 18: Uygulanan test.....	72
Görsel 19: Uygulanan test.....	73
Görsel 20 : Depresif durumda çizilen resim.....	75
Görsel 21: Manik durumda çizilen resim.....	76
Görsel 22: Denys Wheatley, Sea of Spheres, 2006.....	77
Görsel 23: Dikkat Eksikliği Bozukluğuna Sahip Yetişkin Danışan Çizimi.....	78
Görsel 24: Asperger sendromuna sahip danışanın kolaj çalışması.....	79
Görsel 25: 6 Yaşındaki Çocuğa Ait Karpuz Çizimi.....	80
Görsel 26: Şizofren danışan çocuğun detaylı çizimi.....	82
Görsel 27: Detaylarla Bütünlük Sağlayan Yetenekli Çocuk Çizimi	83
Görsel 28: Yalın Çizgilerle Çalışan Obsesif Çocuk Çizimi.....	83
Görsel 29: Dikkat Bozukluğuna sahip olan çocuk çizimi.....	84
Görsel 30: Kellogg'un Karalama Örnekleri.....	88
Görsel 31: Kurşun Kalemle Çizim, Mandy Boursicot.....	97

Görsel 32: Kömür ile Çizim, Karol Tucker.....	98
Görsel 33: Kuruboya ile Çizim, Jonelle Joshua.....	99
Görsel 34: Mürekkep ile Çizim, Christian Barthold.....	100
Görsel 35: Markör ile Çizim, Julien Langerdorff.....	101
Görsel 36: Pastel ile Portre, Nathan Rohlander.....	102
Görsel 37 : Sulu Boya ile Portre, Stina Persson.....	103
Görsel 38 : Akrilik ile Portre, Marco Wagner.....	104
Görsel 39: Yağlı Boya ile Portre.....	105
Görsel 40: Kolaj Çalışması Örneği, Joao Colagem.....	106
Görsel 41: Karışık Teknik Çalışma Örneği, Mary Todd Beam.....	107
Görsel 42 : Origami ile İnsan Figürü.....	108
Görsel 43 : Kağıt ile Yapılan Üç Boyutlu Çalışma.....	109
Görsel 44 : Seramik Eser Örneği.....	110
Görsel 45: Metodu oluşturan çalışmaların konu, kapsam ve alanları.....	112
Görsel 46: Joseph Cornell, Central Park Carrousel, in Memoriam, 1950.....	113
Görsel 47: Oskar Kokoschka, Self Portrait, 1913.....	114
Görsel 48 : Egon Schiele, Self Portrait Pulling Down an Eyelid, 1910.....	115
Görsel 49: Jackson Pollock, Free Form, 1946.....	116
Görsel 50: Jung'un Danışanının Mandala Çizimi.....	117
Görsel 51 : Mark Rothko, Red on Maroon, 1959.....	118
Görsel 52: Marcel Duchamp, Bicycle Wheel, 1951.....	119
Görsel 53: Pablo Picasso, Nature Morte, 1914.....	120
Görsel 54: Alberto Giacometti, Composition with Seven Figures and a Head, 1950.....	121
Görsel 55: Wasilly Kandinsky, Swinging, 1925.....	122

1. GİRİŞ

Günümüzde ergenlik çağındaki öğrencilerde birçok psikolojik sorun görülmekte fakat fark edilmemektedir. Bu sorunlar, öğrencilerin hem öğrenim hem özel hayatlarını olumsuz yönde etkilemekte ve gerekli yönlendirme yapılmadığında ileride daha büyük problemlere yol açabilmektedir. Genellikle birçok vaka, duyarlı görsel sanatlar ya da rehberlik öğretmenlerinin öğrencilerin çalışmaları üzerinden bazı bulguları şans eseri fark etmeleri üzerine öğrenci velilerine aktarmasıyla ortaya çıkmaktadır. Halbuki, sanat çalışmaları öğrencilerin iç dünyalarına açılan bir kapı olarak kullanılabilen bir mecra olmaya tabiatı itibariyle çok uygundur.

Sanatın iyileştirici gücü, sanat terapisi adı altında uygulanmaktayken sanatın benzer özelliğinin Görsel Sanatlar dersi kapsamında öğrencilerin ruh sağlığı belirtilerini gözlemlemeye yönelik uygulanması da mümkündür.

Yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü, bu tezde amaçlanan; ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin görsel sanatlar çalışmalarında varolan ve o zamana kadar gözden kaçan depresyon ve kaygı gibi durumların saptanmasını sağlayacak bir eğitim modeli tasarlamaktır. Böylece, uygulanan çalışmalar uzman bir kadro tarafından değerlendirilerek öğrencilerin gerekli görüldüğü durumlarda psikolojik destek almaları mümkün olacaktır.

Tez konusunu netleştirme aşamasında literatür taraması yapılarak bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiş, yeterli kaynakların bulunmasına ve aynı zamanda tez konusunun orijinal olmasına dikkat edilmiştir. Kaynakça'da da görüldüğü üzere, tez hazırlanırken kitap, makale, tez ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır. İncelenen tüm kaynaklar; kaynakça bölümünde belirtilmiştir. Yeterli Türkçe kaynak bulunmadığı durumlarda İngilizce kaynaklardan çeviriler yapılmıştır.

2. YARATICILIK

2.1 Yaratıcılık Kavramı

Sanat eğitiminde yaratıcılığın incelenmesi ve geliştirilmesi için öncelikle sanatta yaratıcılığın ne olduğu ortaya konulmalıdır. Yaratıcılık, birçok ekol ve kuramca elliden fazla tanıma sahiptir. Bu durum da, yaratıcılığın tanımının¹ kesin olarak yapılmasının zorluğuna işaret eder.

Yaratmak; Antik Yunan'da tamamen tanrılara özgü bir niteliktir, tanrılardan gelen ve ilham yani *muse* adı altında doğa üstü varlıkların insanlara yol gösterdiği bir olgu olarak görülebilir. Platon, Devlet adlı eserinde sanatçıların birşey yapmadıklarını, taklit ettiklerini savunur, sanat bir yaratıcılık alanı değildir. Sanat, Antik Yunan'da yaratıcı sürece dahil edilmemektedir. Bunun yerine *techne*, sanat yerine geçmekte ve insanın eserleri, *mimesis* olarak, yani doğayı taklit ederek vücut bulmaktadır. Platon; gerçekliğin kendisiyle değil sadece görünüşleriyle ilgilendiklerinden dolayı şair ve sanatçıları gerçekliğin altıncı halkasına indirdi. Rollo May; yaratıcılığı tanımlarken yüzeysel estetizm ile yaratıcılığın otantik biçimini ayırt etmek gerektiğini yazmaktadır. Bunu; yeni bir şeye varlık kazandırma süreci olarak betimler.²

Yaratıcılığın sadece tanrılara ait olduğu, insanlardaki yaratıcılığın kökeninin dahi tanrılar tarafından görevlendirilen ilham perileri sayesinde gerçekleştiği, ressamın kusursuz olarak nitelendirilen doğayı sadece taklit ettiği bu düşünce yapısı Rönesans'ta yıkılacak ve aydınlanma çağında, Hümanizm'in de etkisiyle insanın

¹ Yaratıcılığın tanımı, sözlük anlamıyla Merriam Webster'da yeni şeyler yapmak veya yeni fikirler düşünmek, Türk Dil Kurumu'nda ise her bireyde var olduğu kabul edilen; bir şeyi yaratmaya iten farazi yatkınlık olarak tanımlanan yaratıcılık, aslında bir cümle ile tarif edilemeyecek kadar derin ve değişkenlere sahip bir olgudur. Kelime kökenine bakıldığında, Antik Yunan'da yaratıcılık kelimesinin tam karşılığı güncel kullanımındaki anlamını tam karşılayamasa da, İngilizcesi olan *creativity*, Latince *creare* kelimesinden gelmektedir. Anlamı; üretmek ya da sebep olmaktır. Kelimenin esas kökü ise; *cre*'dir.

² May, Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınevi, İstanbul, s. 63

yaratıcılığı ve yapabilecekleri üzerine yeniden kurulacaktır. Her ne kadar skolastik düşünceyi terk eden bu yeni akım Antik Yunan'a yüzünü yeniden dönmekteyse de, insanı odak noktası yapacak, insanın yaptıkları, yapabilecekleri ve elbette yapması gerekenleri kendince ortaya koyacaktır.

Ortaçağ tanrıculığından bıkan ve her türlü değere ölçüt olarak konulması düşünülen insan, nihayetinde tanrının yerine konulmuştur.³ İnsan; artık baş yaratıcıdır.

2.2 Yaratıcılık Kuramları

Sadece tanımlamalar değil, teoriler de yaratıcılık olgusunu ele alıfta farklılık göstermektedir. Birbirinin tam tersi fikirlere sahip birçok teorisyen, kendi yöntemlerine göre yaratıcılığı tarif etmektedir. Psikoanalitik teori ile Hümaniter teori aynı temel olan Psikoloji'den çıksalar da karşı karşıya durmaktadır.

Dr. Nuray Sungur, *Yaratıcı Düşünce* isimli kitabında yaratıcı düşünceye ilişkin kuramları Psikoanalitik, Gestalt, Çağrışım, Algısal, İnsancıl, Bilişsel Gelişimsel ve Karmaşık Kuramlar olmak üzere yedi ana başlığa ayırmıştır.⁴ Bu bölümde yukarıda bahsi geçen kuramlar doğrultusunda incelemelere yer verilmiştir.

2.2.1 Psikoanalitik Yaratıcı Düşünce Kuramı

Platon, ilhamı bir çeşit delilik olarak nitelendirmektedir.⁵ Yaratıcılığın bir tür rahatsızlık olarak nitelendirilmesine tarih boyunca da rastlanılmıştır, Psikoanalitik teoride de bu tür yaklaşımlara rastlanılmaktadır. Bu teoriye göre yaratıcılık, karşılaşılan zorluklar ve bastırılmış duygular neticesinde ortaya çıkmaktadır.

³ Hançerlioğlu Orhan (2012) *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.174

⁴ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, s.47-57

⁵ Gaut Berys (2010) "The Philosophy of Creativity", *Philosophy Compass*, vol. 5 no:12, s.1

Psikoanaliz, Sigmund Freud tarafından geliştirilmiş bir psikolojik kuramdır. Freud 1908 yılında yazdığı *Creative Writers and Day Dreaming* adlı yazısında yaratıcılığın Platon gibi delilik olduğunu ifade etmese de yaratıcılığın gerçeklikten uzaklaşmak arzusu ile zihnini başka yöne doğrultması ve bu arzunun artmasıyla gerçeklikten koparak bir akıl hastalığına yaklaştığını belirtir. Freud'un çizgisi patolojinin sınırında kalmaktadır ve Freud'a göre sanatçılar yaratıcı değil, memnuniyetsiz kimselerdir.⁶

Psikoanaliz, 1968'de Maddi'nin kişilik kuramları üzerine sunduğu iki örnek olan doyum (fulfillment) ve çatışma (conflict) modellerinden çatışma modelini temsil etmektedir. Doyum ise, sonraki bölümlerde ele alınan Maslow'un kendini gerçekleştirme kuramı için uygundur. Freud'a göre insan kişiliği üç yapıdan oluşur. Bunlar; İd, Ego ve Süperego'dur. İnsanın id ile doğduğunu ve ego ile süpregonun çatışmalar sonucunda zamanla geliştiğini savunur. İnsanın yaşamına başladığı id, kişinin tepilerini içeren çeşitli ruhsal işlev etmenleri temsil eden terimdir. Kişinin tatmin olması, bu ruhsal tepilerin yüzeye çıkararak doyuma ulaşması demek olsa da bu, kişinin olgunlaşamayacak ve her daim çocuksu kalmasına yol açacaktır. Ruhsal yönden gelişme ise, çatışmaların çözümü ve kolay kolay tepileri doyuma götürmeyen çevre ve engellemelerin üstesinden gelmekle oluşmaktadır. İşte böylece birey olgunlaşır. Bu şekilde gelişen ruhsal işlevler ise ego olarak tanımlanmaktadır. Psikoanaliz kuramına göre yaratıcılıkta çatışma gerekli bir faktördür. Bu kuramı benimseyenler, yaratıcı kişinin bireysel çabasının toplum içindeki tepilerini ilkelikten daha üstün bir değere yüceltmesi olduğunu savunur. Bu durumda ise kişi anlık hazlar yerine daha ilerde isteğine kavuşmasını ön planda tutmaktadır.⁷

Freud'cu topluluğa dahil olan fakat sonradan ayrılan Carl Jung da Psikoanalize farklı yaklaşımlar getirmiştir. Jung'un yaratıcılığa yaklaşımı Freud kadar katı değildir.

⁶ Freud Sigmund (1908) *Collected Papers*, Basic Books, s.419

⁷ Yavuzer Halide Yavuz (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, s.22

Özellikle sanat konusunda, sanatçıların tasvirlerinde zihinlerinde barındırdıkları görsellere dayandıklarını savunur.⁸

Freud, yaratıcı işlerin kişilerin zihinlerindeki çatışmalardan doğduğunu savunurken, yaratıcı işlerin kişiyi bu çatışmalardan uzaklaştıran eylemler olarak görmüş, yaratıcılığın özünden ziyade yaratıcılığın motivasyonu ile ilgili araştırmalar yaparken Jung, yaratıcı sürecin psikolojik ve görüntüsel olarak iki tür olarak gerçekleştiğini öne sürer.⁹

Jung, kuramını ortak bilinçaltına ve arketiplere dayandırarak oluşturur. Bu arketipler arasında en dikkat çekenler anima, animus ve gölgedir.¹⁰ Sanatla bağlantılı bir diğer nokta ise; Jung'un ekolünden gelen psikoanalistlerin, sanatçıların imgelerini arketiplerle yorumlaması ve bilinçaltı ile bilinç arasındaki ilişkiyi eserlerdeki semboller üzerinden okuma yapmalarıdır.

Yaratıcılık sürecinin psikoanalitik kuramlarını ise Ernst Kris ve Lawrence Kubie geliştirmişlerdir. Rasyonellik, yaratıcı anlamda Kubie'e göre bir engeldir ve yeni çözümlerin üretilmesi gerektiği durumlarda mantıksal düşünme geçici olarak kaldırılmalıdır.¹¹

Kubie, korku, suçluluk ve benzeri nörotik kişilik yönlerinin yaratıcı üretimini sınırlandırdığından bahsederken, yaratıcılığın bilinç öncesi düşünmedeki anlam yoğunlaşmasının önemi üzerinde durur. Bilinç öncesi; bu durumda bilgilerin toplanıp birleştirilip karşılaştırılması ve yeniden taşınması yaratıcılık için önem taşır.¹²

⁸ Lawson Thomas T. (2008) *Carl Jung, Darwin of the Mind*, Londra, Karnac Books, s.76

⁹ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Theraphy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.64

¹⁰ Burger Jerry (2006) *Kişilik*, İstanbul, Kaknüs Psikoloji, s.156

¹¹ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.48

¹² Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.48

Psikopatolojik olarak yaratıcılık ve delilik arasındaki ilişki tartışılmaya devam etmiştir. Kubie'nin nörotik yönlerinin yaratıcılığı kısıtladığı düşüncesine karşın şöyle bir gerçek de vardır: Yaratıcı kişiler arasından çoğunlukla Bipolar (manik-depresif) vakaların çıkması daha olasıdır. Ayrıca hastalık esnasında yaratıcı kimselerin daha da yaratıcı oldukları gözlemlenmektedir.¹³

2.2.2 Gestalt Kuramları

Gestalt kuramı felsefede ilk defa Avusturyalı filozof Christian von Ehrenfels tarafından 1890 yılında sistematik olarak formüle edilmiştir.¹⁴

Gestalt Psikolojisi; bütünü, sonuçların toplamından daha büyük olması ilkesiyle anılmaktadır. Wilhelm Wundt'un *Fizyolojik Psikoloji İlkeleri* isimli yayını ile Psikoloji bir bilim olarak kabul edilmiş, Freud'un psikanalizi rafine ederek bir bilim dalı haline getirme çabası başarısızlıkla sonuçlanırken, Wundt'un deneysel psikoloji disiplini ortaya koyarak bilim çevrelerinden onay almıştır.

Max Wertheimer, Kurt Koffka ve Wolfgang Köhler; Gestalt psikolojisinin Berlin ekolü olarak adlandırılmaktadır.¹⁵

“Üretken düşünce” ve “sorun çözme” kavramları, Gestaltçıların yaratıcılık yerine kullandıkları kavramlardır. Max Wertheimer'a göre yaratıcı düşünce sorununun yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Rahatsızlıklar yapısal olarak ele alınmalı, bütün ve parçaları arasındaki ilişki, bireyin rahatsızlıklarını irdelemesinde düşünmesi gereken unsurlardır.¹⁶

¹³ Rubin Judith (2010) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s.53

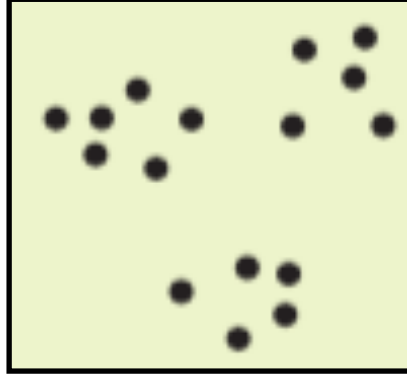
¹⁴ Sabar Stephanie (2013) “What's a Gestalt?” *Gestalt Review*, vol. 17 no:1, s.6-34

¹⁵ Woldt Ansel L. (2005) *Gestalt Therapy: History, Theory and Practice*, Sage Publications, Bölüm: 1

¹⁶ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.49

Wertheimer, 1923 yılında yaptığı çalışmada algısal örgütlenme yasalarını beşe ayırmıştır:

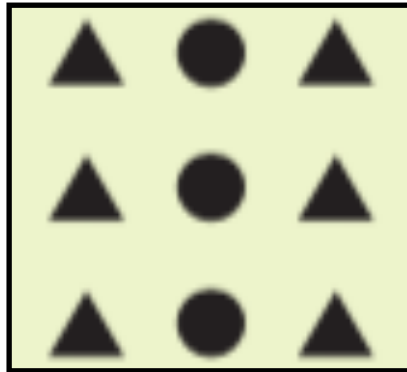
1- Yakınlık Yasası: Yakınlık yasasına göre, objeler birbirlerine yakınlık ya da uzaklıklarıyla gruplanarak algılanılır.

Görsel 1: Yakınlık Yasasını Belirten Formlar

(Kaynak: Schacter Daniel L., Gilbert Daniel L., Wegner Daniel M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

2- Benzerlik Yasası: Gestalt teorisine göre, objelerin birbirine benzerlik göstermelerine göre algılanma eğilimidir. Bunlar; biçim, renk ya da doku şeklinde olabilir.

Görsel 2: Benzerlik Yasasını Belirten Formlar

(Kaynak: Schacter Daniel L., Gilbert Daniel L., Wegner Daniel M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

3- Ortak Kader Yasası: Algılama eğilimi objelerin bir mekanda birlikte değişmeleri ya da grup olarak hareket etmeleri sonucunda oluşur.

Görsel 3: Ortak Kader Yasasını Belirten Formlar

(Kaynak: Schacter Daniel L., Gilbert Daniel L., Wegner Daniel M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

4-Süreklilik Yasası: Parçaların uyumlu bir süreklilik yaratmaları sonucunda gruplanma eğilimi göstermeleri öne sürülür.

Görsel 4: Süreklilik Yasasını Belirten Formlar

(Kaynak: Schacter Daniel L., Gilbert Daniel L., Wegner Daniel M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

5-Tamamlama Yasası: Bu yasada; eksik ya da kesik objeleri birleştirme eğilimine değinilir.¹⁷

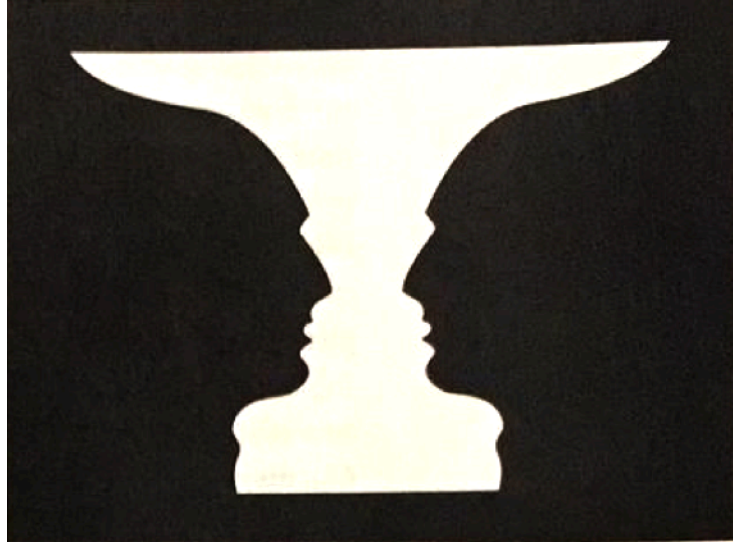
Görsel 5: Tamamlama Yasasını Belirten Formlar

(Kaynak: Schacter Daniel L., Gilbert Daniel L., Wegner Daniel M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Wertheimer'in parça ve bütün yaklaşımı dolayısıyla; bilim insanları maddeyi oluşturan en küçük parçayı bulmaya odaklanmışken Gestalt ekolüne ait yaklaşım ise bütüne odaklanmış, sonrasında parçaların fonksiyonlarını bütünün dahilinde açıklamaya çalışmışlardır. Bu perspektif doğrultusunda da; Gestalt psikologları algının her daim bir alanda oluştuğunu ve figür-zemin olarak bölündüğüne işaret ettiler. Figür bilinçli olarak algılanmaktayken zemin; figürün algılanması için gerekliydi. Bu durumda; figürün zemin olmaksızın var olması mümkün değildi. Bir diğer unsur da; figür ve zeminin aynı anda algılanamaz olmasıydı. Zira böyle bir durumda zemin de figüre dönüşmek durumundaydı. Aşağıda Edgar Rubin'in bu fikri destekleyen örneği yer almaktadır. Burada koyu renk figür halinde iken iki karşılıklı yüz, açık renk figür halinde iken de bir vazo algılanmaktaydı. Aynı anda ikisinin de algılanması mümkün olmamakta; sadece form ve zemin yer değiştirebilmekteydi.¹⁸

¹⁷ Wertheimer Max, Sekuler Robert, Sarris Viktor, Spillman Lothar (2012) *On Perceived Motion and Figural Organization*, Mit Press, s.185

¹⁸ Fancher Raymond, Rutherford Alexandra (2017) *Pioneers of Psychology*, W. W. Norton & Company, s.163

Görsel 6: Figür-zemin Döngüsü Dahilinde Yüzler veya Vazo

(Kaynak: Fancher Raymond, Rutherford Alexandra (2017) *Pioneers of Psychology*, W. W. Norton & Company, s.163)

2.2.3 Çağrışım Kuramları

Nuray Sungur, *Yaratıcı Düşünce* isimli kitabında kuramın temellerini atanlar olarak İngiliz ampirisistleri David Hume (1711-1776) ve John Stuart Mills'i (1806- 1873) işaret etmektedir. Onlara göre yaratıcılık, düşünceler arasındaki çağrışımların sayısı ve alışılmamış olmalarına bağlıdır.

Uzak çağrışım tesitini geliştiren Sarnoff Mednick (1928-2015) bu testi yaratıcılık kuramında uygulamaya koymuştur. Ona göre ıraksak¹⁹ düşünce yaratıcı kişiler tarafından daha çok ulaşılan bir algıdır. Buna örnek olarak masa denildiğinde yaratıcılığı düşük kimseler sandalye gibi stereotipik cevaplar verebilirken, yaratıcılıkları yüksek derecede olan kimseler ise, stereotipik cevaplarla beraber uzak

¹⁹ ıraksak yani düşünmek; çok farklı ve çeşitli olası çözüm ortaya koymak, yakınsak düşünmek ise olasılıkları tek bir cevaba indirgemek olarak tanımlanmıştır.

Woolfolk Anita (2015) *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, Kaknüs Psikoloji, s.591

tepkiler de gösterebilirler, Uzak tepkilerden biri örneğin su olabilir.²⁰ Uzak Çağrışım testinde (Remote Associates Test) mantıklı cevaplar değil, yalnız çağrışım dayanan aracı sözcüğü bulmak esastır.²¹

Mednick'in 1962 yılında yazdığı makalesine bakıldığında; yaratıcı bir çözüm için üç yol işaret edilmektedir. Bunlar; tesadüf, benzerlik ve ortak unsurlardır. Tesadüf olarak gösterdiği örnekler röntgen ışınlarının ve Penisilin ilacının bulunmasıdır. Benzerlik ise genellikle yaratıcı yazarlıkta kafiyeye ve ritim dolayısıyla oluşur. Bunların aynı zamanda resim, heykel, müzikal kompozisyon ve şiire uyarlanması da mümkündür. Son olarak, ortak unsurları açıklamak için Psikoloji'den örnek verilerek yorgunluk (tiredness) ve tükenmişlik (fatigue) arasındaki ortak bulgulara işaret edilmiştir.²²

2.2.4 Algısal Kuram

Nuray Sungur, kitabında Ernest Schachtel'den bahsetmektedir. Schachtel, 1959 yılında yazdığı *Metamorphosis* isimli kitabında algısal bir yaratıcı süreç kuramı geliştirmiştir ve yaratıcılık için güdülenme, bu durumda dış dünya ile ilişki kurma gereksiniminde yatmaktadır. Bu kuram, algıyı ön plana çıkarır ve bir objeye değişik ve farklı görüş açılarından yaklaşabilmeyi sağlayan algısal bir açılığın yaratıcılığı oluşturduğunu öne sürer.²³

Schachtel, algısal bağlantıları otosantrik ve allosentrik algısal yöntemler olmak üzere ikiye ayırır. Otosantrik yöntem, birey üzerine yoğunlaşmakta ve nesnelere ya çok az yer almakta ya da hiç yer almamaktadır. Burada tamamen bireyin ne hissettiği ve nasıl hissettiği önem kazanmakta; zevk ve acı veren duygular yakın bağ kurarak bir

²⁰ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.50

²¹ Yavuzer Halide Yavuz (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, s.82

²² Mednick A. Sarnoff (1962) "The Associative Basis of The Creative Process", *Psychological Review*, vol. 69 no.3, s. 221-222

²³ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.50

karışım oluşturmaktadır. Allosentrik yöntemde nesnelleştirme söz konusudur ve nesnenin ne olduğu önem kazanmaktadır. Bireyin duyguları söz konusu değildir. Bu iki yöntem arasındaki fark ise; bu yöntemlerde zaman zaman aynı, zaman zaman da farklı algıların kullanılmasıdır.²⁴

2.2.5 İnsancıl Kuramlar

Hümaniter teori yani İnsancıl kuram, varoluş felsefesinden esinlenmiştir. Varoluşçu psikoterapist Rollo May, delilik ya da nevroz ile yaratıcılık arasında kurulan ilişkiye, 1975 basımı *Yaratma Cesareti (The Courage to Create)* isimli kitabında değinmektedir. Rollo May, Avusturyalı psikoterapist ve filozof olan Alfred Adler üzerinden psikanalizin yaratıcılığa bakış açısını eleştirmektedir. Adler, yaratıcılığı bir çeşit telafi yöntemi olarak görmekte, insanların eksikliklerini telafi etmeleri için bilim ve sanatla uğraşıp yaratmak istediklerini öne sürmektedir. Bu durumda da, May'e göre Psikanaliz; yaratıcılığı hem nevrotik ruh hallerinin bir ürünü olarak görmekte hem de farklı bir diğer sürece indirgemesiyle hata yapmaktadır.²⁵ May'e göre yaratıcılık, Webster tarafından *yapma, varlığı ortaya çıkarma süreci* şeklinde doğru olarak tanımlanmaktadır.²⁶

May, aynı kitabında yaratıcılığın aslında ölümsüzlük için duyulan bir özlem olduğunu, her insanın ölmesi gerektiğinin bilincinde olarak bununla yüzleşecek cesarete sahip olması gerektiğini, ona başkaldırarak mücadele etmesi gerektiğini yazmaktadır. May'e göre yaratıcılık bu mücadeleden gelecektir.²⁷

İnsancıl kuram denildiğinde ilk akla gelen isimlerden bir diğeri de Maslow'dur. Maslow, Rollo May'in meslekdaşı ve yakın arkadaşı olmasının yanı sıra her ikisi de

²⁴ Ernest G. Schachtel (1959) *Metamorphosis: On the Development of affect, perception, and memory*, New York, Basic Books, s. 83

²⁵ May Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi, s. 62-63

²⁶ May Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi, s. 64

²⁷ May Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi, s. 56

1930'larda aynı akıl hocasını paylaşmışlardı: Alfred Adler. May, 1987 yılında Edward Hoffman ile yaptığı röportajda Maslow'un insanın kendini gerçekleştirme ile ilgili kavramında, Maslow'un yaratıcılık süreci üzerinde durmasının insan potansiyelini ortaya çıkarmak için gerekli olduğuna katıldığını söyler.²⁸

Maslow; 2. Dünya Savaşı sırasında insanlığın soykırımdan çok daha iyi şeyler yapabilme potansiyeli olduğunu göstermek için kişiliğin incelenmesi gerektiğine inanır. 1943 yılında yazdığı İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Hierarchy of Needs) isimli yazısında piramidinde yaratıcılığı kendini gerçekleştirme basamağına koyarak ele alır.

Piramidi oluşturan beş basamak aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde yükselmektedir:

- 1- Yemek, hava, uyku gibi temel fizyolojik ihtiyaçlar.
- 2- Kişinin kendini güvende hissedebilmesi.
- 3- Başkalarını sevme ve ait olabilme duygusuna sahip olması.
- 4- Kendine güveni, saygısı ve başkalarının ona duyduğu saygıdan ötürü pozitif duygulara sahip olması.
- 5- Kişinin kendini gerçekleştirebilmesi.

Piramidin en üst basamağında bulunan kendini gerçekleştirme tanımlanırken ilk anahtar kelime yaratıcılıktır. Bu en üst basamağı çıkabilmek içinse alttaki basamakların tırmanılması şarttır. Maslow'a göre kendini gerçekleştirebilen insanlar yüksek derecede yaratıcı ve uç deneyimlere sahip kimselerdir.

Maslow, kendini gerçekleştirme ve yaratıcılık süreci arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklamaktadır:

“Kendini gerçekleştirmiş deneklerim doğal, daha az denetimli,

²⁸ Hoffman Edward, (2009) “*Rollo May on Maslow and Rogers*”, Journal of Humanistic Psychology, vol.49 no:4

davranışlarında daha az ketlenmiş durumda idiler. Daha kolay dışa açılabilen, bağımsız, daha az engellenme algılayan, özleştiriyi az kullanan bireylerdi.”²⁹

Maslow'un geliştirdiği kendini gerçekleştirme kavramı psikolojide hümaniter akımın merkezi olacaktır.³⁰

Maslow gibi hümaniter psikolog olan Carl Rogers, kişinin potansiyelinin farkına varması ve kendini gerçekleştirme konusunda yaratıcılığın, oyunun ve spontane olmanın önemini altını çizmekte ve yaratıcı sürecin kendini gerçekleştirmedeki yerine dikkat çekmektedir. Bu şekilde hayat daha anlamlı olacak, kişi becerilerini geliştirecek ve kendini tanıma fırsatı bulacaktır.³¹

2.2.6 Bilişsel Gelişimsel Kuram

Bilişsel Gelişimsel kuramın (Cognitive Development Theory) mimarı İsviçreli bilim insanı Piaget'dir. Piaget, insanların çocukluktan itibaren nasıl bilgi topladığı ve sonucunda da dünyayı kendilerince anlamlandırdığını ele alan bir model yaratmıştır. Burada dört faktör söz konusudur: olgunlaşma, yaşantı, sosyal deneyimler ve denge kurma. Dış dünyayı anlamlandırma konusunda ilk faktör olan olgunlaşma, genetik olan biyolojik değişimlerin ortaya çıkmasıyla oluşur. Yaşantı; olgunlaşma ile meydana gelen ve çevreyi etkileme ve çevreden etkilenme ile ilgilidir. Düşünme süreci, keşfederek, deneyerek, gözlemleyerek ve sonrasında bu bilgilerin zihinde düzenlenmesiyle oluşur. Sonrasında ise diğer insanlarla olan etkileşim yani sosyal deneyimler önem kazanmaktadır.³² Denge kurma ise; bir şemanın bir olaya ya da

²⁹ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.54

³⁰ Ellis, Albert, Abrams, Lidia D., Abrams, Mike (2009) *Personality Theories:Critical Perspectives*, s.293

³¹ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.65

³² Woolfolk Anita (2015) *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, Kaknüs Psikoloji, s.95

duruma uyarlanmasıyla oluşmaktadır. Fakat şema tatmin edici nitelikte değilse, burada dengesizlik meydana gelecek ve rahatsızlık oluşacaktır.³³

Piaget, çocuk realizminin görsel değil kavrayış özelliği taşımasından bahseder. Burada anlatılmak istenen çocuğun bildiğini görmesi ve dış çevresini sanki daha önceden onu görmüş gibi değerlendirmesidir.³⁴

Yaratıcılığa dair bilişsel gelişimsel kurama örnek olarak Nuray Sungur kitabında David Feldman'dan bahsetmektedir. Feldman, Piaget'in aşamalı gelişmesi ile yaratıcı başarıma arasında aşağıdaki 4 noktada benzerliğe işaret eder:

- "1. Çözüme tepki çoğu kez sürprizlerden biridir.*
- 2. Çözüm bir kez başarılı mı çoğu kere açık anlaşılır görülür.*
- 3. Sorun üzerinde çalışmada genelde çözüme doğru çekilme duygusu olur.*
- 4. Çözüm bir kere başarılı mı önemi kalmaz olur."*³⁵

2.2.7 Karmaşık Kuramlar

Problem ne kadar karmaşık olursa çözüm de o kadar zor bulunacaktır. Bu, hem bilimde hem de sanatta yaratıcılık için geçerlidir. Csikszentmihalyi, sanatta yaratıcı kişinin ona ne yapması gerektiğini söyleyen bir bilinçdışı mekanizma oluşturması gerektiğini savunur. Bu süreç, eski Yunan'da ilham olarak nitelendirilirken artık bilinçdışı olarak yaratıcı kimseye yardımcı olmaktadır.³⁶

Fransız bilim insanı Jacques Hadamard, yaratıcı süreçte dört adım önermiştir:

³³ Woolfolk Anita (2015) *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, Kaknüs Psikoloji, s.98

³⁴ Piaget Jean (2007) *Çocukta Karar Verme ve Akıl Yürütme*, Ankara, Palme Yayıncılık, s. 281

³⁵Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.56

³⁶Csikszentmihalyi, M. (1996) *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*, New York, Harper Collins Publishers, s.115

- “1- Hazırlık
- 2- Kuluçka
- 3- Aydınlanma
- 4- Sonuçların doğrulama, gösterme ve kullanılması”

Hem bilinçli sistematik düşünceyi hem de bilinç dışını içeren bu kuramda, ilk basamak bilinç ve mantık içeren hazırlık döneminden meydana gelir. Sonrasındaki dönemler ise bilinç dışında oluşan kuluçka ve aydınlanma dönemleridir. Her tür düşünce bilince ulaşamazken sadece yararlı olanlar bilince ulaşırlar.³⁷

2.3 Yaratıcılığın Ölçütleri ve Süreçleri

Yaratıcılıkla ilgili tanımlar çok olduğu gibi ölçütler de o doğrultuda çeşitlilik gösterir. İnsancıl kuramla anılan Maslow, yaratıcılık için ön koşul olarak akıl sağlığına vurgu yapmıştır. Akıl sağlığı yerinde bir kimse kişisel sorunlarıyla meşgul olmadığı için yaratıcılıkta özgürdür. Spontane olabilir ve hayattan zevk alabilir. Rogers'ın da yaratıcı kişiliğin akıl sağlığına ilişkin Maslow'la paralel hipotezi vardır. Ayrıca yaratıcılığı -ya da yapıcı yaratıcılığı- hem iç hem de dış etmenlere bağlarken, bunun kişi ve çevresi arasındaki ilişkiden oluştuğunu savunur. Yapıcı yaratıcılığın kriterlerini şu şekilde sıralar: yeni deneyimlere açık olmak, üretilen şey ile tatmin olabilmek, kendini serbest bırakabilmek ile malzeme ve kavramlarla oynayabilmek.³⁸

Bireyin kendini özgür hissetmesi ve özgür davranabilmesi yaratıcılık için gereken en önemli faktörlerden biridir. Bunun için çocukluk dönemi oldukça önem gösterir. Kişinin çocukken hem aile hem de okul hayatı, onun ilerideki yaratıcılık

³⁷ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s.56

³⁸ Haefele John (1962) *Creativity and Innovation*, Londra, Reinhold Publishing Corporation, s.117

potansiyelini etkileyecektir. ³⁹ Bu sebeple, eğitim sisteminin yaratıcılığa vermesi gereken değer yaratıcı bireylerin yetişmeleri için oldukça önemlidir.

Lowenfeld'in kriterleri de Rogers'inkilere benzerlik göstermektedir. Lowenfeld ve meslektaşları 1962 yılında yaratıcılık ölçütlerini saptayarak sanat dallarındaki en yaratıcı özelliklerin şu kriterler olduğunu belirtmişlerdir: “*esneklik, akıcılık, sorunlara duyarlılık, çözümlene, birleşim, materyal ve sorunları tekrar anlamlı biçimde tanıtıma sokma ve örgütlenme tutarlığı*”. Bu ölçütler sanat alanları için geçerli olsa da bilim alanlarındakilerden farklılık göstermezler.

-Esneklik: Yaratıcı kişiler yeni durumlara oldukça çabuk uyum gösterirler. Örneğin, esnekliği olan çocuklar yanlışlıkla boya dökülen bir kağıda kendi yorumlamalarını yapmakta sıkıntı çekmez, hatta bunu bir fırsat olarak görebilirler.

-Akıcılık: Düşünce zenginliğinin akıcılığı yaratıcılığın ölçütlerinden bir diğeridir. Buna örnek olarak, öğrencinin kağıda kalemle değişik kalınlıkta ve boyutta çizgiler çizmesi ya da kil veya hamuru değişik yöntemlerle kullanması gösterilebilir. Bir öğrenciye tuğlanın ne işlere yarayabileceği sorulduğunda 12-15 yanıt vermesi sıradandır fakat olağanüstü düşünce akıcılığı olan bir öğrenci daha büyük düşünce gücü gerektiren kardan adama ayak olabilecek malzemeler gibi bir soruyu 40-50 değişik şekilde cevaplamakta sıkıntı çekmez.

-Sorunlara duyarlılık: Yaratıcı kişiler gördüklerine, duyduklarına, dokunduklarına yani tüm duyularına olağanüstü bir duyarlılık gösterirler. Çevreyi algılama biçimleri genelden çok daha farklıdır. Örneğin, bir tahta parçasına baktıklarında dokusuna ve damarlarına, kilin esnekliğine göz ve el duyarlılığı gelişmemiş olan kimselerden daha çabuk tepki gösterirler. Sanatta yaratıcılıkta, sadece renk, doku, biçim değil, kişinin duygularına duyarlı olabilmesi söz konusudur.

³⁹ Haefele John (1962) *Creativity and Innovation*, Londra, Reinhold Publishing Corporation, s.134

-Çözümleme: (analysis) Birleşmiş bir tümün incelenmesiyle detaylara inilmesi yeteneğine yani analiz etmeye çözümleme denmektedir. Bu durumda, bir ağaçtan bahsederken tüm şekilden ziyade, dallarından, yapraklarından ve gövde kabuğunun özelliklerinden bahsedilmesidir.

-Birleşim: (synthesis) Sentez, analizin tam tersi olarak da düşünülebilir. Çocukların çeşitli öğelerden, örneğin kağıt parçalarından ya da kibrit çöplerinden bir şeyler yapması çabası aslında farkında olmadan birleşim ilkesinin uygulanması anlamına gelmektedir.

-Yeniden Tanımlama ve Düzenleme: Yaratıcı kişi, elindeki malzemeyi kullanım amaçları dışında da rahatlıkla kullanabilir. Örneğin, elinde bulaşık telleri olan bir kimse, telleri kullanım amacının dışında tasarladığı bir kuklanın sakalları olarak da kullanabilir.

-Örgütlenme Tutarlılığı: (Organization Coherence) Bir ressam için bu, ağaçların, evlerin, çizgilerin nasıl bir bütün olarak gözükeceği, bir besteci için senfoninin parçalarının birbirine bağlanması ve bir matematikçi için her aşamanın bir diğerine düzgün, az ve öz şekilde bağlandığı anlamına gelir. Kısacası, parçaların bütünde olan ilişki ve bağının güçlü olmasıdır.⁴⁰

Lowenfeld'e benzerlik gösteren bir başka düşünce de Thomas'a aittir. Thomas, yaratıcılık için gerekli karakter özelliklerini üç şekilde belirtmiştir. Bunlar; Esneklik (flexibility), duyarlılık (sensitivity) ve motivasyondur. Esneklik ve duyarlılık, Lowenfeld'in kriterlerinde de yer almaktadır. Esneklik, zihnin açık olmasıyla ilgilidir. Yaratıcı kişi, fikirlerini dar bir çerçeveye sıkıştırmaktan ve onları sadece mantıksal düzlemde değerlendirmek zorunda kalmaktan rahatsızlık duyacaktır. Duyarlılık ise, dünyayı başkalarından farklı algılamasına izin verecek ve başkalarının bakıp göremediklerini görmesini sağlayacaktır. Motivasyon ise onun durmaksızın bilgiye ulaşmak için çabalamasına sebep olacaktır.

⁴⁰ Yavuzer Halide Yavuz (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, s.35-36

Thomas, Lowenfeld'in değinmediği motivasyonun altını çizer ve motivasyonun meraktan doğduğunu öne sürer. Ayrıca, yaratıcı kişi, takım çalışmasına yatkınlık gösterir, iyi eğitilmiş ve entellektüel olarak iyi bir disiplin almıştır. Thomas, yaratıcı kişinin alanında mutlaka iyi eğitim alması gerektiğini, bu şekilde yapacağı işlerde birikim ve deneyimlerinden faydalanabileceğini savunur.⁴¹

Herrmann ise, yaratıcılık kavramı ile ilgili ön kabullerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“1- Yaratıcılık, doğuştan gelen bir yetidir. Yaratıcılık insana özgüdür. Her insan yaratıcı olabilme şansına sahiptir.

2- Yaratıcı sayılmak için bir dahi olmak gerekli değildir.

3- Yaratıcılık, yetisi çeşitli nedenlerle körelmiş olsa bile yaşam deneyimleri ve özel programlarla yeniden kazanılabilir, güdülenebilir ve geliştirilebilir.”⁴²

Yaratıcı sürecin basamaklarını Cathy Malchiodi şu şekilde sıralamaktadır:

1- Hazırlık: Materyalleri toplamak ve hazırlık yapmak.

2- İnkübasyon: Sürece kapılmak.

3- Aydınlanma: Süreçte engeli aşmak ve başarmak.

4- Doğrulama: Son dokunuşları yapmak ya da değişiklikler yapmak.

Bu basamaklar hem bilimsel buluş hem de bir resmi tamamlamak için geçerli olabilir.⁴³

Görsel sanatlardaki yaratıcı süreç hem zihni hem de duyuları içerirken başka öznel boyutların geçerliliği de söz konusudur. Sanat terapisti Vija Lusebrink, yaratıcı

⁴¹Haefele John (1962) *Creativity and Innovation*, Londra, Reinhold Publishing Corporation, s.121-122

⁴² Aktaran: San İnci (2008) *Sanat ve Eğitim*, Ütopya Sanat Dizisi, s.120-121

⁴³ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.66

süreçte yaşanan deneyimleri şu şekilde sıralamaktadır:

1- Kinestetik/algısal (faaliyet): Birey, sanat malzemeleriyle görsel, motorsal ve diğer algılarıyla birlikte etkileşim içindedir. Yaratılan işin detayları bu süreçte önem taşımaz. Önemli olan bedenin materyallerle algıladıklarından deneyimledikleridir.

2- Sezgisel/duygusal (form): Birey bu süreçte kendi duygu ve düşüncelerini aktarmak üzere sanat malzemeleriyle etkileşim içindedir. Birey, bu süreçte duygu veya sezgilerini sanatsal olarak ifade etmektedir.

3- Bilişsel/sembolik (imge): Birey, bu basamakta sanat malzemelerini; form ve imgeleri yapı, ayrıntı ve değişiklik üzerinden kişisel anlamını yüklemek üzere kullanmaktadır. Başka bir deyişle, yaratıcı kişi malzemeleri, kişisel sembol oluşturmak ve bu şekilde duygu, düşünce ve olayları yansıtmak için kullanmaktadır.

Lusebrink, dördüncü seviyeyi yaratıcı seviye olarak nitelendirir. Bu seviye, tüm diğer seviyelerin sanatsal biçimde bütünleşmesidir. Elbette her birey bu seviyeye gelmeyecektir fakat tüm bu seviyelerde belirli bir yaratıcılık ile karşılaşılacaktır. ⁴⁴

Neriman Samurçay ise psikologların da araştırmaları doğrultusunda yaratıcı düşüncenin dört evrede oluştuğundan bahsetmektedir.

1- Ayrıştırma, bozma evresi (destruction): Bu süreçte bilinenlerin ayrıştırılması, problemin alışılmış çözümlerden kurtulması, alışılmamış olanın araştırılması ve sosyo-kültürel bağlamda tündengelimli ve mantıksal sistem dahilinde yer alan gerçekliklerin reddedilmesi yer almaktadır.

2- Dinamikleştirme evresi: Verilerin birey tarafından kendine özgü motivasyon sistemine göre özümlemesi söz konusudur. İmgeler ve şemalar bireyin arkaik problemleriyle yankılanan fantazmalarının izlerini taşımaktadır. Bu durumda, fantazmalar yeni tür birleşimlerin oluşmasına yol açar. İlksel veri içsel figürlerle zenginleşir. Tasarım ve dile ilişkin anlatım olanakları birbiri içine girer. İmgeler ve

⁴⁴ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.66-67

sözcükler bir anlamdan diğerine giderken adeta anlam üretirler.

3- Araştırma evresi: Anlamlar arasında bağlantıların, daha sağlam şemaların ortaya çıkması, bu evreden önceki problem çözümü için başvurulmuş sisteme, o sistem dışındaki varsayımların sokulması söz konusudur. Dinamikleştirme evresi kararlı birleştirmeler oluşturmaya yönelik formüle edilmeye elverişli birçok problem olanakları ortaya çıkmaktadır. Yeni formüllemelerle doğrudan doğruya ilişkili, az çok düzenleşik ürünler deneme sırasında ise bireyin duygusal ve zihinsel prizmasından geçerek değişebilen ve tek bir referans sistemine dayanmayan denemeler yer alır.

4- Keşif evresi: Eklemlenen bütünlükler genel bir anlam dizgesi oluşturur. Bu düzen yeni bir yapının habercisidir. Tasarımlar, genel bir anlam çizgisinde yapılaşmakta ve araştırma evresinde formüle edilen sorunlara sağlam bir yanıt oluşturmaktadır. Keşif, geçici bir sezgi olmaktan ileriye gidemez. Bu durumda; yaratıcılıktan da söz edilemez. Yaratıcılık; yeni bir yapılandırma, yeni, bir sentez etkinliğidir. ⁴⁵

2.4 Yaratıcı Kişilik Özellikleri

Haafele, kişilik özelliklerine dair kişinin tutumlarını; başkalarına olan tutumları, işte olan tutumları, kişinin kendine karşı olan tutumları ve diğer özellikleri olmak üzere dörde ayırmıştır. Bu tutumlardan bazıları birbiriyle çelişmektedir. Haafele, bunu yaratıcı kişinin eşsiz olmasına ve değerlendirilmesinin aslında oldukça da güç olmasına bağlamaktadır. ⁴⁶

Sungur, kitabında Haafele'nin kişilik özelliklerine şöyle yer vermiştir:

“- Başkalarına ilişkin tutumları:

a- Katılımcı olmayan

⁴⁵ Samurçay Neriman (1981) *Yaratıcılığı Geliştirme Yöntemleri*, Eğitim ve Bilim, Vol: 5, no: 30, s.15-17

⁴⁶Haefe John (1962) *Creativity and Innovation*, Londra, Reinhold Publishing Corporation, s.122-123

- b- Çok az yakın dostu olan*
- c- Bağımsız*
- d- Başat*
- e- Girişken, cesur, atılgan*
- f- Kişilerarası ilişkilere çok az ilgi duyan*
- g- Anne-babasından bağımsız*
- h- Özellikle baskı altında bağımsız yargılama yeteneği olan*
- i- Klasik değer sistemine sahip kişilerdir.*

- İş tutumlarında:

- a- Düşünce ve nesnelere bireylere tercih etme*
- b- Zihinsel çalışmalara yüksek ilgi*
- c- İş güvenliğine daha az değer verme*
- d- Ayrıntılı ve rutin çalışmalardan daha az doyum sağlama*
- e- Kaynak kişi olmada yüksek yeterlilik ve uyum*
- f- Kuşkucu*
- g- Açık, eleştirici*
- h- Dürüstlük ve bütünlük*
- i- Elemanlarla oynayabilme*
- j- Belirsizliğe karşı hoşgörü*
- k- Dayanıklılık*
- l- Teorik değerleri vurgulama ön plana çıkar.*

-Kendine Karşı Tutumu:

- a- İçeride dönük, ben merkezci, içsel kaygıları olan*
- b- Yeni deneyimlere açık olan*
- c- Kendini korumaya daha az istekli olan*

- d- Kendi kendinin farkında olan
- e- İçsel olgunluk
- f- Büyük bir ego ve karakter gücü gösteren
- g- Aşırı heyecansal tepkileri olan
- h- Düşük heyecansal tutarlılık gösteren
- i- Kendini kabule daha az istekli bireylerdir.

- Diğer Özellikler:

- a- Kendiliğinden ve rahat
- b- Dik kafalı
- c- Özgün
- d- Serüvenci
- e- Kolaylıkla kışkırtılabilir ve kızdırılabilir
- f- Tekrarlı davranışları olan
- g- Düşünmeden harekete geçen
- h- Karmaşık bir kişiliği olan
- i- Kaygılı olarak belirlenirler.”⁴⁷

Guilford ise yaratıcı kişide en önemli özelliklerden birinin öğrenmeye hazır olma durumu olduğunu belirtir. Buna:

- “- Dilde yani sözcük kullanımında,
- Çağrışımlarda,
- Düşünsel alanda,
- Anlatımda akıcılık özelliğini ısrarla katmaktadır.”⁴⁸

⁴⁷ AKTARAN: Sungur Nuray (1992)Yaratıcı Düşünce, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, s. 36-38

⁴⁸ İlhan, Prof. Dr. Ayşe Çakır (2011) Okul Öncesinde Yaratıcılık, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.9

2.5 Yaratıcılık Ölçme Araç ve Yöntemleri

Yaratıcılık olgusu dahilinde verilerin ölçülmesi ve değerlendirilmesi Psikometrik olarak uygulanır. Yaratıcılık testlerini zeka testlerinden ayıran bir unsur; yaratıcılık testlerine katılanların önceden belirlenmiş bir cevap vermeleri beklenmez. Zeka testlerinde ise önceden belirlenmiş doğru cevaplar vardır, katılımcıların anımsaması, tanınması ve problem çözmesi gerekirken keşif ve yeniliğe yer yoktur. ⁴⁹

Bu bağlamda yaratıcı düşünce, Guilford tarafından 1950 yılında geliştirilen çoklu düşünebilme testleriyle değerlendirilmeye başlanmıştır. Guilford Yaratıcılık Araştırması; Geçmiş, Şimdi ve Gelecek isimli makalesinde yaratıcılığı bir kişilik özelliği olarak ele almakta ve kişilikte icat etmek, tasarlamak, düzenlemek, dizmek ve planlamak gibi yaratıcı döngüler olduğunu belirtmektedir. Guilford, bu tür davranışları belli derecede gösterenlerin yaratıcı kimseler olduklarını yazmaktadır. ⁵⁰

Guilford, yaratıcılıkta iki tür ürün görmektedir, bunlardan ilki ayrılan ürün (divergent production) olarak nitelendirilen ve çeşitli mantıksal ürünler oluşturabilen, birbirine karşıt veya ayrılan değişik fikirler ileri sürebilen türdür. İkincisi ise, yaklaşan ürün (convergent production) olarak nitelendirilen ve yeterli derecede bilgidен yararlanabilen, tek düşünce gerektiren türdür. ⁵¹

Torrance, Guilford'un çalışmalarına dayalı olarak kendi tasarladığı Torrance Yaratıcı Düşünce Testini 1974 yılında tamamlamış ve günümüzde de en sıkça kullanılan yaratıcılık testi haline gelmiştir. Torrance yaratıcılık testinde katılımcılar akıcılık, esneklik, orijinallik ve ayrıntılara gösterilen özen açısından değerlendirilebilir. Örnek bir testte katılımcılara bir resim gösterilerek düşünebildikleri soruları yazmaları, ürün gelişimi olarak bir oyuncak maymunu çocukların daha eğlenceli halde

⁴⁹ San İnci (2008) *Sanat ve Eğitim*, İstanbul, Ütopya Sanat Dizisi, s.22

⁵⁰ Guilford J.P. (1950) *Creativity Research: Past, Present, Future*, American Psychologist, s.484-495

⁵¹ Yavuzer Halide Yavuz (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, s.14

oynayabilmeleri için yeniden tasarlayabilmeleri, bir karton kutuyu ilginç ve alışlagelmişin dışında nasıl kullanılabileceği, birçok çemberi değişik çizimler haline getirerek başlıklarla adlandırmaları istenir.⁵²

Torrence testi gibi yaygın olarak uygulanan bir diğer test ise Herman Rorschard'ın 1942 yılında geliştirmiş olduğu tekniktir. Katılımcılara gösterilen 10 adet mürekkep lekesi *bu ne olabilir?* şeklinde sorular yöneltilerek katılımcıların verdikleri cevaplar ve gösterdikleri tepkiler not alınır. Bu teknik Torrence testi gibi sadece yaratıcılık üzerine değil, kişilik yapısını ve kişiliğin değişik durumlardaki dinamiklerini algısal olarak yorumlamaya dayalıdır.⁵³

Shwarz ve Canetti'nin 2014 senesinde yaptığı araştırmada, Rorschard testinde yaratıcılık ve duygusal stres incelenmektedir. Bu araştırmadaki bulgular ise daha önce bahsedilen yaratıcılık ve duygusal rahatsızlıklar arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir.

Araştırmacılar, yaratıcı kişilerin orijinallik ve alışlagelmişin dışına çıkma eğilimini ruhlarının iç karanlıklarıyla başa çıkabilme yöntemi olarak kullandıklarını ve bunu da güçlü bir yön olarak düşünülmesi gerektiğini savunurlar.⁵⁴

Jung'un kişilik kuramına göre geliştirilen Myers-Briggs kişilik testi, yaratıcılık konusunda sezginin altını çizmektedir. Jung, sezgi ve duyumun her bireyde bulunduğunu var saymaktadır. Ona göre sezgi, çalışma ve araştırmalarla kazanılabilmektedir. Bu teste göre, daha fazla karmaşık kişiliğe sahip bireyler daha

⁵² Lubart Todd ve Sternberg Robert J. (1999) *Handbook of Creativity*, Cambridge University Press, s.7

⁵³ Weiner Irving B. (2003) *Principles of Rorschard Interpretation*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates and Publishers, s.19

⁵⁴ Hadas Schwartz, Canetti Laura (2014) *Creativity and Emotional Stress on the Rorschard Tests*, Boston, American Psychological Association, Hogrefe Publishing, s.39

yaratıcıdır. Güç olan ise, oyuna açık bir kişilik ile katı bir disiplini, sezgisel düşünce ile analitik düşünceyi uzlaştırmaktır.⁵⁵

Neriman Samurçay da Sanatta Psikanaliz kitabında yukarıda açıklanan bazı testlere değinmekte, sanatçılara uyguladığı testlerle sanat ve psikanaliz arasındaki ilişkiyi bilimsel bir temele dayandırmak üzere çalışmalara yapmıştır.

Samurçay kitabında bahsi geçen testleri şu şekilde açıklamaktadır:

1- Minnesota Çoklu Kişilik Envanteri (M.M. P.I.)

565 sorudan oluşan bu testte katılımcılardan doğru-yanlış şeklinde cevaplar beklenmekte ve verilen yanıtların kişilik özelliklerini ne şekilde yansıttıkları incelenmektedir.

2- Rorschard Testi

Bu teste önceki sayfalarda da değinilmektedir. Form, renk, genel detay, küçük detay, kinestezi, orijinal, banal kriterleri doğrultusunda değerlendirilen bu test ile mürekkep lekeleri yorumlanmaktadır.

3- T.A.T. (Thematic Apperception Test- Öyküsel Algı Testi)

Murray tarafından 1943 yılında yayınlanan bu test ile ilgili çalışmaların Freud öncesine dayandığını belirtmektedir. Bu test ile; Burckhardt sanatçıların eserlerini bir bakışla anlatmayı amaçlar. Freud da Goethe'nin Werther eserini, Kral Oidipus ve Hamlet'i bu incelemeler doğrultusunda yorumlamaya yönelmiştir.

4- Jean La Men'in D10 (10 Desen) Testi

Bu test, figüratif mekan ile kişilik yapısı arasında var olan ilişkiyi ifade eden orijinal bir klinik araştırma yöntemidir. Kişiliğin motor, duygusal ve zihinsel yanları, fizyolojik olmaktan çok psişik bir anlam taşımaktadır. Bu testte kişiye 21 cm X 27 cm ebatlarında bir kağıt verilmekte ve 10 deseni çizmesi istenir. Çizmesi istenen

⁵⁵ Sungur Nuray (1992) *Yaratıcı Düşünce*, Özgür Yayın Dağıtım, s.101-102

öğeler şunlardır: “bir adam, bir yol, bir kadın, dağlar, 1 erkek çocuk, bir ev, bir kız çocuğu, bir nehir, bir hayvan, bir taşıt”. Sonrasında ise; kişiye şu sorular yöneltilmektedir: Bu kişiler birbirini tanımakta mıdır? Tanıyorlar ise aralarında nasıl bir bağlantı bulunmaktadır? Şu an ne yapıyorlar? Düşünceleri nedir? Bu test ile kişinin aileye ilişkin duygusal yapısını daha iyi anlamak mümkündür.

5- Charles Koch’un Ağaç Testi

Bu testte kişiden bir ağaç çizmesi istenmekte ve bu çizim sonrasında psikolojik bir teşhis yapılmaktadır. Ağaç; kişinin varlığını sembolize etmekte ve A. Rosenberg’in söylediği gibi; onun iç dünyasını yansıtmaktadır.⁵⁶

Samurçay; kitabında sanatçılarla gerçekleştirmiş olduğu ağaç testinden örneklerle de yer vermektedir. E. Jucker tarafından öne sürülmüş ve Charles Koch tarafından geliştirilmiş olan bu testte; bireyin ortaya koymakta olduğu her çizgi ya da her ürün kendisinden çıkacak ve ruhsallığından meydana gelecek, aynı zamanda da içtepsel isteklerini yansıtacaktır. Ağaç; burada kökler, gövde ve taç olarak bölünmektedir. Kök kısmı; G. Bachelard’ın sözleriyle ölüm ve yaşamın birbirine dokunduğu, toprak ana olarak nitelendirilmektedir. Sağ ve solun dengesini sağlamakta olan gövde taç kısmına da destek olmaktadır. Gövde; taşıyıcı olan, süreden ve durağan ve dikeydir. Bu bağlamda bel kemiğine benzetilmektedir. Taç kısmına gelindiğinde ise; dışarı açılmaya ve ben-diğerleri arasındaki ilişkileri anlatmaya yöneliktir.⁵⁷

2.6 Yaratıcılık ile Zeka, Kişilik, Yetenek ve Hayal Gücü Arasındaki İlişkiler

Yaratıcılığın kesin bir tanımı olmaması, onun diğer kavramlarla karıştırılmasına ve bazı kavramların da yanlış olarak tanımlanmasına ve yaratıcılık yerine kullanılmasına sebep olabilir. Bu kavramlardan başlıcaları, zeka, yetenek ve hayal

⁵⁶ Samurçay Neriman (2007) *Sanatta Psikanaliz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.XIV-XV)

⁵⁷ ⁵⁷ Samurçay Neriman (2007) *Sanatta Psikanaliz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 217

gücüdür. Söz konusu kavramların yaratıcılıkla kesiştiği ya da etkileşimde bulunduğu durumların incelenmesi yaratıcılığın da daha iyi tanımlanmasına olanak verebilir.

Zeka da tıpkı yaratıcılık gibi bilim adamları tarafından birçok şekilde tanımlanmaktadır.⁵⁸ Bu tanımlara göre zeka ile yaratıcılık arasında bir bağlantı söz konusu olsa da birbirlerinden ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Neriman Samurçay, Zeka ve Yaratıcılık isimli makalesinde zekanın birçok tanımı arasında aşağıdaki noktalara vurgu yapmaktadır:

- “a- Zekanın yeni şeyleri süratle öğrenme yeteneği;*
- b-soyutlamaları, simgeleri, ilişkileri anlama ve kullanma yeteneği;*
- c- yeni ve karmaşık bileşimleri icad etme yeteneği;*
- d- düşünceyi belli bir yönde tutma yeteneği;*
- e- farklı verileri kontrol etmek, eleştirmek yeteneği.”*

Samurçay, üçüncü nokta olan icad etme yeteneğinin sadece Binet'in zeka tanımında olduğunu belirtir. Ayrıca, bir çok araştırmada bulunan ve zekayı tanımlayan; karşılaşılan farklı durumlara adaptasyonu zekayı belirleyici bir faktör olarak kabul etmemektedir. Bunun sebebi; insanın zihinsel yetenekleriyle hiçbir şekilde ilgili olmayan etkinlikleri, kendi karakterinin özel niteliklerini de kullanarak yeni durumlara uyabilmesi şeklinde açıklamaktadır.⁵⁹

Guilford, hem zeka hem yaratıcılık alanlarında çalışmalar yapmış bir bilim adamı olarak, yaratıcı problem çözmenin değişik entellektüel fonksiyonları içerdiğini ve dolayısıyla yaratıcı becerilerin zekanın bir parçası olduğunu ve ayrı tutulamayacağını belirtmektedir. Özellikle yaratıcı fikir bulma sürecindeki çok yönlü üretme kabiliyeti

⁵⁸ Türk Dil Kurumu zekayı *insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı* olarak tanımlamaktadır. Webster'a göre ise zeka, *öğrenebilme ya da anlama yetisi ve karşılaşılan yeni ve zor durumlarla baş edebilmektir.*

⁵⁹ Samurçay Neriman (1983) *Zeka ve Yaratıcılık*, Eğitim ve Bilim, vol: 8, no:45, s.6

ve bilginin aktarılması sırasında, hem alternatif fikirler bulunacak hem de bilginin işlenmesiyle uyum ve değişiklikler meydana gelecektir. Guilford, bilginin hafızadan geri çağrılıp işlenmesinin de yaratıcı düşüncenin temeli olduğunu belirtir. Hafıza da bu durumda hem yaratıcılık hem de zekanın geniş kümesinde yer alır. ⁶⁰

Bağlantı kurmak ve ilişkilendirmek şeklindeki problem türleri zeka testlerinde sıkça kullanılırken aynı zamanda yaratıcılığın özelliklerinden de biri olarak sayılabilir. Fakat bağlantı kurmak yerine koparmak da yaratıcılığın bir özelliği olabilir. Berys Gaut bu durumu şu şekilde açıklar: Bir ressam, heykeltıraş ya da besteci güzel ve orijinal çalışmalar üretirken alanlar arasında bağlantı kurmak zorunda değildir. Bazı zamanlarda bağlantıları kopartarak da yüksek derecede yaratıcı olunabilir... Bağlantı kurmak yaratıcı olmak için bir yol olabilir fakat tek yol bu değildir." ⁶¹

Mihaly Csikszentmihalyi, "The Systems Model of Creativity" isimli kitabında, zeka ve yaratıcılık üzerine Guilford'un geliştirdiği yaratıcılık testine atıfta bulunur. Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında pilotları fiziksel ve geleneksel zeka testleri sonucunda seçmekte fakat bu testlerde yüksek başarı gösteren pilotların bile sorunları çözmekte zorlanması gözlemlenmekteydi. Bu durumun neticeleri ise savaş esnasında oldukça trajik olabiliyordu. Hava Güçleri, pilotlara ek olarak yaratıcılık testleri yapılmasını kararlaştırdı ve bunun için de Guilford'dan yardım istedi. Bu talebin neticesinde de Guilford söz konusu yaratıcılık testini geliştirdi. ⁶²

Bu örnekte de görüldüğü gibi, yaratıcılık yüksek zeka ile gelen bir özellik değildir. Fakat sadece zekanın mevcut olması ve yaratıcılığın olmamasının sonuçları ise bazı durumlarda oldukça vahim olabilmektedir.

⁶⁰ Guilford J.P. (1950) *Creativity Research: Past, Present, Future*, American Psychologist, s. 444-454

⁶¹ Gaut Berys (2010) "The Philosophy of Creativity", Philosophy Compass, vol.5 no:12, s.1044

⁶² Csikszentmihalyi Mihaly (2014) *The Systems Model of Creativity*, Springer, s.16

Zeka ve yaratıcılıktan her ikisinin de ortak bir noktası olması ilgi çekicidir. Bu, kişilik özelliğidir.⁶³ Sosyal Psikoloji alanında kitaplar yazan akademisyen Paul Silva, yaratıcılık ve zekanın karşılaştırmasını yapan makalesinde zeka ve yaratıcılığın bir başka kesişen noktasının da kişinin yeni deneyimlere açıklığı olduğunu yazmaktadır.⁶⁴

Kişilik özelliğinin yaratıcılığa etkisi olduğunu Guilford da savunmuştur. Yaratıcı yetenekler, kişinin değerli bir yaratıcılık sergileyip sergileyememesi anlamında önem taşımaktayken, yaratıcı ürün vermeyi o kişinin güdülenme yani motivasyonu ile mizaç özelliklerine dayandırır. Bu sebeple, sorunun çözümü olarak yaratıcı kişiliği incelemek olarak görür.⁶⁵

Feist da sanat ve bilim alanında 83 kişi üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, yaratıcı bilim insanlarının yaratıcı olmayanlardan ayıran özelliklerin dışa dönüklük ve yeni deneyimlere açıklık olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, kişilik özellikleri de yaratıcılığı etkileyen faktörlerden sayılabilir.⁶⁶

Kişilik ve zekanın yaratıcılık üzerindeki etkisini inceleyen Furnham ve Bachtiar, zeka ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin önceki araştırmalarda düşük olduğunu yazmaktadır. Bunlara örnek olarak; 1930'da Andrews, 1931'de Mc Cloy & Meier ve 1962'de Getzels & Jackson incelemelerini gösterir.⁶⁷ Sıkça birbirine karıştırılan bu iki kavramdan zekanın artması yaratıcılığın da artması anlamına gelmemektedir.

⁶³ Türk Dil Kurumu'na göre kişilik; "bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü, şahsiyet" anlamına gelmektedir.

⁶⁴ Silva Paul (2011) "*Personality and Individual Differences, Another Look at Creativity and Intelligence*", American Psychological Association, vol. 44, s.1014

⁶⁵ Yavuzer Halide Yavuz (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, s.14

⁶⁶ Feist, G. J. (1998) "*A meta-analysis of the impact of personality on scientific and artistic creativity*", *Personality and Social Psychological Review*, vol. 2, s. 290–309

⁶⁷ Furnham Adrian, Bachtiar Velicia (2008) "*Personality and intelligence as predictors of creativity*", *Personality and Individual Differences*, vol. 45, s.613

Aynı zamanda yaratıcılık düzeyi yüksek olan bireylerin IQ puanlarının da yüksek olması demek değildir. Yine de belli bir yaratıcılığın gerçekleşmesi için en azından minimum zeka düzeyinin mevcut olması gereklidir. Yüksek zeka bölümlü (IQ'lu) fakat az yaratıcı öğrencilerle yaratıcılık düzeyi yüksek fakat daha düşük IQ'lu öğrencilerle yapılan araştırmada şu sonuç ortaya konmuştur: yaratıcılığı yüksek grup, düşük IQ'ya rağmen okulda yüksek zekalı çocuklar kadar başarılı olmaktadır.⁶⁸

Zeka gibi yetenek⁶⁹ de yaratıcılık ile sıkça karıştırılan bir diğer kavramdır. Sanat alanındaki estetik kaygı, yeteneği ön plana çıkarmakta ve çizim yeteneği olan bir kişinin ne kadar yaratıcı olduğunun söylenmesiyle beraber yetenek yaratıcılık yerine kullanılmaktadır.

May, yetenek ve yaratıcılık arasındaki ayrımı yaparken, yeteneğin nörolojik karşılıklara sahip olabileceğini ve bireye verilen bir şey olarak ele alınabileceğini fakat yaratıcılığın sadece edimde görülebileceğini yazar. Scott Fitzgerald'ı yetenekli fakat yaratıcılığı güdük, Thomas Wolfe'u ise yeteneksiz bir dahi olarak örnekler. Picasso ise hem yetenekli hem de yaratıcı bir örnektir.⁷⁰

Karşısında bulunan herhangi bir objeyi olduğu gibi, teknik açıdan başarılı ve birebir çizen bir kişi, el-göz-beyin üçgeninde bir koordinasyon sağlamaktayken çalışmada yaratıcılıktan eser bulunmaması da olasıdır. Bunun tam aksini söylemek de mümkündür; estetik kaygı duymadan, kişinin karşısındaki objeyi kendine özgü ve daha önce hiç rastlanılmamış şekilde yorumlaması ve bu yorumun bir değerinin olması ise yaratıcılıktır.

⁶⁸ San İnci (2008) *Sanat ve Eğitim*, İstanbul, Ütopya Sanat Dizisi, s. 22

⁶⁹ Yetenek, Türk Dil Kurumu'na göre; bir kimsenin bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, kabiliyet, istidat şeklinde tanımlanmaktadır. Webster'da ise, yeteneği; birisinin bir şeyi iyi şekilde yapabilmesini sağlayan özel kabiliyet olarak açıklanmaktadır.

⁷⁰ May Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi, s.67

Yaratıcılık üzerine çalışmalar yapan akademisyen Ken Robinson da yaratıcılığı “*değeri olan orijinal fikirler*” olarak özetlerken yetenekten ne kadar farklı bir olgu olduğunun da altını çizmektedir.⁷¹

Bir diğer kavram olan hayal gücü, yaratıcılıkla yakından ilgilidir. Fakat hayal gücünün yaratıcılıkla hem zeka hem de yetenekten farklı bir bağı vardır.

Hayal gücü, yaratıcılığa zeka ve yetenek arasında en yakın durandır.⁷² Hatta yaratıcılık, hayal gücü ile tamamlanır, hayal gücü olmaksızın oluşamaz. Bu durumda yaratıcılığın bir alt kümesi olarak da kabul edilebilir.

Piaget, mantıksal çalışmanın bütünüyle zeka olmadığından, mantıksal olmadan da zeki olunabileceğinden bahsederken çözüm yolları bulma ve bunları doğrulama gibi zekanın iki köklü fonksiyonunun birbirini gerektirmeyeceğinden bahseder. Burada, buluşun hayal gücü olduğunun da altını çizerken doğrulamanın mantığa ait olduğunu belirtir.⁷³

Berys Gaut, *The Philosophy of Creativity* başlıklı makalesinde yaratıcılığın hayal gücüyle olan ilişkisine *Creativity and Imagination* isimli kendi kitabından alıntılara yer verir. Yaratıcılığı aktif ve pasif olarak ikiye ayırır. Tüm hayal gücü ürünlerinin

⁷¹ Robinson Ken, Aronica Lou (2015) *Creative Schools*, London, Penguin Books, s.118

⁷² Hayal gücünün tanımı Türk Dil Kurumu'na göre şu şekildedir:

1- *Zihnin hayal yaratma yetisi, düş gücü, imgelem, muhayyile.*

2- *Geçmiş yaşantılara özgü öğelerle şimdiki yaşantı arasında bağ kurma gücü.*

3- *Bir nesneyi, o nesne karşımızda olmaksızın tasararlama yetisi*

Webster ise hayal gücünü şu şekilde tanımlar:

1- *Gerçek olmayan şeyleri hayal etme becerisi: zihinde daha önce karşılaşılmamış bir resim oluşturma becerisi*

2- *Yeni şeyler düşünme becerisi*

3- *Sadece zihinde yer alan ya da olan bir şey.*

⁷³ Piaget Jean (2007) *Çocukta Karar Verme ve Akıl Yürütme*, Ankara, Palme Yayıncılık, s.226

yaratıcı sayılmayacağını fakat aktif olarak yaratıcı olduğunda, hayal gücünün tabiatı gereği buna bir araç olacağından bahseder.⁷⁴

2.7 Bilim İnsanlarının ve Sanatçıların Gözünden Yaratıcılık

Yaratıcılığın hem değişik alanlardan gelen sanatçılar hem de bilim insanları tarafından ele alınmasını incelemek, bu olguyu daha aydınlatılabilir. Yaratıcılık, sadece sanata değil, bilime de gerekli olan, yeni buluşların yapılmasını sağlayan bir olgudur.

Yaratıcılık açısından, bir sanatçı olan Kandinsky ve bir bilim insanı olan Einstein'a aynı anda bakıldığında; her ikisinin de kendi alanlarında görsel ve sembolik dili çözümlendiğini, paradoks ve problemlerle karşılaştığı görülür. Kandinsky; öz ifade biçimlerinde, Einstein ise doğruya giden yol üzerinde engellerle karşılaşmıştır. Bilişsel olarak, her ikisi de çevreden gelen bilgiyi işlemekte, hem sıradan hem de olağanüstü simgeleme süreçlerini kullanarak uzun zamandır kabul gören yerleşik disiplin modellerini de bu şekilde sarsmışlardır.⁷⁵

Howard Gardner; Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham ve Gandhi'nin yaşamlarını inceleyerek farklı disiplinlerden gelen bu isimlerin yaşamlarında yaratıcılığın nasıl oluştuğunu analiz etmiştir. Tüm isimler, 1856 ile 1891 yılları arasında doğdukları göz önünde bulundurulursa, modern zamanın da doğuşuna denk gelmektedir. Yaratıcılığın oluşması için kişinin bulunduğu çağın yeniliklere açık olması açısından önemi vurgulanmaktadır. Toplu olarak çalışmalara bakıldığında; bilimsel gelişime saf inanç, tek bir doğruya bağlılık ve insan mantığının başarısına güvenmek gibi kriterler ortaya çıkmaktadır. Elbette ortak noktanın yanı sıra farklılıklar da dikkat çekmektedir. Örneğin; Einstein'ın öne çıkan buluşunu yaptığı 25 yaşında olmasıyla Freud'un 40 yaşında kendi alanında ün kazanması gibi. Einstein'ın çalışma yaptığı alan belirli olmasıyla birlikte sorunların çözümleri

⁷⁴ Gaut Berys (2010) "The Philosophy of Creativity", Philosophy Compass, vol.5 no:12, s.1043

⁷⁵ Weibel Charles (2007) "Modernist Creativity and the Construction of Reality in Einstein and Kandinsky", World Futures, vol.63 no:7, s.554

de tanınabilir hatta ölçülebilirdir. Freud için ise tam tersi söz konusudur; Freud kendisi için yeni bir alan yaratmak durumunda kalacaktır. Yine iki ismin ortak noktaları; hırslı, cesur, yalnız kalmayı göze alan ve çatışmadan kaçınmayan kişiliklere sahip olmalarıdır. Gardner, bu isimleri analiz ettikten sonra tüm isimler için iki önemli ortak noktaya daha değinmektedir. İlki; tüm isimlerin yaratıcılık süreci boyunca bir destek mekanizmasına sahip olmalarıdır. Burada, çevre önem kazanmaktadır. İkinci olarak; yaratıcı kimsenin özgür olması ve kendini çalışmalarına odaklayabilmesi için ihtiyacı olan, Gardner'in Faust Pazarlığı diye nitelendirdiği olgudur. Yaratıcı kişi, hayatta birtakım seçimler yapmak ve kendini buna adanmak durumundadır.⁷⁶

Kendisi de bir bilim insanı olan David Jones, bilim insanları açısından yaratıcılığın ele alındığı kitabında 1954 yılında Kimya dalında Nobel ödülü alan Linus Pauling'den alıntı yapar: “*Bir çok fikrim vardı ve ben kötü olanları eledim.*” Bir benzeri düşünce de 1960 yılında tıp ve Fizyoloji dallarında Nobel alan Sir Peter Medawar'a aittir: “*bilime adadığım zamanın tümünün yüzde sekseni boşa harcanmış.*”⁷⁷

Pauling ve Medawar'ın sözlerinden anlaşılmaktadır ki, yaratıcılık bir süreçtir ve bu süreçte bilinçdışıdan bilince doğru birçok düşünce akacak, aralarından pek azı işe yarayacaktır. Gerek sanat gerek bilim alanlarında geçerli eğitim sisteminde de, bu süreç desteklenmeli, öğrencilerin birçok yol deneyebilecekleri ve çeşitlemeler oluşturabilecekleri yöntemlerle yönlendirilmeleri yaratıcılıklarına olumlu yansıtacaktır.

⁷⁶ Gruber Howard (1996) “*HOWARD GARDNER, Creating Minds: An Anatomy of Creativity Seen Through the Lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi*”, The Journal of Creative Behavior, vol.30 no:3, s.213-228

⁷⁷ Jones David E. H. (2012) *The Aha! Moment: A Scientists Take on Creativity*, Johns Hopkins University Press, s.2

3. DIŞAVURUM

3.1 Dışavurum Kavramı

Bu tezde dışavurum, öğrencinin kendini görsel sanatlar aracılığıyla ifade etmesi anlamında kullanılmaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla, öğrencileri estetik çerçevede sıkıştırmadan, kendilerini en iyi şekilde ifade edebilecekleri bir zemin hazırlanması amaçlanmaktadır.⁷⁹ Yaratıcılıkla birlikte, tasarlanacak modelin diğer yarısını oluşturmaktadır. Bahsi geçen modelin tarihte yer alan bir akım olan Dışavurum'u kavramsal ya da biçimsel olarak taklit etmesi söz konusu değildir. Fakat Dışavurumculuğun oluşumunu ve Modern Sanatta nasıl yer aldığını incelemek de yol gösterici olacaktır.

Bu sebeple, ilerleyen bölümlerde dışavurumun tarihte ilk örnekleri, ilkel insan ve sanat açısından ele alınacak, sonrasında Modern Sanat'ta dışavurumun nasıl geliştiği ve günümüzdeki durumuna değinilecek, ayrıca dışavurumun sanat terapisinde yer alışı incelenecek ve metod, sanat terapisinden yola çıkılarak tasarlanacaktır.

3.2 Dışavurumun İlk Örnekleri

Sanatın başladığı noktada insanın benliğini dışavurumunu görmek mümkündür. İkel insan bunu, sanat adına estetik kaygıyla değil, bir amaç uğruna gerçekleştirmiştir. Korktuğu, anlam veremediği zaman çözüm arar, inanışlar, ritüeller oluşturur. İnsanın ilk kendini ifade edişi yani dışavurumu bu davranış ve ihtiyaçlar çerçevesinde

⁷⁸ TDK'ya göre, dışavurum kelime anlamı: *Ruhsal olayların belli işaret veya tasvirlerle yansıtılması, insan ruhunun algılanabilecek biçimde kendini dışa yansıtması, ifade, dışavurum* şeklinde açıklanmaktadır. Webster'da ise, dışavurumun İngilizcesi olan Expressionism, şu şekilde çevirilebilir: *Sanatçının subjektif duyguları arayışının ve obje ya da olayların sanatçıda uyandırdığı tepkinin sanatta teori ya da uygulamalı olarak yer alması.*

⁷⁹ Kendini-ifade yani self-expression ise şu şekilde tanımlanmaktadır: *Düşünce ve duygularını sanatsal aktivitelerle (örneğin: resim, yazı yazmak, dans etmek vs.) ifade etmen.*

şekillenmiştir. Sanatın ne zaman başladığı, nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte ilkel sanata bakıldığında insanın kendini güçlerden korumak amacıyla yaptığı imgeler görülür. Örneğin, M.Ö. 15.000-10.000 dolaylarına rastlayan Fransa'daki Lascaux mağarasındaki ve yine aynı döneme rastlayan İspanya'daki Altamira mağarasındaki hayvan resimleri gibi. Bunun yaygın açıklaması, resmin insanlara güç verdiği ve resmettikleri hayvanların bir şekilde kendi güçlerine boyun eğebilecekleri şeklindedir.⁸⁰

Görsel 7: Red Cow and First Chinese Horse, M.Ö. 15.000-10.000

Lascaux Mağarası, Dordogne, Fransa

(Kaynak: <http://www.bradshawfoundation.com/lascaux/> , erişim: 12.08.2016)

Başka bulgular da göstermekte ki, mağaralarda yapılan bu resimler birer ritüel olarak adlandırılabilir. Amaçları mağara duvarlarının içinde yaşayan gerçeküstü varlıklarla temas geçme olan bu ritüellerden en basiti duvarlara elleri boyalı olarak dokunmaktır.⁸¹

⁸⁰ Gombrich E.H. (1997) *Sanatın Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.41-42

⁸¹ Moyes Holley (2013) *Sacred Darkness: A Global Perspective on the Ritual Use of Caves*, Boulder: University Press of Colorado, s.15

Görsel 8: Dünyanın Değişik Bölgelerinden Mağaralardaki El Resimleri

(Kaynak: <http://www.bradshawfoundation.com/hands/> , erişim: 23.08.2016)

Bu örnekler, ilkel insanın kendini yansıtmalarının bilinen ilk örneklerini oluşturur. Tuğrul Atasoy, *İnsan Neden Sanat Yapar?* isimli kitabında insanın atalarının büyüsel ritüellerle birlikte sanat eserleri üretmeye başlamasının büyük bir olasılık olduğunu söylerken büyü-mit ve sonrasında sanatın “*ilkel insanın yaşadığı evreni kendi özelinde anlama ve o evrene hükmetme çabasının ürünü*” olarak gösterir.

“Büyüsel ritüeller, mit ve sanat, insanın evreni özeldede görme; küçültülmüş örnekçede bütünlüğü yakalama çabasıdır. Buradaki amaç, kişinin çevresini saran evrenle bütünleşmesi olduğu kadar, aynı zamanda kişinin kendi iç bütünlüğünü de sağlayabilmesidir.”⁸²

Burada insanın dışavurumu gerçekleştirirken aynı zamanda çevresiyle olan ilişki ve iç bütünlüğünden de bahsetmektedir.

⁸² Atasoy Tuğrul (2013) *İnsan Neden Sanat Yapar?*, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s.28

Büyü, mit, din ve bilimle olan karşılaştırmayı sürdüren Atasoy, sanat olmadan din ya da mitin düşünülemez olduğunu savunur. Bu şekilde, ilk ritüeller sanatla oluşurken, ilk sanat da bu şekilde gerçekleşmektedir. Bütün bunlar ise ilkel ilk insanların dışavurumunun başladığı noktadır.⁸³

Dışavurum; Felsefe, Psikoloji, Antropoloji ve Sanat Tarihi alanlarında ele alınan bir olgudur. İnsanın benliğiyle yakından ilişkilidir. May; ölümsüzlüğe olan özlemi insanı yaratmaya iter demektir. Yaratıcılık ölümlü olan mücadeleden doğmaktadır.⁸⁴ Bu yaratıcılık, sanatta insanın kendi benliğini dışa vurmasıyla; sanatla ifade etmesiyle vuku bulur. Sanat ise onu geçici dünyada tutacak bir araçtır. Bu, sanatla birey arasındaki birebir ilişkidir.

Öte yandan insan sosyal bir varlıktır ve toplumla da ilişki içerisindedir. İletişimini sağlamak, anlamak, anlaşılacak, bağ kurmak, ait olmak ister. Bunları, beden dili, ses tonu, yazdıkları, söyledikleri, dans edişi oluşturur. Sanatta da kendini dışa vurumu ritüellerle başlamıştır. Yine Atasoy'a göre, tüm sanat dallarının kökeni, insanlığın ilk ritüellerine dayanmaktadır.⁸⁵

3.3 Modern Sanat Akımı Olarak Dışavurum

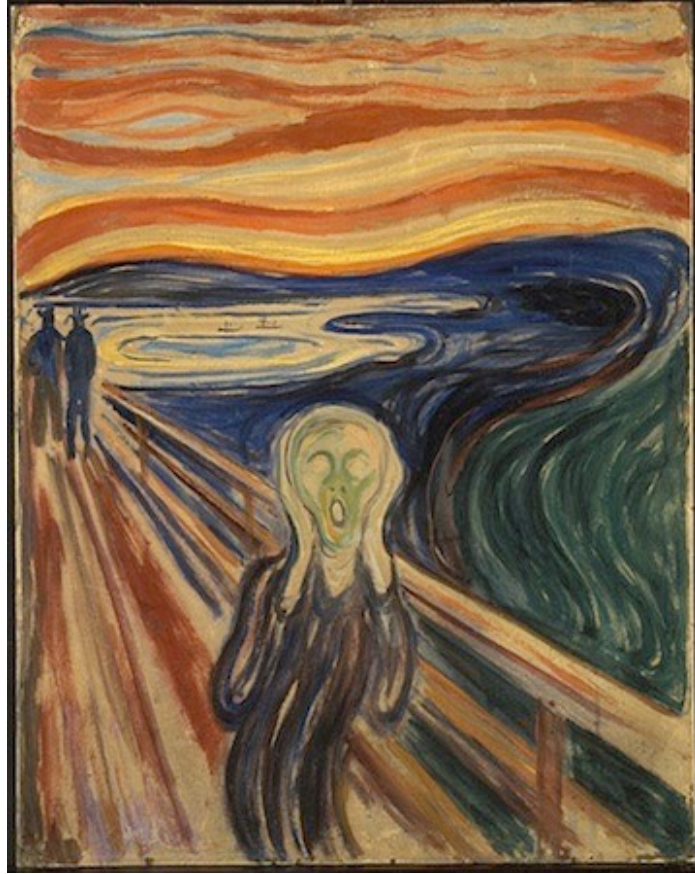
Dışavurum farklı zamanlarda farklı anlamlara gelmiştir. Kökleri ilkel sanata dek uzanan dışavurumun akım olarak tarihte yer alması da bir süreçten geçer. Sanat eğitiminde de, bu akıma ait sanatçıları stil olarak taklit etmeden, sanat felsefesinin anlaşılıp uygulanması, eğitim metodunun şekillenmesinde rol oynayacaktır.

⁸³ Atasoy Tuğrul (2013) *İnsan Neden Sanat Yapar?*, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s.68

⁸⁴ May Rollo (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi, s.57

⁸⁵ Atasoy Tuğrul (2013) *İnsan Neden Sanat Yapar?*, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s.103

Akım olarak incelendiğinde, Dışavurumculuk, 1912 yılına dek Avrupa'da, özellikle Fransa'da Empresyonizm'den farklı olarak ilerleyen yenilikçi sanatı ifade eder. Bu bağlamdaki sanatçılar; Gauguin, Cezanne, Matisse ve Van Gogh'dur. Munch ve van Gogh'un eserlerine bakıldığında, bireysel, subjektif deneyimlerin esas alındığı görülmektedir. Sonradan da anlaşılacağı gibi, dışavurum bir stil değildir.⁸⁶

Görsel 9: Edward Munch, Scream, 1910, Levha üzerine Tempera,
66 x 83 cm, The Munch Museum, Oslo

(Kaynak:<https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/symbolism/a/munch-the-scream>, erişim: 12.08.2016)

Dışavurumculuk sadece resimde değil, edebiyat ve sinemada da etkili olmuştur. Art Nouveau ya da Art Deco akımlarında olduğu gibi, biçimsel olarak izlerinin okunması örneklerden de anlaşıldığı üzere, Dışavurumculuk için söz konusu değildir. Belli bir

⁸⁶ Bassie Ashley (2008) *Art of Century: Expressionism*, Parkstone International, Bölüm:1

tarzdan çok, genel bir tavır olan Dışavurumculuk'ta sanatçılar içsel dünyalarını eserlerine yansıtırken, duygulardan ve sanatın öznelliğinden güç alırlar. Akım olarak sanata yeni bir sayfa açan Dışavurumculuk, kullanılan malzeme ve biçimsel yorumlamaların farkı dışında, felsefe olarak ilkel insanınkiyle aynıdır: insanın sanat yoluyla kendini yansıtması.

Cezanne Fransa'da Kübizm'e, Van Gogh özellikle Almanya için Ekspresyonizm'e ve Gaugin ise Primitivizm'e çeşitli biçimlerde öncülük edecektir.⁸⁷

Görsel 10: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie with Large Pine, 1887, tuval üzeri yağlı boya, 66.8 x 92.3 cm, The Courtauld Gallery, Londra

(Kaynak:<https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/avant-garde-france/post-impressionism/a/cezanne-mont-sainte-victoireerişim: 12.08.2016>)

⁸⁷ Gombrich E. H. (1997) *Sanatın Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 555

Görsel 11: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie, 1902-04, tuval üzeri yağlı boya, 73 x 91.9 cm, Philadelphia Museum of Art

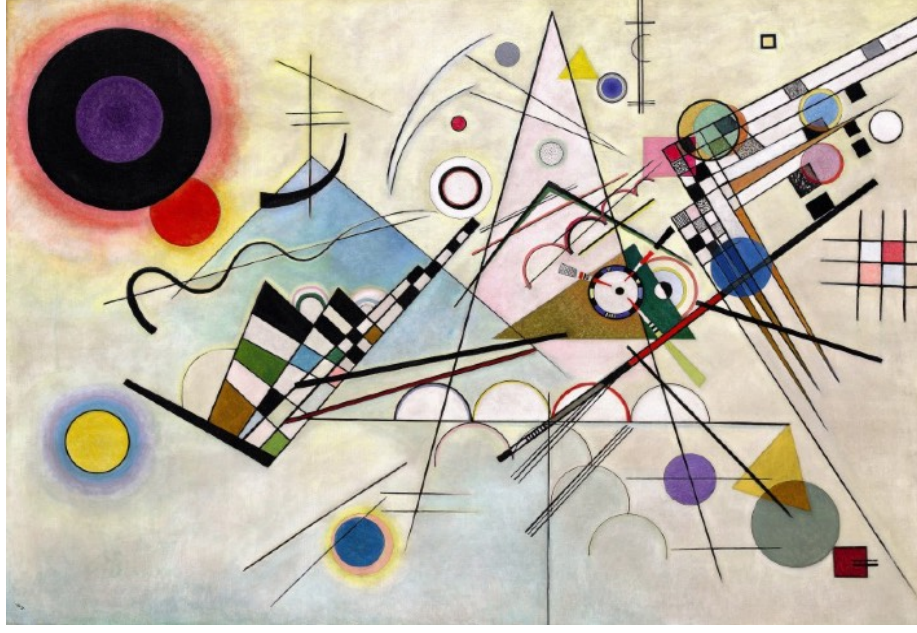
(Kaynak: <https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/avant-garde-france/post-impresionism/a/czanne-mont-sainte-victoire> erişim: 12.08.2016)

Huzursuzluğu ve gerçeği arayışın sanatı olarak nitelendirilen bu akım, özellikle 1905 ve 1920 arasında, Birinci Dünya Savaşı'nı da içine alacak şekilde doruk noktasına ulaştı.⁸⁸

Kendi içine kapalı bir akım olmayan Dışavurumculuk'ta birçok sanatçıyı kendi bakış açılarından ve içinde buldukları koşullarla ele almak mümkündür. Örneğin soyut sanatın da öncüsü olarak da geçen Kandinsky, renk ve çizgiyi kullanarak madde ve ruh arasındaki çeşitliliği yansıtmayı keşfetmiştir.⁸⁹

⁸⁸ Little Stephen, Çeviren: Özer Derya Nükhet (2010)...izimler, Sanatı Anlamak, İstanbul, YEM Yayınları, s.104-105

⁸⁹ Hodge Susie, Çevirenler: Candil Çulcu Firdevs, Metin Gökçe (2016) *Beş Yaşındaki Çocuk Bunu Neden Yapamaz*, İstanbul, Hayal Perest, s.56

Görsel 12: Wassily Kandinsky, Composition VIII, 1923, tuval üzeri yağlı boya, 140 x 201 cm, Guggenheim Museum, New York

(Kaynak: <https://www.guggenheim.org/artwork/1924> erişim: 12.08.2016)

Kandinsky, *Sanatta Ruhsallık Üzerine* isimli kitabında, sanatçının içsel ruh ve ihtiyaçlarından bahsederken çağın getirdiği ilke ve sanat okullarına da eleştiri getirir. Kandinsky'e göre sanatçı kendi içselliğini hiçbir dış etkene bağlı kalmadan, özgürce yansıtmalıdır. Bu da, aslında sanatta dışavurumu tanımlamaktadır.

"Sanatçı, anlatımının gerektirdiği her formu kullanabilir, çünkü içsel isteği uygun bir ifade bulmalıdır..."

...Sanat, çağlar boyu dışsal formla değil anlamla meşgul olmuştur. Bu nedenle de 'sanat okulları', 'gelişim' yolları, 'sanat ilkeleri' gibi sözler yanlış anlamadan kaynaklanır ve karışıklık yaratmaktan başka bir işe yaramaz.

Sanatçı, 'kabul gören' ve 'kabul görmeyen' form adetleri arasındaki ayrımlara gözlerini kapamalı, çağının geçici öğretilerine ve isteklerine kulaklarını tıkamalı.

Yalnızca içsel ihtiyaçlarını izleyip ona kulak vermeli. O zaman, çağdaşlarının onayladığı ya da yasakladığı araçlarının tümünü rahatça kullanacaktır.”⁹⁰

Soyut dışavurumculuk ise İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda New York'da gelişecek ve ilk defa Amerika'da ortaya konan bir akım haline gelecektir. Psikolog Carl Gustav Jung'un arketip niteliğindeki simgelerinden, tıpkı Gerçeküstücüler gibi etkilenmekteydiler. Soyut Dışavurumcular, bu simgeleri hem sanatı hem toplumu onarabilecek evrensellikte yorumlamaktaydı.⁹¹

1940'ların sonunda, Amerika'da savaşın izleri hala sürmekteyken sanatçılar, içinde buldukları zamana dair, hem kendi hem de topluma ait umut, ihtiyat, öfke, dehşet ve korku gibi karışık duyguları ifade etti. ⁹²

Jackson Pollock, ilk kez 1948'de sergilediği Eylem Resimleri'yle (Action Painting) adını duyurdu. “*Görünürlük kazanmış enerji ve hareket*” olarak nitelendirdiği eserleri görüldüğü kadar gelişigüzel değildir. Pollock için resim yapmak en derin duygularını ifade ettiği içgüdüsel, öznel bir eylemdir. ⁹³

Pollock, Cathy Malchiodi'nin Sanat Terapisi üzerine yazdığı kitabında da yer verdiği bir sanatçıdır. Onun eserlerini yaratırken psikoanaliz gördüğünü ve içsel düşüncelerini yansıtmak için bilinçdışı otomatizm denilen metodu kullandığından bahseder. Bilinç dışından gelenleri kendini hiç kısıtlamadan tuvaline aktaran

⁹⁰ Kandisky Wassily, Çeviren: Ekinci Gülin (2015) *Sanatta Ruhsallık Üzerine*, Altıkırkbeş Yayın, s.71

⁹¹ Little Stephen (2010) *...izimler Sanatı Anlamak*, İstanbul, YEM Yayın, s.122

⁹² Hodge Susie, Çeviren: Gözgülü Emre (2011) *50 Sanat Fikri*, İstanbul, Domingo Yayınları, s. 80

⁹³ Hodge Susie, Çeviren: Gözgülü Emre (2011) *50 Sanat Fikri*, İstanbul, Domingo Yayınları, s. 181

Pollock, dışavurum için yerinde bir örnektir. Malchiodi'nin sanat ve psikoloji bağlamında değindiği diğer sanatçılar ise Paul Gaugin ve Vincent van Gogh'dur. Gaugin ve van Gogh, duygu yüklü fırça teknikleri ve kullandıkları renkler dolayısıyla dışavurumcu sanatçılardır.⁹⁴

Görsel 13: Jackson Pollock, Autumn Rhythm Number 30, Tuval üzerine enamel, 105 X 207 inch, 1950, MOMA, New York

(Kaynak: http://www.moma.org/explore/inside_out/2013/09/11/considering-one-once-more, erişim: 11.08.2016)

Soyut Dışavurumculuk, 1950'lerden sonrasında iki farklı yol izleyecek, bunlardan ilki Jackson Pollock, Franz Kline ve Willem de Kooning gibi sanatçıların eylemsel resimleri; diğeri ise Rothko, Ad Reinhardt, Barnett Newman ve Clyfford Still gibi sanatçıların Kromatik Soyutlamacı yaklaşıma ait atmosferik renk alanları yaratmaya yönelik resimleri olacaktır.⁹⁵

⁹⁴ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.31

⁹⁵ Doss Erika Lee (2002) *Twentieth Century American Art*, Oxford History of Art, s.21

Görsel 14: Mark Rothko, No.13 (White, Red on Yellow), tuval üzerine yağlı boya ve akrilik ile renklendirilmiş pigmentler, 241.9 X 206.7 cm, 1958,

Metropolitan Museum of Art

(Kaynak: <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1985.63.5/>, erişim: 16.09.2016)

1970'lere gelindiğinde ise, Yeni-dışavurumculuk modern resmin soyutlamasına karşı olarak yükseldi. Amaçlanan; sanatın insan ruhuyla olan bağlantısını yeniden kurmaktı. Bunun için Soyut-dışavurumcular gibi Jung'dan etkilendiler. Resimlerde sanatçının şiddetli duygularını yansıtan figüratif sanatı öne çıkardılar. Primitif, figüratif ve duygusal içerikli bu akım bilinçli bir kabalık özelliğine de sahip olmasından dolayı oldukça eleştirildi. Bu akımda öne çıkan bazı isimler; Georg Baselitz, Sandro Chia, Francesco Clemente, Philip Guston, Anselm Kiefer, David Salle ve Julian Schnabel idi. ⁹⁶

⁹⁶ Little Stephen (2010) ...izimler ,*Sanatı Anlamak*, İstanbul, YEM Yayın, s.136

Görsel 15: Anselm Kiefer, Lilith, tuval üzerine yağlı boya, kül ve bakır teller, 3815 x 5612 x 500 mm, 1958, Metropolitan Museum of Art)

(Kaynak: <http://www.tate.org.uk/learn/online-resources/glossary/n/neo-expressionism>, erişim: 16.09.2016)

4. Bir Dışavurum Metodu: Sanat Terapisi

Sanat terapisi duyguların dışavurumu için kullanılmaktadır. Psikolojik terim olarak bu durum *katarsis* olarak tanımlanır. Sözlük anlamı olarak temizlenmek anlamına gelen *katarsis* (catharsis), sanat terapisinde, rahatlamak için duyguların ifade edilmesi anlamına gelir.⁹⁷

Bu tezde de amaçlanan, sanat terapisinin önemli bir unsuru olan dışavurumu, yaratıcılıkla birlikte öğrencilerle uygulanabilecek bir model haline getirmektir. Bu uygulama ile öğrencilerin çalışmalarının Psikolog ve Psikiyatristlerce değerlendirilmesi ile psikolojik yardıma ihtiyacı olan öğrencilerin saptanabilmesi ve gerekli yardımı almaları için yönlendirilmeleri hedeflenmektedir.

⁹⁷ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.14

Dolayısıyla, tasarlanacak modelin yöntemi, klasik sanat eğitiminden çok, sanat terapisi yöntemlerine daha yakın durmaktadır. Bu sebeple, ilerleyen bölümlerde sanat terapisi yakından incelenmiş ve tezde tasarlanan metoda gerekli değişiklikler de yapılarak dahil edilmiştir.

4.1 Sanat Terapisi Kavramı, Amacı ve Önemi

Sanat terapisinin tanımını yapmak için öncelikle sanatın ne olduğuna değinmek gerekir. Sanatın tanımı, tıpkı yaratıcılık gibi, oldukça zordur.⁹⁸

Rönesans'dan itibaren sanat anlayışı her dönem değişmiş olsa da, özellikle 1800'lerin ikinci yarısına doğru sanat bambaşka bir yola doğru evrilecektir. Modern Sanat tarihte yerini alırken izleyicinin sanatı algılama ve tanımlamaları da değişecektir. Bir olgu, sözlük anlamının çok ötesinde olabilir. Hatta subjektif de olabilir. Bu durumda Gombrich'in *Sanatın Öyküsü* kitabına giriş sözü daha da anlam kazanır:

“Sanat diye birşey yoktur aslında. Yalnızca sanatçılar vardır.”

-E. H. Gombrich

Sanat terapisinin⁹⁹ tanımlanması, içerdiği alan ve yöntemler hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Yine de Elinor Ulman'ın sanat terapisini az ve öz bir şekilde tanımlamaktadır: *“Sanat terapisi, hem sanatı hem de terapiyi içerir.”*¹⁰⁰

⁹⁸ Türk Dil Kurumu'nca sanat; *Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık. Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım. Bir şey yapmada gösterilen ustalık. Bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü. Zanaat şeklinde tanımlanmaktadır.*

⁹⁹ Sanat terapisini oluşturan ikinci öge yani Terapi, Yunanca'da *therapeia* kelimesinden gelmekte ve Türk Dil Kurumunca kısaca *tedavi* olarak tanımlanmaktadır.

¹⁰⁰ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.47

Bu durumda ne sanat terapinin ne de terapi sanatın önüne geçmektedir. Üretilenlerin sanat olup olmadığı da süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Sanat terapisi bir sanat alanı değildir. Zira, amaç sanat eserleri üretmek değildir. Bununla beraber, kendisi de bir sanat terapisti olan Bruce Moon, *Essentials of Art Therapy Education and Practice* isimli kitabında tüm sanat terapistlerinin öncelikle kendilerinin birer sanatçı olması gerektiğinden bahseder. Kendi deneyimlerini aktarırken, eserleri üzerinde çalışırken *ben varım* diyebildiğini ve Yalom'un da bahsettiği kişisel farkındalık durumuna geçtiğini belirtir.¹⁰¹

Sanat terapisi süreç ve sonuç olarak bakıldığında bir terapi formudur ve bu tezde yer alma sebebi; kişinin kendini sanat yoluyla ifade etmesine yardımcı olmasıdır.

4.2 Sanat Terapisinin Doğuşu ve Gelişimi

Sanat terapisti Judith Rubin, kitabında sanat terapisinin kaynağı olarak tabiatı göstermektedir. Her ne kadar sanat terapisinin bu terminoloji ile ortaya çıkışı oldukça yeni sayılsa da kökleri hem çok eski hem de evrensel olarak düşünülebilir. Önceki bölümlerden dışavurumun ortaya çıkışında da değinilen mağara resimleriyle birlikte örnek olarak: Mısır sanatında görülen mumyaların üzerindeki koruyucu çizimler ve Tibetli Budistlerin Mandala çizimleri, Ritüeller için tasarlanan Afrika maskeleri, Bizanslı sanatçıların kutsal ikonaları, Etiyopyalı sanatçıların iyileştirici olduğuna inandıkları parşömen üzerine çizimleri, Zuni kabilesinine ait oymacıların sihirli eserleri... gösterilebilir.¹⁰²

Sanat terapisinin bir terapi yöntemi olarak ortaya çıkışı ise 1940'lara uzanmaktadır. Margaret Naumburg (1890- 1983) , sanat terapisini psikoterapinin bir branşı olarak uygulamış ve Freud'un kavramlarını bir adım öteye taşıyarak danışanlarından

¹⁰¹ Moon, Bruce L. (2003) *Essentials of Art Therapy Education and Practice*, Springfield, s.11-12

¹⁰² Rubin Judith A. (2009) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s.50

rüyalarını çizmelerini istemiştir. 1950'lerde ise Edith Kramer, görsel sembolik iletişimden öte yaratıcılığın sanat terapisindeki önemini vurgulamıştır. Hanna Yaxa Kwiatkowska da sanat terapisini 1950 ve 1960'lı yıllarda aile terapi seanslarına dahil etmiş ve sanat terapisinin, bireyleri aile içindeki rollerini ve statülerini bulabilmeleriyle ilgili yardımcı olduğuna dair gözlemlerinde bulunmuştur. Bunu takiben, 1960 ve 1970'li yıllarda ise, sanat terapisti Janie Rhyne sanatta ifadeyi kendini tanıma ve gerçekleştirme amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Sanat terapisinin bu yönü sanat eğitiminde kendini ifade amacıyla kullanılmasıyla paraleldir. Sanat terapisinin tanınır ve kabul edilen bir alan olması da 1960'lı yıllara denk gelecektir.¹⁰³

Günümüzde, özellikle yurtdışında sanat terapisinin akademik eğitimi gittikçe yaygınlaşırken ayrı bir lisans, yüksek lisans ve doktora programı olarak da uygulanmaya başlanmıştır. Sanatçılar, lisans eğitimi sonrasında Sanat Terapisi alanında yüksek lisans eğitimi alarak çalışabilirken, psikologlar da bu alanda yüksek lisans eğitimi alarak çalışabilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Amerikan Sanat Terapisi Derneği (AATA; American Art Therapy Association) bu alanda resmi kurum olarak yer almaktadır. Bu derneğin Eğitim Programı Onaylama Komitesi'nden (EPAB; Educational Program Approval Board) geçmiş olan programlardan mezun olmak, profesyonel olarak sanat terapisti ünvanıyla çalışmak için ön koşuldur. Ayrıca, bu alanda çalışmak için en az Yüksek Lisans seviyesinde eğitim almış olmak gerekmektedir.

Türkiye'de ise bu tezin yazıldığı esnada sanat terapisti alanında lisans ya da yüksek lisans programı bulunmamakla beraber, seminer, sertifika veya çalıştay boyutunda olsa da bu alana yönelik ilgi artmaktadır.

¹⁰³ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.36-37

4.3 Sanat Terapisine Farklı Yaklaşımlar

Sanat terapisi de Psikoloji ve Psikiyatri’de olduğu gibi farklı kuram ve ekoller üzerinden ilerlemektedir. Sanat terapisindeki yaklaşımlar, tezin ilk bölümünde yer alan yaratıcılık kuramlarıyla da benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik, yaratıcılıkla sanat terapisinin ne kadar iç içe geçtiğinin kanıtıdır.

Judith Rubin, *Introduction to Art Therapy*¹⁰⁴ isimli kitabında bu yaklaşımları şu başlıklara ayırarak incelemiştir:

- Psikodinamik yaklaşımlar: Freud ekolü Psikoanaliz, Görsel olarak Serbest Çağrışım ve Jung ekolü Analitik Terapiyi içerir.

- İnsancıl yaklaşımlar: İnsan-merkezci yaklaşımlar, Adler ekolü, Gestalt, Erickson ekolü, Olgusal (Phenomenological) Yaklaşımlar, Varoluşçuluk (Existential) Yaklaşımlar.

-Psiko-eğitimsel Yaklaşımlar: Davranışsal (Behavioral), Bilişsel (Cognitive), Gelişimsel (Developmental), Uyumlayıcı (Adaptive) yaklaşımlar.

Bu yaklaşımlar dışındaki yaklaşımlar ise şunlardır:

-Sistemik Yaklaşımlar

-Aile Sanat Terapisi

- Grup Sanat Terapisi

-Eser/Görsel Tabanlı Sanat Terapisi

-Spiritüel Yaklaşımlar

- Bütünleyici (Integrative) Yaklaşımlar

¹⁰⁴ Rubin Judith A. (2009) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s:vii

Rubin, kitabında kendini psikodinamik yaklaşıma ait görürken psikoanalitik terapiyi hem geçmiş hem de şimdiki zamanla ilgilenen, bilişsel olduğu kadar eğitimsel unsurları da olan, empatiye dayalı ve insanın güçlü yanlarının üzerine inşa edilir şekliyle tarif etmektedir. ¹⁰⁵

Sanat terapisi, psikodinamik olarak incelenirse Freud ve Jung'a yeniden değinmek gerekir. Freud, rüyaların, duyguların ve düşüncelerin genel olarak görsel bağlamda deneyimlendiğini gözlemlemiştir. Hastaların rüyalarını çizdikleri halde hayal kırıklıklarını ve asabiyetlerini azaltacaklarını ekler. Freud ayrıca sanatın bilinç dışına daha yakın olduğunu, görsel hafızanın sözel ifadeden daha eskiye dayanmasına da bağlar. Bir olayı, mekanı ya da kişiyi hatırlarken koku ya da sesin yanı sıra zihinde görsel bir ifadenin belireceğinin altını çizer. Jung ise rüyalarda ve sanatta görsel sembollerin üzerinde yoğunlaşmasıyla tanınır. Jung'a göre kişinin ruh halini ya da sorununu rüya ya da sanat yoluyla aktarması, derinde yatan duyguların daha net ve derin anlaşılmasına sebep olur. ¹⁰⁶

Geçmişe, bilinçaltına ve çatışmalara odaklanan psikoanalitik yaklaşıma bir tepki olarak meydana gelen İnsancıl Yaklaşımlarda ise, tezin yaratıcılık bölümünde de yer alan Rogers ve Maslow gibi psikologlara rastlanmaktadır. Odaklanılan nokta; tıbbi tanımıyla hastalıklardan ziyade, sağlık ile değişimdir. Özellikle 1960'lı yıllarda, insanın potansiyelini keşfetme akımıyla yükselmiştir. ¹⁰⁷

Adler, her ne kadar Psikonolitik kurama dahil olsa ve İnsancıl kurama ait psikologlarca eleştirilse de, ekolünden gelen Rose Garlock ve Sadie Dreikurs gibi psikologlar İnsancıl Yaklaşıma dahil olmuşlardır. ¹⁰⁸

¹⁰⁵Rubin Judith A.(2009) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s.96

¹⁰⁶ Malchiodi Cathy (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing, s.9

¹⁰⁷ Rubin Judith A. (2009) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s.100

¹⁰⁸ Rubin Judith A. (2009) *Introduction to Art Therapy*, Routledge, s.101

Sanat terapisi, sanatla terapinin kesiştiği alandan faydalanmak isteyen herkes için uygulanabilirken yaş ve ihtiyaç grupları olarak çeşitli kategorilere de ayrılmıştır. Örneğin; çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı katılımcılar için yaş gruplarına ayrılabilmeyle beraber, yeme bozuklukları gösteren hastalarını, kanser hastalarını, travma sonrası stres bozukluğu yaşayan hastalarını veya psikolojik rahatsızlıkları olan hastaları hedef alan özelleştirilmiş testler uygulanmaktadır.

4.4 Sanat Terapisinden Örnek Çalışmalar

Tasarlanacak modelde, sanat terapisi çalışmalarından faydalanılacaktır. Buradaki amaç, sanat terapisinin terapi edici özelliği değil, aslında terapinin de bir parçası olan katılımcıların kendilerini tanıma ve ifade etmeleridir. Bu şekilde iç dünyaları hakkında ipucu verecek ve rahatsızlıklarının teşhis edilmesine olanak vereceklerdir.

Sanat terapisi çalışmaları çeşitli malzemeler kullanılarak yapılabilir. Bunun için önceden belirlenmiş kural veya kısıtlamalar yoktur. Ayrıca bu çalışmalar için bir stüdyo ortamı da gerekli değildir. Terapist ve katılımcının kendilerini rahat hissettikleri ve uygulama yapabilecekleri herhangi bir yerde bu çalışmalar yapılabilir.

Sanat terapisti Susan Buchalter'in *Art Therapy Techniques and Applications* isimli kitabında yer alan çizim, resim, kolaj, çamur, kukla ve maske yapımı ve karışık tekniklerle çalışılan egzersizlerin her birinde bir amaç vardır. Çizimlerle başlayan çalışmalar, katılımcıların kendilerini ifade ederken yaratıcılıklarını da arttıracakları egzersizlerdir.

Sanat terapisi uygulamalarından seçili örnekler yöntem ve amaçlarıyla incelenmektedir.

Örnek 1- Yumurta

Katılımcılardan çatlamağa olan bir yumurtadan bir civciv dışında herhangi birşey çıkarken çizmeleri istenir. Bu egzersizde, yumurta kişisel gelişim ve yenilenme için bir semboldür. Amaç ise, kişisel farkındalık ve yaratıcılığın artırılmasıdır.¹⁰⁹

Tamamen hayal gücüyle yapılacak bu egzersizde katılımcılar hem alışılmışın dışına çıkacak hem de iç dünyalarında barındırdıkları duyguları kağıda taşıyacaktır.

Örnek 2- Mandala

Bir başka çalışmada Mandala çizimi yer almaktadır. Mandala, bir daire çizimiyle birlikte katılımcının daire içini istediği şekilde doldurması ile oluşturulur. Burada, herhangi bir tema ya da figür olmadan serbest olarak kağıda düşüncelerin aktarılması amaçlanmaktadır. Sadece sonuç değil süreç de dikkate alınarak, katılımcılardan bu çalışmayı gerçekleştirirken akıllarına gelen düşünceler sorulmakta, katılımcılardan oluşturdukları biçim ve kullandıkları renkleri yorumlamaları istenmektedir.¹¹⁰ Daire, burada bir çerçeve görevi görerek katılımcıların boş kağıt yerine bir şeklin içini biçimlendirmeleri açısından kolaylık sağlayacaktır. Fakat bu dairenin bir çerçeve niteliğini taşımasından daha öte bir anlamı vardır.

Carl Gustav Jung, danışanlarıyla Mandala'lar üzerinde çalışan ilk psikoterapist olmasının yanı sıra kendi de 1916 yılında Mandala'lar üretmeye başlamış, özellikle 1918-1919 yılları arasında İngiliz Savaş Esirleri Kampında kumandan olarak çalışmaktayken Mandala'larına anlam yüklemeye başlamış ve 13 sene sonrasında da Mandala'ların dünyanın etrafındaki birçok kültür tarafından kullanıldığını araştırmış ve kendi danışanlarında da tekrar eden bir takım motiflerden bahsetmiştir. Jung'un 9

¹⁰⁹ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.19

¹¹⁰ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.29

temel motif sıralamasını ise Joan Kellogg ilerleyen senelerde 13 temel kategoriye ayıracaktır. ¹¹¹

Örnek 3- Gözyaşı Çerçevesi

Bir çerçeve yaratmaları istenilerek yapılan bir başka çalışma da gözyaşı çalışmasıdır. Katılımcılardan, onları üzen şeyleri bir gözyaşı formunun içine çizmeleri istenmektedir. Burada, sorunlarla baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesi de hedeflenir. ¹¹²

Katılımcılar, öncelikle onları üzen olayların ne olduğunu düşünecek, yüzleşecek ve yüzleşmeleriyle birlikte sorunların üstesinden gelmenin de ilk adımını atmış olacaklardır.

Örnek 4- Pencere

Bir diğer çerçeveli çalışma, pencere konulu çalışmadır. Burada, katılımcılardan büyük bir pencere çizmeleri ve içine gerçekten görmek istediklerini çizmeleri istenir. Bu çalışma, geçmişe değil geleceğe yönelik gözükmekte ve kendi istek ve dileklerini keşfetmeleri amaçlanmaktadır. ¹¹³

Katılımcılar, hayal güçlerini kendi gelecekleri doğrultusunda kullanarak, zihinlerinde geleceğin onlara getirmesini istediği şeyleri çizecek ve bu şekilde basit bir planlama da yapmış olacaklardır.

¹¹¹ Slegeris Maralynn Hagood (1987) "A Study of Jung s Mandala and its Relationship to Art Psychotherapy", The Arts in Psychotherapy, Vol.14, s. 302-303

¹¹² Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.52

¹¹³ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.77

Örnek 5- Çapa

Başka bir çizim çalışmasında, katılımcılardan kendilerini sabit tutan, engelleyen çapayı çizmeleri istenmektedir. Bu durumda, katılımcılar, kendilerini daha iyi tanıyacaklar, onları engelleyen olay ya da kişileri daha rahat belirleyecek ve sanat yoluyla kendilerini ifade etmiş olacaklardır.¹¹⁴

Bu egzersiz, amaç olarak gözyaşı çerçevesi egzersizi ile geçmişe yönelik ve şu anı etkilemesi açısından benzerlik göstermektedir. Bu egzersizin bir başka özelliği de de, kişinin kendi potansiyelini fark etmesi ve engelleri yenerse hayallerini de gerçekleştirebileceğidir.

Örnek 6- Ben Kimim?

Çizim çalışmalarından biri de *ben kimim?* sorusuna odaklanmaktadır. Burada, katılımcılardan diledikleri gibi kendilerini pastel ya da gazlı kalemle, gerçekçi ya da soyut olarak, kağıda yansıtılmaları hedeflenmektedir. Bu şekilde, kendilerini tanımaları ve özgüven kazanmalarının amaçlandığı belirtilmektedir.¹¹⁵

Örnek 7- Volkan

Kendini ifade çalışmalarından bir başka örnek de volkan konulu egzersizdir. Burada katılımcılardan kendilerini bir volkan olarak çizmeleri beklenir ve çizim tamamlandıktan sonra şu sorular sorulur: Volkan patlamış mıdır? Patlamak üzere midir? Büyük ya da küçük müdür? Güçsüz ya da güçlü müdür? Bu volkan ne zaman

¹¹⁴ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.47

¹¹⁵ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.40

oluşmuştur? İçinde ne kadar lav vardır? Lav ne anlama gelmektedir? Kızgınlığın nasıl dışavurumu söz konusudur?¹¹⁶

Bu egzersiz de tam anlamıyla kişinin kendini dışavurumu ile ilgilidir. Sonuç olarak, kızgınlık güçlü bir duygudur ve bunun sanat yoluyla aktarımı da katılımcının kendini dışavurumu anlamında kendisiyle ve bulunduğu durumla ilgili birçok ipucu verecektir.

Örnek 8- Boya Kazıma

Boyalarla sadece yüzeyi boyama değil, kazıma çalışmaları da yapılmaktadır. Boyaların kağıda konulmasıyla birlikte katılımcılardan fırçanın sapıyla boyaları kazımaları da istenecek, bu süreçte ise yüzeyi kazımanın anlamı sorgulanacak, katılımcılar aynı zamanda sorunlarından da bahsediyor olacaktır.¹¹⁷

Buchalter'in çalışmalarından bazıları geçmiş, bazıları gelecek, bazıları da şu ana odaklanmaktadır. Fakat üzerinde sıkça durulan bir nokta; mekan ve zamanın yani burada ve şimdi kavramlarının katılımcılar tarafından idrak edilecek çalışmalar yapılmasıdır.

Kolajlar da çizim ve resim çalışmaları gibi sanat terapisinde geniş yer tutmaktadır. Özellikle çizim yapmaktan çekinen katılımcılar için kolaj başlama noktası olarak kolaylık sağlamaktadır. Kağıt, fotoğraf, kumaş, köpük parçaları, ahşap parçaları gibi malzemelerle doku çalışmaları yapmalarının da mümkün olduğu bu çalışmalarda, katılımcılar kendilerini yansıtmada kolaylık yaşamaktadırlar. ¹¹⁸

¹¹⁶ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.57

¹¹⁷ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.102

¹¹⁸ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.107

Örnek 9- Kolaj Çalışması

Çizim yapmak yerine kolaj yapmayı tercih edecek bir katılımcıdan, bir başka çalışmada dergilerden keseceği ve şu ana kadar söylemek istediği fakat söyleyemediği kendi saklı sesini kelime ve fotoğraflarla ortaya koyması beklenmektedir. Burada da tıpkı yanardağ egzersizindeki gibi katılımcılardan içlerinde bulunan öfke ve kızgınlıkları kolajla dışa vurmaları amaçlanmaktadır.¹¹⁹

Kolaj çalışmaları, çizim yapmaktan çekinen katılımcılar için uygun gözükse de, kullanılacak malzemelere rastlanmama durumu, katılımcıların hayallerindekilerini tam olarak yansıtmalarına engel olabilir.

Örnek 10- Çamur Çalışması

Kolajın yanı sıra, çamurla üç boyutlu sanat terapisi çalışmaları yapmak mümkündür. Hatta Buchalter, kitabında Mandala'nın çamurla yapılanından da örnek vermiştir. Bu çalışmada çamur ile birlikte düğme, boncuk, ufak ahşap parçalar, pipo temizleme çubukları, deniz kabukları gibi objeler de kullanılabilir.¹²⁰

Tıpkı çizim çalışmasında olduğu gibi, çamurla da katılımcının kendisini temsil eden bir çalışma yapması beklenebilir. Bu durumda kendilerini bir bütün olarak temsil edecek bir eser yaratırlarken ikinci eserlerinde kendi zihinsel durumlarını da yansıtma beklenecek, sonrasında bu iki çalışmayı birleştirecekler ve ortaya bütünleşik bir eser çıkarmış olacaklardır.¹²¹

¹¹⁹ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.112

¹²⁰ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.120

¹²¹ Buchalter Susan (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.119

Örnek 11- Ağaç Çizimi

Katılımcılardan eşleşmeleri ve iki kişi olarak farklı boyalarla ağaç çizimleri istenir. Çizilen ağaç resminde kimin başladığı, kimin devam ettiği, kökleri, yaprakları, dikenleri kimin çizdiği gözlemlenir. Üç ya da dört dakika sonrasında ise çizilen resim yorumlanır.¹²²

Örnek 12- Rüya Çizimi

Katılımcılardan önceden gördükleri, belki de tekrar eden bir rüyayı çizmeleri istenir. Arketiplerin kullanımı mümkün olmakla beraber, katılımcılara çizdikleri rüya elementlerinin anlamları sorulur ve kendilerinden açıklamaları beklenir.¹²³

Örnek 13- Bir Obje Seçimi

Katılımcılardan bir park ya da bahçeyi gezmeleri ve orada onların ilgisini çeken herhangi bir şeyi seçerek getirmeleri istenir. Burada seçecekleri obje, bir şekilde kendileriyle de bağ kuracaktır. Örneğin, bir kenarında çizik olan bir taşı seçen katılımcı, taşın kendi yararı olduğunu ve kendisine İkinci Dünya Savaşındaki Yahudi soykırımını anımsattığını belirtmiştir.¹²⁴

Bu egzersiz, aynı zamanda katılımcıların dışarı çıkmalarını, yeşillik içinde gezerek rahatlamalarını ve bireysel ya da bir arada etrafı keşfetmelerini sağlamaktadır.

¹²² Silverstone Liesl (2009) *Art Therapy Exercises: Inspirational and Practical Ideas to Stimulate the Imagination*, Jessica Kingsley Publications, Bölüm:3

¹²³ Silverstone Liesl (2009) *Art Therapy Exercises: Inspirational and Practical Ideas to Stimulate the Imagination*, Jessica Kingsley Publications, Bölüm:3

¹²⁴ Silverstone Liesl (2009) *Art Therapy Exercises: Inspirational and Practical Ideas to Stimulate the Imagination*, Jessica Kingsley Publications, Bölüm:3

Örnek 14- Renk Piramidi

Çizim çalışmalarının yanı sıra boya kullanılarak da yapılan çalışmalarda, renk de katılımcıların kendilerini ifade etmeleri için yardımcı bir araç olmaktadır. Bir piramidin temelini oluşturacak ve o anki durumu temsil edecek renklerin, piramitten yukarı doğru ilerledikçe daha pozitif ve canlı hale dönüştürülmeleri istenilecektir. ¹²⁵

Renklerin giderek canlanması, katılımcılara, geleceğin de daha pozitif hale gelebileceği umudunu aşılacaktır.

Örnek 15- Koza

Bu egzersiz yetişkinliğin ileri evresinde olan katılımcılar için tasarlanmıştır. Katılımcılara öncelikle kozanın kelebeğin gelişimini tamamlaması için ne kadar önemli olduğu vurgulanır. Sonra katılımcılardan kendi kişisel kozalarını çizmeleri istenir.

Kozanın temsil ettikleri bu egzersizde önemlidir. Kozalar büyük mü, küçük mü, rahat mı, rahatsız mı, güvenli mi yoksa tehdit edici mi? Katılımcılara bu kozaların içinde ne kadar zamandır buldukları sorulur. Kozaların katılımcılara olan faydalarından bahsedilir. Katılımcılara şu soru sorulur: kozaların içinde kalmak mı yoksa özgürlüğe kavuşmak mı istiyorlar? Kozalarından nasıl kaçabilirler?

Bu egzersizde keşfedilen, güvende kalma isteğiyle bağımsızlık arasındaki alandır. ¹²⁶

¹²⁵ Buchalter Susan(2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, s.105

¹²⁶ Buchalter Susan (2011)*Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults*, Jessica Kingsley Publishers, Bölüm:3

Örnek 16- Kaygı Eskizi

Bir başka yetişkinliğin ileri evresindeki katılımcılar için tasarlanan egzersiz de realist ya da soyut olarak kendilerine kaygı veren ikiden fazla kişiyi, yeri ya da şeyi çizmeleridir.

Bu egzersizde sembolizm ve çizimlerdeki hassaslık göz önünde bulundurulur. Kaygının incelenmesi, bu durumların belirlenmesi ve bunlarla beş etme mekanizmaları keşfedilir.¹²⁷

Örnek 17- Kişilik Tasarımı

Katılımcılardan kendi kişiliklerini temsil eden bir tasarım yapmaları istenirken çizgi, biçim ve renk kullanmaları konusunda teşvik edilir. Örneğin, canlı renkler kullanan birinin hayat dolu, düz çizgiler kullanan birinin ise tutucu ve katı kuralları olan biri olması beklenebilir.

Bu egzersizle katılımcıların öncelikle kendilerini fark etmeleri amaçlanmaktadır. Bir başka amaç ise kişisel farkındalıkla beraber başkalarının gözünden katılımcıların nasıl olduklarını keşfetmektir.¹²⁸

Örnek 18- Kırılmış Eşya

Katılımcılardan geçmişte sahip oldukları ve kırılmış bir eşya, fikir, duygu ya da kendilerine ait herhangi bir şeyi çizmeleri istenir. Kişisel eşyalardan hayallere, hedeflere ve ilişkilere uzanan bu geniş çerçevede obje ya da düşüncenin sembolize ettiği şeye ve onun önemine değinilecektir. Kırılma hikayesi, ne zaman kırıldığı ve

¹²⁷ Buchalter Susan (2011) *Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults*, Jessica Kingsley Publishers, Bölüm:3

¹²⁸ Buchalter Susan (2011) *Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults*, Jessica Kingsley Publishers, Bölüm:3

katılımcının bunu tamir etmeye çalışıp çalışmadığı keşfedilir. Bu egzersizde hedef, kayıplar ve hayal kırıklığı ile mücadele etmektir. Katılımcının kendini tamir etme becerisi de keşfedilmektedir.¹²⁹

Örnek 19- Boya Kalemleriyle Sohbet

Bu aktivitede her katılımcı sırayla boya kalemleriyle kağıda çizim yapmaktadır. Asperger sendromlu bir danışanda uygulanan bu egzersizde keşfedilen; katılımcının kağıdın köşesinde çizim yaptığı, terapistin çizimine yavaş yavaş yaklaştığı durumda ise onun da yaklaşarak cevap verdiği fakat hemen sonrasında kağıdın köşesine geri çekildiği olmuştur. Açıkça görülen, katılımcının izole olarak kalma isteğiyle birlikte sosyalleşme isteğidir. Bu egzersizle katılımcı ve terapiyi yapan kişi arasında sessiz ve çizime bağlı bir etkileşim oluşmaktadır.¹³⁰

Örnek 20- Farklı Yüz İfadeleriyle Kolaj Çalışması

Bu egzersiz de Asperger sendromlu bir katılımcıya uygulanmış, özellikle karşısındakinin yüzünü okuma konusunda problem yaşayan Asperger sendromlu danışanlar için önem taşıyan bu egzersizde seçilen yüzlerin hangi duyguyu yansıttıklarının açıklanması istenmiştir. Fark edilen; katılımcının ancak kendi deneyimlerini hatırladığında bu duygu durumlarıyla yüzlerin arasında bağ kurabildiği olmuştur.¹³¹

¹²⁹ Buchalter Susan (2011) “*Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults*”, Jessica Kingsley Publishers, Bölüm:3

¹³⁰ Deborah L. Elkis-Abudoff (2008) “*Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*”, The Arts in Psychotherapy , Vol:35 no:4, s. 262-270

¹³¹ Deborah L. Elkis-Abudoff (2008) “*Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*”, The Arts in Psychotherapy , Vol:35 no:4, s.262-270

4.5 Sanat Terapisi ve Sanat Eğitimi

Sanat terapisinin okullarda uygulanılması yeni bir olgu değildir. 1975 yılında Teksas'da seçilen pilot okullarda denenen bir sanat terapisi programında öğrencilere uygulanan çalışmalarda değişik sonuçlar alınmış, bu arada beklenilmedik sorunlarla da karşılaşmıştır.

10 yaşında Glen isimli bir öğrencinin sınıf arkadaşlarına durmadan pastel boya atması ve saldırganca davranışlar göstermesi sonrasında öğrenciye pastel boyalar ve kağıtlar verilmiş ve dilediği biçimde kullanabileceği söylenmiştir. Glen, resimde de arkadaşına boya atmayı sürdürmüş fakat bir süre sonra hem resimde hem de gerçek hayatta bu davranışından vazgeçerek daha kabul edilebilir sosyal davranışlar göstermeye başlamıştır. 12 yaşında Craig isimli bir öğrenci ise sürekli kavga ediyor olması sebebiyle öğretmenleri tarafından sanat terapisi programına dahil edilmesi tavsiye edilmiş, süreç boyunca Craig'in öğretmenlerinden de sakladığı ailevi problemlerini keşfetme imkanı bulmuşlar, Craig ise bu çalışmalarla içindekileri dökerek kendini rahatlatma imkanı bulmuş ve güncel hayatında yaşadığı problemlerle çevresine zarar vermeden başa çıkmaya başlamıştır.¹³²

Sonuç itibariyle, sanat eğitiminden bağımsız olarak, sadece sanat terapisi olarak uygulanan bu altı aylık program, hem bürokratik olarak hem de kaynak yetersizliği olarak sürdürülebilir görülmemiş olsa da bir çok öğrencinin kendilerini ve hayatta yaşadıkları sorunları su üzerine çıkarmaları açısından oldukça faydalı olmuştur.

¹³² Cohen, Felice W. (1975) “*Introducing Art Therapy into a School System: Some Problems*”, Art Psychotherapy, Pergamon Press, Vol:2, s.121-135

5. PSİKOLOJİK RAHATSIZLIKLAR

5.1 Modelde Gözlemlenebilecek Psikolojik Rahatsızlıklar

Önceden de değinildiği gibi, modelde gözlemlenebilecek rahatsızlıklar olarak kaygı ve depresyon bu bölümde incelenmektedir.

5.1.1 Kaygı

Kaygı (anksiyete) ise çocuklarda ve gençlerde sıkça görülen fakat çok da önemsenmeyen bir başka durumdur. Kaygı, tanım olarak korku ile aynı görülse de korku herhangi bir şeye karşı tepki olarak hissedilen bir duygudur. Kaygı ise daha karmaşıktır. Bir kişinin içindeki kötü his olarak da tanımlanabilir. Ayrıca kaygı, belirli bir noktaya kadar öğrencinin performansını arttıran bir unsurdur. Fakat aşırı kaygılanma durumunda öğrencilerin performansında da düşüşler gözlenmiştir.¹³³

Psikiyatrik olarak rahatsızlığı bulunmayan 5 ile 18 yaş aralığında en çok şu rahatsızlıklar belirlenmiştir:¹³⁴

- Yetersizlik endişesi
- Onaylanma ihtiyacı
- Yükseklik korkusu
- Topluluk önünde konuşma korkusu
- Karanlık Korkusu
- Bağlı olduğu kişinin zarar görmesi korkusu

¹³³ Beidel, Deborah C., Turner, Samuel M. (2005) *Child Anxiety Disorders: A Guide to Research and Treatments*, Routledge, New York, Bölüm:1

¹³⁴ Muris Peter (2007) *Normal and Abnormal Fear and Anxiety in Children and Adolescents*, Elsevier Science, Amsterdam, s.6

- Aşırı derecede öz-farkındalık
- Başkaları önünde kıyafet değiştirme korkusu
- Somatik şikayetler
- Başkalarına temas etme durumunda rahatsız olmak

Kaygının başlıca sebebi bazı psikologlarca toplumsal dışlanma korkusu olarak açıklanmıştır. Bunun altında yatan sebep ise, insanın bir gruba ait olma isteği ve ilişki kurma ihtiyacı olmasıdır. ¹³⁵ Özellikle ergenlik döneminde sosyal olarak kabul edilme isteği belirginleşir. Bunun da kaygıyı arttıracığı açıktır.

Kaygı bozukluklarına örnek olarak; genel kaygı bozukluğu, obsesif- kompulsif bozukluklar, travma sonrası stres bozukluğu, sosyal fobiler ve belirli fobiler gösterilebilir. ¹³⁶

Her çocuk ve genç farklı birer bireydir. Aynı durum karşısında aynı şekilde davranmaları beklenemez fakat tanımlanabilecek benzerlikler vardır. Kaygı bu durumda üç şekilde yaşanır. Bunlardan biri zihinsel işlemlerde ve düşüncelerdedir. Diğeri ise fiziksel olarak bedende yaşanmaktadır. Araştırmacılarca savaş ya da kaç tepkisi olarak nitelendirilen bu davranış, tehditlerle savaşmaya ya da tehlikeden kaçmaya yardımcı olmaktadır. Kalbin hızla atması, solunumun değişmesi, terleme, mide bulantısı görülebilen bazı tepkilerdendir. Üçüncüsü ise kaygının davranışları etkilemesidir. Yerinde duramayan, dolaşıp duran, ağlayan çocuk birşeye sarılır, titrer. Ayrıca bazı şeylerden de kaçınır. Örneğin, gece çöpü dışarı çıkarmamak, karanlıkta kalmamak gibi davranışlarda bulunabilir. ¹³⁷

¹³⁵ Burger Jerry, Çev: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (2006) *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s.364

¹³⁶ Healey Justin (2014) *Understanding Anxiety*, Thirroul, N.S.W.: Spinney Press, s.21

¹³⁷ M. Rapee Ronald, H. Spence Susan, Cobham Vanessa, Wignall Ann (2016) *Kaygılı Çocuğa Yardım*, Arkadaş Yayınları, Ankara, s.15

5.1.2 Depresyon

Her insanın zaman zaman kendini mutsuz hissetmesi ve duygudurumlarında değişiklikler yaşaması doğaldır. Fakat depresyon yaşayan kişiler; bu hisleri oldukça yoğun ve hassas biçimde yaşarlar. Öyle ki; hissettikleri mutsuzluk, yalnızlık, değersizlik, ümitsizlik ve suçluluk hisleri yaşamalarını sürdürmeleri konusunda hem kişisel hem de sosyal olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca; öfke, hırçınlık ve saldırganlık da gösterebilirler.¹³⁸

Depresyon için risk faktörlerinden bazıları şu şekilde oluşabilir: akademik başarısızlık, madde bağımlılığı, kronik hastalıklar, ölüm, boşanma, duygusal ihmal, aile içi anlaşmazlıklar, öğrenme güçlükleri yaşamak, düşük özgüvene sahip olmak, negatif düşünce biçimine sahip olmak, ebeveynlerin hastalığı, arkadaşları tarafından dışlanmak, fiziksel olarak şiddete maruz kalmak, beslenme yetersizliği, ebeveynlerin yetersiz ilgisi, karşılaşılan durumlarda toparlanmakta güçlük yaşamak, fakirlik, ayrılık veya kayıp, cinsel istismara uğramak, stres, sinirli bir mizaca sahip olmak, ölümcül bir hastalığa yakalanmak, şiddet, savaş.¹³⁹

Depresyonun belirtileri arasında:

- Uyku düzeninde bozukluklar; fazla uyuma ya da uykusuzluk hali,
- Faaliyetlerde halsizlik ya da tedirginlik hali,
- İştahta düzensizlik; aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık hali,
- Halsizlik ve bıkkınlık hissi,
- Kendini değersiz hissetme, umutsuzluk ve suçluluk hissi,
- Konsantre olmada zorluk yaşama,

¹³⁸ Ayers Harrey, Prytys Cesia (2002) *An A to Z Practical Guide to Emotional and Behavioral Difficulties*, David Fulton Publishers, s.82

¹³⁹ Serini Deborah (2011) *Living with Depression: Why Biology and Biography Matter Along the Path to Hope and Healing*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, s.20-21

- Kendine zarar verme ve intihar fikirlerine sahip olmak yer almaktadır.¹⁴⁰

5.2 Psikolojik Rahatsızlıklar ve Sanatta Yansımaları

Tezin ilk bölümünde, yaratıcılık ve akıl hastalıkları arasındaki bağlara değinilmiştir. Yaratıcılığın delilikle bağlantılı olduğunu gösteren araştırmaların yanı sıra insanın yaratıcı olabilmesi için tamamen sağlıklı olması gerektiği görüşleri de bulunmaktadır. Örneğin, İnsancıl Psikoterapi bu düşünce üzerine şekillenmektedir. Tezin bu bölümünde ise, yaratıcılık içeren sanat çalışmalarının psikolojik rahatsızlığı bulunan sanatçılarda, hastalarda ve çocuklarda yansımaları incelenmektedir.

5.2.1 Psikolojik Rahatsızlıklara Sahip Sanatçılardan Örnekler

Psikolojik rahatsızlıkların yaratıcı insanlar arasında daha yaygın olduğu görüşü üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri 1987 yılında Dr. Nancy Andreason'un Iowa Üniversitesinde yaptığı araştırmadır. Yazarlar üzerinde yapılan araştırmada bipolar rahatsızlığın yaratıcı yazarlar arasında çok daha fazla oranla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Üstelik, bu kişilerin birinci dereceden akrabalarının da oldukça yaratıcı olduğu ve psikolojik rahatsızlığı olma ihtimalinin yüksek olduğu kanaatine varılmıştır.

Daha sonra, Kentucky Üniversitesi'nde Psikiyatri bölümünde bir profesör olan Dr. Arnold Ludwig, yaratıcılığa klinik bir ölçü olarak değil de kültürel bir etkileşim olarak ele almıştır. Burada biyografilerine New York Times'da da değinilmiş olan 1004 kişinin hayatı incelenmiştir. Çıkan sonuçta akıl hastalıklarının yaratıcı alanlarda (şairler, yaratıcı yazarlar, görsel sanatçılar, müzisyenler ve besteciler, tiyatro oyuncular) çalışan kişilerde bulunma olasılığının diğer alanlarda (işletme, kamu hizmetleri, bilim ya da askeri alanlar) çalışan kişilere oranla bulunma olasılığından

¹⁴⁰ Ayers Harrey, Prytys Cesia (2002) *An A to Z Practical Guide to Emotional and Behavioral Difficulties*, David Fulton Publishers, s.83

çok daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu araştırmada depresyon, mani, ileri derece kaygı ve intihar gibi rahatsızlıklar üzerinde durulmuştur. ¹⁴¹

Sanat tarihine bakıldığında, 1890 yılında intihar eden ressam Vincent van Gogh gibi birçok sanatçının da hayatlarının bazı dönemlerinde psikolojik tedavi gördükleri söylenebilir. Şizofren olarak bilinen van Gogh'un sifilis ve apsent yokluğu sonrasında travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı öne sürülürken, The Hauge'da tedavi gördüğü bilinmektedir.¹⁴²

Görsel 16: Vincent van Gogh, *Starry Night*, 1889, MOMA, New York

(Kaynak: <https://www.moma.org/collection/works/79802>, erişim: 28.04.2017)

1929 yılında doğan Japon sanatçı Yayoi Kusama da psikolojik rahatsızlığıyla bilinmektedir. Obsesif olarak polka desenleri ile çalışmalar yapan sanatçı, desenleri kıyafetlerine de taşıyarak yaşam tarzına dahil etmiştir.

¹⁴¹ Sussman Adrienne (2007) “*Mental Illness and Creativity: A Neurological View of the “Tortured Artist”*”, Stanford Journal of Neuroscience, Vol.1, no:1

¹⁴² Hyams Hanna (2003) “*Trauma Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) and the case of Vincent Van Gogh*”, International Journal of Psychotherapy, Vol:8, no:2

Bu obsesiflik, anksiyete nevrozu olarak da adlandırılmakta ve 2002 yılında otobiyografisini yazdığı kitabının başlığında da panik atak olarak yer almaktadır.¹⁴³

Görsel 17: Yayoi Kusama, Infinity Mirror Room- Phalli's Field, 1965

Castellane Galerisi, New York

(Kaynak: <http://www.jstor.org/stable/24395289>, erişim: 27.04.2017)

Birçok sanatçı, yaratıcılık ve delilik arasındaki en çok kabul gören bağın yaratıcı işlerdeki anlam ve derinliğin, kişisel acılardan ortaya çıktığını kabul etmektedir.

¹⁴³ Yamamuro Midori (2012) “*Infinity Net: The Autobiography of Yayoi Kusama by Yayoi Kusama and Ralph McCarthy*”, *Woman's Art Journal*, Vol. 33, no. 2, s.44

Sanatçıların çoğu, yaşamları durağan iken daha az üretmektedir. Kendi ilkel benlikleriyle iletişimde bulunarak, buradan enerji toplayan sanatçılar en iyi çalışmalarını ortaya çıkarırlar. Birçok profesyonel ise, ilkel benlikle iletişim kurmayı akıllılık ve delilik arasında gidip gelmekle eş tutmaktadır.¹⁴⁴

Bu durum, sadece sanatçılar için değil, sanatla uğraşan öğrenciler için de geçerlidir. Sanatla yoğun olarak çalışan ve üstün çalışmalar çıkaran öğrencilerin, çeşitli psikolojik problemler yaşaması muhtemeldir. Bu durumda, eğitimciler, bu tür psikolojik rahatsızlıkları bulunan öğrenciler hakkında öngörüye sahip olmalı, psikolojik rahatsızlıklarla yaratıcılık arasındaki bağın olağan olduğunu düşünüp bu durumu onaylayıcı hareketlerden de kaçınmalıdır.¹⁴⁵

Ehrenzweig, sanat yapımını üç aşamalı bir işlem olarak açıklamaktadır: İlk aşama, kişiliğin bilinçdışı bölümlerinin şizoid yani içine kapalı yansımalarıdır. İkinci aşamada bilinçdışı entegrasyonun ayırd edilemeyen manik seviyeye gelmesidir. Bu aşamada, resimle bütünleşerek bir olmak söz konusudur. Son aşama ise, resmin ayrı bir varoluş haline geldiği depresif aşamadır.¹⁴⁶ Ehrenzweig, içine kapanma, manik hal ve en sonunda, resmin ortaya çıkışıyla depresif durum açıklamalarıyla sanat yapımının zaten başlı başına hastalıklı bir eylem olduğu anlatmaktadır.

5.2.2 Psikolojik Tedavi Gören Danışanlardan Örnekler

Sanatla uğraşan danışanlar, rahatsızlıklarını eserlerine de yansıtırlar. Örneğin, şizofrenlerin sanat çalışmaları, içerik, kompozisyon, stil ve renk olarak incelendiğinde, her çalışma birbirinden farklı olsa da belirli bulgulara rastlanması mümkündür.

¹⁴⁴Neihart Maureen (1998) “*Creativity, the arts, and madness*”, Roper Review, Vol:21, no:1

¹⁴⁵Neihart Maureen (1998) “*Creativity, the arts, and madness*”, Roper Review, Vol:21, no:1

¹⁴⁶Gilroy Andrea (2011) *Art Therapy Research*, Peter Lang, s.27

İçerik olarak bakıldığında, şizofren kişinin kendi deneyim ve dünyasından yola çıkan çalışmalar, sevgi ve nefretin bir araya karıştığı, rüyalarının ve halüsinasyonlarının olduğu, kişi, obje ya da rüya deneyimlerinden yola çıkan çalışmalar olabilir. Bir paranoyak şizofrenin eser üretiminde dört ana bulguya rastlanmıştır:

- 1- Objelerin aşırı şekilde kırılmış olmaları,
- 2- Bütünsel olmayan algısal keskinlik ve farkındalık,
- 3- Objeler ve durumlardan yola çıkan işaret ve ipuçlarının tehlike arz etmesi,
- 4- Objeler arasında sadomazoşistik ilişkilerin bulunması. ¹⁴⁷

Ayrıca renklerin kullanımına bakıldığında ise şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

Kırmızı: Benlik, ego gelişimi, gerçeklikle aktif bağlantı, fiziksel-duygusal denge

Sarı: İçsel duygusallık, öfke, egoya karşı tehdit, benliğin şiddetli içsel güçlerle birlikte oluşu.

Turuncu: Bağlılığa karşı agresif direnç gösterimi.

Mavi: ilgisizlik, duygu noksanlığı, ruhanilik, aşırı miktarda kontrol edilmişlik, duygusal blokaj.

Yeşil: Acı çekme, duygulara karşı gelme, pozitiflik, dogmatik, kendine güvensizlik.

Mor-kırmızı: Psiko-seksüel benlik, seksüel kimliğinin belirgin olmaması, seksüel istekler tarafından tedirgin olmak, bu tedirginliklere bağlı olarak duygusallık göstermek.

Mor: Pasif olmak, ilgisizlik, depresyona eğilim, paranoyak eğilimler göstermek.

Siyah: Dışsal duygulanımların yokluğu, düşmanlık, inkar, agresiflik, korku duyma.

¹⁴⁷ Amos Stephen (1982) *"The Arts in Psychotherapy"*, Ankho International, Vol:9, s.135

Beyaz: Hem fiziksel hem de duygusallığın arasındaki inkar, pasiflik, kavrayışlık, ruhanilik. ¹⁴⁸

Renklerin sanat çalışmalarında psikolojik durumu belirleyici unsur olmaları açısından yapılan çalışmalarda bazı hipotezler öne sürülmüş ve uygulamalar yapılmıştır.

Hipotez 1: Rahatsız olan katılımcıların çizimleri sağlıklı olan katılımcılardan farklı olacaktır.

Hipotez 2: İnsanlar iki seçenek arasından seçim yapmalarına zorlandıkları takdirde, hangi çizimin sağlıklı, hangi çizimin de psikolojik olarak rahatsız olan kişilere ait olduklarına dair fikir yürütmeleri mümkündür.

Hipotez 3: Kromatik olarak sunulan resimlerin değerlendirilmelerindeki doğruluk oranı akromatik olarak sunulana göre daha yüksek olacaktır.

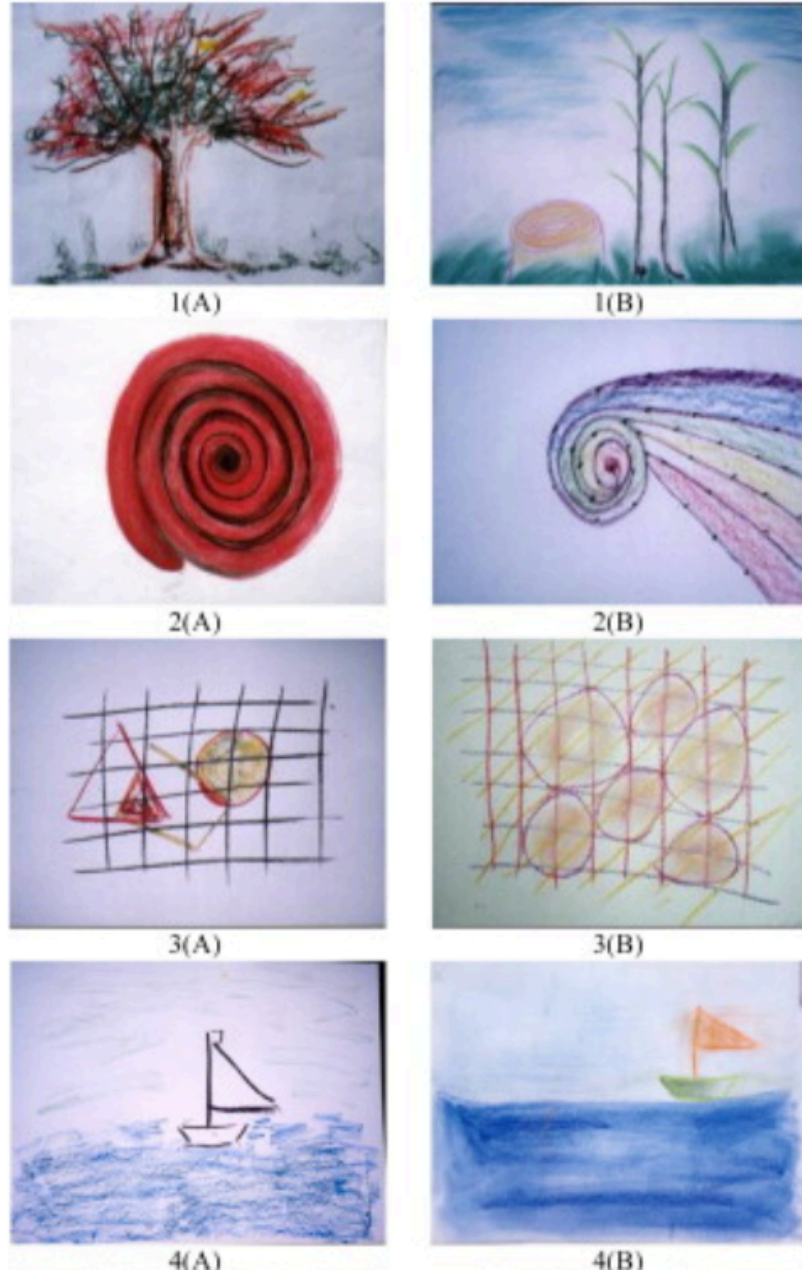
Bu hipotezler doğrultusunda, sağlıklı ve psikolojik olarak rahatsız olmaları açısından iki gruba ayrılan katılımcılara aşağıdaki listedeki gibi sorular sorulmuştur:

- 1- Bir ağaç çizimleri.
- 2- Kendi duygularını yansıtacak soyut bir resim çizimleri.
- 3- Kendi duygularını yansıtacak geometrik biçimler çizimleri.
- 4-Deniz üzerinde bir gemi çizimleri.
- 5- Yeniden kendi duygularını yansıtacak geometrik biçimler çizimleri.
- 6- Nasıl hissettiklerini çizimleri.

¹⁴⁸ Amos Stephen (1982) “*The Arts in Psychotherapy*”, Ankho International, Vol:9, s.142

7- Hislerini dışavuracak formlar çizmeleri.

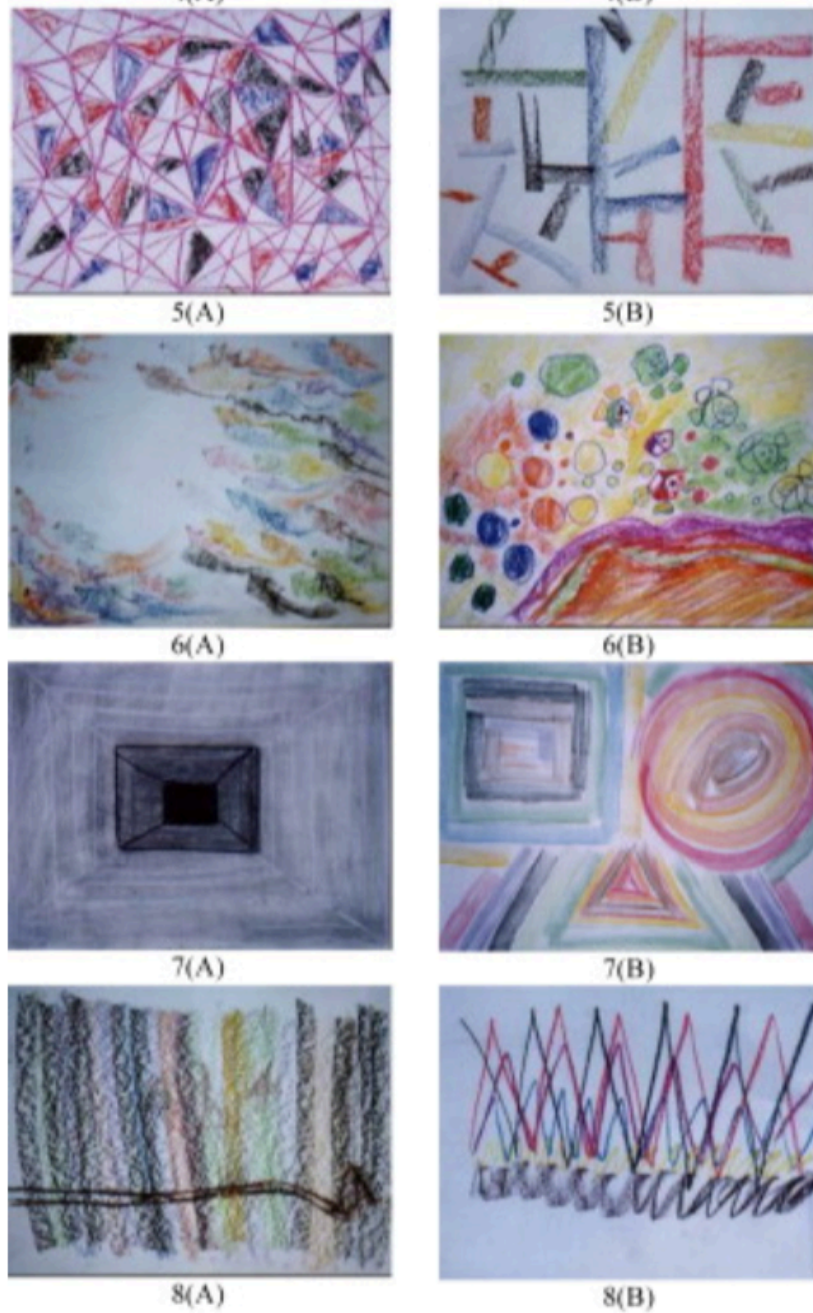
8- Hislerini dışavuracak çizgiler çizmeleri. ¹⁴⁹

Görsel 18: Uygulanan test

(Kaynak: Jue Juliet, Kwon Seok-Man, Does color say something about emotions?, The Arts in Psychotherapy, Vol: 40, no:1, Şubat 2013, erişim: 26.04.2017)

¹⁴⁹ Jue Juliet, (2013) *Does color say something about emotions?: Laypersons assessments of color drawings*, The Arts in Psychotherapy, Vol:40, no:1

Görsel 19: Uygulanan test

(Kaynak: Jue Juliet, Kwon Seok-Man, Does color say something about emotions?, The Arts in Psychotherapy, Vol: 40, no:1, Şubat 2013, erişim: 26.04.2017)

Resimlerin A grubu psikolojik olarak sorun yaşayan katılımcılara, B grubu ise sağlıklı katılımcılara aittir.

Uygulanan teste göre Şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: üçüncü hipotezde yer alan, kromatik yani renk değeri yok edilmeden değeriendirilen çalışmaların tahmin edilmesindeki doğruluk oranı daha yüksek çıkmıştır. Renk kullanımı, sağlıklı ve rahatsız kişileri ayırmada önemli bir faktördür. Akromatik yani renk değeri olmadan sunulan resimlerde de tahmin etmede doğruluk payı bulunmaktadır. Bu resimlerde, renk dışında hala resimsel değeri olarak çizgi, biçim, doku, gölgeleme, baskı, alan ve tema bulunmakta ve tahmin etmede yardımcı olmaktadır. Renk kullanımı ile ilgili buluşlara gelindiğinde ise, psikolojik rahatsızlıkları olan kişilerin daha az renk kullandıkları dikkat çekmiŐtir. Ayrıca, nu kişilerin genel olarak kullanmayı tercih ettikleri renkler ise siyah ve kırmızıdır. Kırmızının öfkeyi sembolize ettiği bilinen bir bilgi olsa da, bu iki rengin bir arada kullanımı saldırganlık anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Yine de çalışmada da kabul edilen bir faktör vardır, o da her kişi kendi isteğine göre renk kullansa da renklerin evrenselliği söz konusudur. Bu durum kültürel olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Elbette evrensel olarak algılanan renklerin değeriendirmesini yapabilmek için sanat terapisti ya da psikolog olmak gerekmez.

Depresyondaki kişilerin çalışmalarının sanata yansımalarının ise Şu Şekilde oluştuğu gözlemlenmiştir:

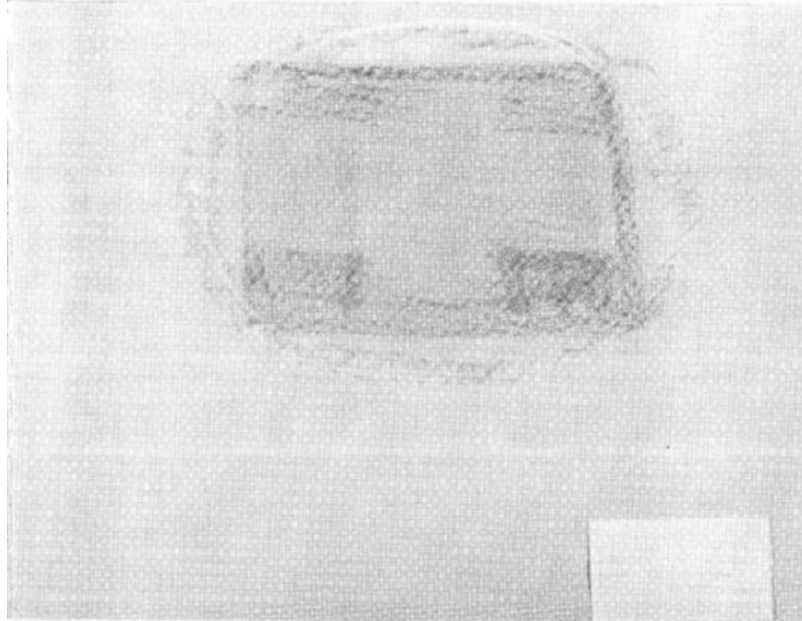
- 1- Daha az renk
- 2- Daha çok boş alan
- 3- Daha sıkıŐık
- 4- Daha düzensiz
- 5- Daha az emek verilmiş ve daha az tamamlanmıŐ
- 6- Daha anlamsız
- 7- Ya daha depresif etki ya da az etki. ¹⁵¹

¹⁵⁰ Jue Juliet, Kwon Seok-Man (2013) *Does color say something about emotions?*, *The Arts in Psychotherapy*, Vol: 40, no:1, Şubat

¹⁵¹ Wadson Harriet (1971) *Characteristics of Art Expression in Depression*, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, The Williams & Wilkins, Vol: 153, no: 3

Manik depresif danışanların, şizofren danışanlara oranla daha zor tedavi edildikleri gözlemlenmiştir. Bunun sebebi, manik depresif danışanların terapi bağlamında danışan-doktor ilişkisine ihtiyaç duymaları ve analizi yapan kişiyi reddetmeleridir.¹⁵²

Manik depresif psikozdaki danışanın her iki durumda ayrı ayrı yarattığı sanatsal çalışmalar hem form ve etki hem de içerik açısından incelenmiş ve her iki durumda da ayrı bulgular ortaya çıkmıştır. Manik haldeyken, renkler canlı, çizgiler hareketli ve özgür, biçimler açık, kağıt dolu olarak kullanılmıştır. Depresif durumda ise, renkler soluk, çizgiler statik ve biçimler kapalıdır. Biçimler arasında boşluk vardır ve biçimlerin iç içe geçmeleri söz konusudur.¹⁵³

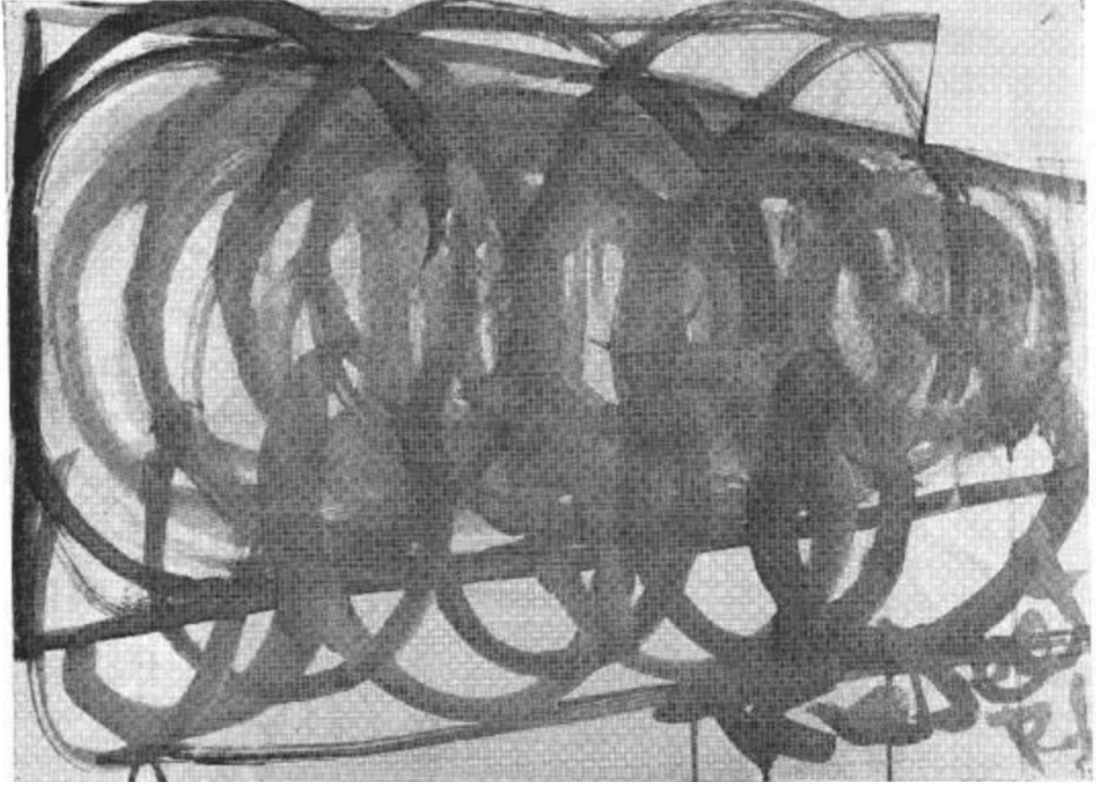

Görsel 20: Depresif durumda çizilen resim

(Wadeson, H. S., (1970) Manic-Depressive Art, *The Journal of Nervous and Mental Disease*,
Vol:150, no:3)

¹⁵² Horovitz, E. G. (1999) *A Leap of Faith : The Call to Art*, Springfield, Ill: Charles C. Thomas

¹⁵³ Wadeson, H. S. (1970) “Manic-Depressive Art”, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, Vol:150, no:3

Görsel 21: Manik durumda çizilen resim

(Kaynak: Wadeson, H. S., (1970) Manic-Depressive Art, The Journal of Nervous and Mental Disease, Vol:150, no:3)

Denys Whitley, bipolar bozukluğun sanat terapisiyle yansıtılması konusunda kendi durumunu sanat çalışmalarıyla belgeler nitelikteki kitabında; özellikle son on iki-on üç senelik bipolar bozukluğu ve sanat çalışmaları hakkında kendini şaşkırtan iki noktaya dikkat çekmektedir: İlki, kendini kötü hissederken olabildiğince çizim yapması, ikincisi ise; yaratıcılığının kendini çok iyi hissettiği zamanların yanı sıra depresyonda olduğu zamanlarda ortaya çıktığıdır.¹⁵⁴

Gerçek hayattan ve basit çizgilerden yola çıkan Whitley, çalışmalarını soyutlaştırarak müziğe ve dışavurumsal çizgilere yönelmiş, geometrik desenler ve çeşitli sanatçıların eserlerinden de ilham almıştır.

¹⁵⁴ Wheatley Denys (2015) *BipolART: Art in Therapy for Bipolar Disorder*, Springer, s.108

Görsel 22: Denys Wheatley, Sea of Spheres, Akrilik, 2006

(Kaynak: Wheatley, Denys, (2015) BipolART: Art in Therapy for Bipolar Disorder, Springer, s.73)

Dikkat eksikliği bozukluğuna sahip danışanlarla yapılan çalışmalarda ise, bir danışandan kendi hayatını nasıl deneyimlediği sorulduğunda aşağıdaki örneği çizerek kendisini aklı karışmış, yer yön duygusunu kaybetmiş ve unutkan olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Safran Diane Stein (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:6

Görsel 23: Dikkat eksikliği bozukluğuna sahip yetişkin danışan çizimi

(Kaynak: Safran Diane Stein, (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:6)

Asperger sendromuna sahip 18 yaşındaki Emma isimli danışan ile yapılan 7 aylık sanat terapisi çalışmalarında danışanın iletişime daha açık hale geldiği, özellikle sosyal etkileşim konusunda önemli aşamalar kaydettiği belirtilmiştir.¹⁵⁶ Dört kolaj çalışması, bir şablon tasarımı, boya kalemleriyle karşılıklı konuşma yazılması, kahve filtreleri üzerine tasarım, çini üstüne ayna tasarımı ve maskelerden oluşan 9 proje 7 aylık bir süreçte tamamlanmıştır.

Kolaj çalışmasında fark edilenler, seçilen resimlerin bahçe, hayvanlar, araba, para ve fotoğraf makinası gibi öğelerden oluştuğudur. Bir başka unsur da hiçbir insan

¹⁵⁶ Deborah L. Elkis-Abudoff (2008) “*Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*”, *The Arts in Psychotherapy* , Vol:35 no:4, s:262-270

figürünün seçilmemiş olması ve resimlerin birbirlerine değmeyecek şekilde yerleştirilmiş olmasıdır. Resimlere ait sıfatlar oldukça küçük yazılmış, sanki geçici olarak yer almaktadır. Bu durum, Emma'nın kendisini sosyal ilişkilere ait görmemesi ve sosyalleşmekten kaçınmayı tercih etmesini göstermekte, aynı zamanda kullandığı sıfatlar iletişim kurma isteğini belirtmekte ve kendini soyutlanmış hissettiğini de anlatmaktadır.

Görsel 24: Asperger sendromuna sahip danışanın kolaj çalışması

(Kaynak: Deborah L. Elkis-Abudoff, (2008) *Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*, The Arts in Psychotherapy , Vol:35 no:4, s:262-270)

5.2.3 Çocukların Çalışmalarından Örnekler

Çocuklar yaşça ilerlerken resimlerindeki detaylar ve kompozisyon konularındaki gerçeğe yakınlık giderek artmaya başlar. Fakat her çocuk bu kalıbın içine girmeyebilir. Yaşıtlarından daha özenli, düzgün ve detaylı çizgileri olan çocuklar, yetenekli çocuklar olarak nitelendirilebilir. Bunun yanı sıra çizgilerinde alışılmadık

ya da sık görülmeyen figürlerin rastlandığı çocuklar da olabilir. Bu çocuklar ise yaratıcı olarak nitelendirilebilir. Ayrıca resim yeteneği ön plana çıkmasa da yaratıcılık açısından öne çıkan çocukların olması da mümkündür. Örneğin, altta görülen 6 yaşında bir çocuğa ait karpuz resminde yaratıcılık gözlemlenebilir. Kendisinden karpuz çizmesi istenmediği halde doğaçlama olarak karpuz çizen ve bunu bir piknik konulu resimde değil de kendi kendine çizen bir çocuk yaratıcı kabul edilir. Çizim ve boyama şekline bakıldığında ise yeteneğinin göze çarpmadığını da söylemek mümkündür.¹⁵⁷

Görsel 25: 6 Yaşındaki Çocuğa Ait Karpuz Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr Sabiha Paktuna, (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s. 97)

¹⁵⁷ Keskin, Dr Sabiha Paktuna, (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s. 97

Çocukların çizimlerinden yaratıcılık ve yeteneklerinin anlaşılmasının yanı sıra çizimleri, dünyaları hakkında da birçok ipucu barındırmaktadır. Çocukların mutlu ya da mutsuz oldukları, başkalarıyla olan ilişkileri, duygularını kontrol altına alıp alamadıkları, etkin ve enerjik olup olmamaları gibi meseleler çizimlerinden ipucu verebilir. Burada büyük resimler, abartılı çizgiler ya da eksik bırakılan çizgiler önem taşımaktadır. Örneğin, kendini kontrol altına alamayan çocukların büyük resimler yapması, ayrıca hiperaktif çocukların da kendilerini kontrol edemeyip bütün sayfayı kaplayan çizimler yaptıklarına rastlanmaktadır.¹⁵⁸

Dr. Sabiha Paktuna Keskin, *Çöp Çocuk* kitabında normalin dışında kalan çocukların resimlerinin değerlendirmelerini yapmış ve yaşlarına göre çocukların resimlerini değerlendirmiştir.

Aşırı detayları anlam bütünlüğünün kaybolması açısından şizofreni ile ilişkilendirirken, anlam bütünlüğünün korunması ile birlikte, detaylar çocuğun yetenekli olduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁹

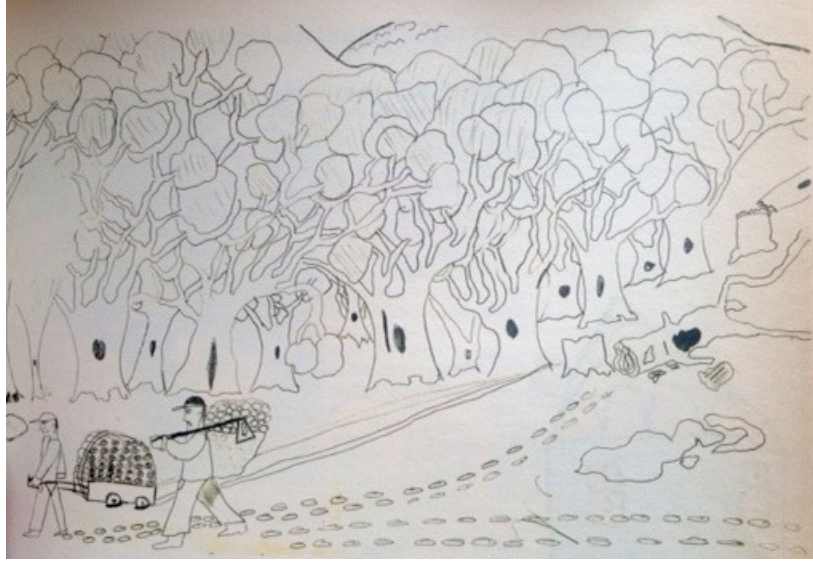
¹⁵⁸ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul , s.215

¹⁵⁹ Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109

Görsel 26: Şizofren danışan çocuğun detaylı çizimi

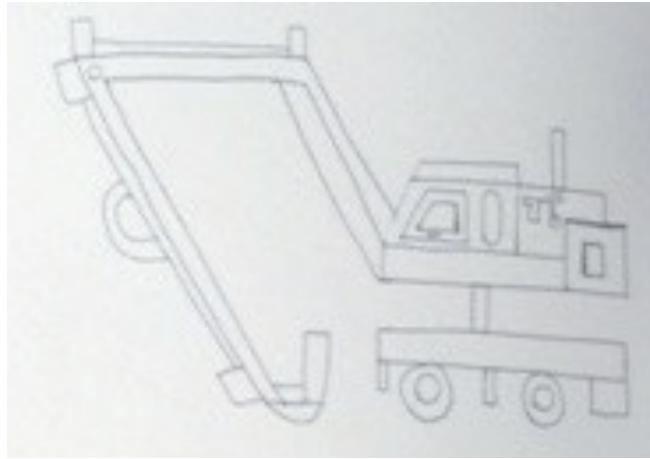
(Kaynak: Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109)

Görsel 27: Detaylarla Bütünlük Sağlayan Yetenekli Çocuk Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109)

Bir sonraki örnekte görülen ise; obsesyon ve takıntılı kişilik bozukluğuna sahip olan bir çocuğun çizimindeki netlik, özlük ve düzendir. ¹⁶⁰

Görsel 28: Yalın Çizgilerle Çalışan Obsesif Çocuk Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr Sabiha Paktuna, *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, 2003, İstanbul, s.110)

¹⁶⁰ Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.110

Görsel 29: Dikkat Bozukluğuna sahip olan çocuk çizimi

(Kaynak: Safran Diane Stein (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:4)

Dikkat bozukluğu ve hiperaktivitesi olan çocuklar, iç görüden uzak ve birşeyin iç yüzünü anlamakta güçlük çekerler. Kendilerini sözel olarak, özellikle duygusal anlamda ifade etmekte de güçlük yaşarlar. Oldukça fazla söz söylemelerine rağmen kendi duyguları hakkında derin olarak konuşmaktan çekinirler. Buna rağmen, üst resimde de görüldüğü üzere, çocuğa dikkat bozukluğuna sahip olması hakkında ne düşündüğü sorulduğunda iletişim açısından çok güçlü ve net görsel karşılıklar alınabilir. ¹⁶¹

¹⁶¹ Safran Diane Stein (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:4

6. BEBEKLİKTE ERGENLİK DÖNEMİNE SANAT, YARATICILIK ve DİŞAVURUM

6.1 Çocuk Gelişim Dönemleri

Bu tez metodu, yetişkinliğe geçiş dönemi ergenleri hedef olarak tasarlanmıştır. Fakat yaratıcılığın ergenlerde nasıl vuku bulduğunu açıklamak için öncelikle yaratıcılığın ilk oluştuğu dönem olan çocukluk dönemi ele alınacaktır.

Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* isimli kitabında çocuk gelişimini şu şekilde sınıflandırmıştır:

“Bebeklik Dönemindeki Gelişim (0-2 yaş)

İlk Çocuklukta Gelişim (2-6 Yaş, Okul Öncesi Dönem)

Son Çocuklukta Gelişim (Kızlarda 6-11 yaş, Erkeklerde 6-13 yaş)

Ergenlik Dönemi (Kızlarda 11-20 yaş, Erkeklerde 13-20 yaş)” ¹⁶²

6.2 Çocuklarda Çizim Gelişimi ve Yaratıcılık Aşamaları

Bebekler, yaşamın ilk yılında duyuşsal ve motor yetenekleri olarak sürekli bir gelişim göstermektedir. İlk ay boyunca, çevresel uyarılara kapalı olduğu fizyolojik otizm döneminden çıkarak birinci yaşın sonunda iç ve dış uyarılara tepki verir hale gelir. İlk ay sonunda sadece başını yukarı kaldıracak durumda iken ilk yaşının sonunda kendi başına ayakta durabilen bir canlı haline gelir. ¹⁶³

¹⁶² Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.7-9

¹⁶³ Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.13

Selfe, çocukların çizim gelişiminde üç aşamayı öne sürmüştür. Bunlardan ilk aşama, iki buçuktan beş yaşına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çocuklar bu dönemde günlük yaşamlarından gördükleri biçimleri çizmeye eğilimlidir fakat çoğu kez sentetik yetersizlik sebebiyle yaratmak istedikleri kompozisyonda başarılı olamazlar. İkinci aşama ise beş ve on yaş aralığını içermektedir. Bu dönemde entelektüel gerçeklik aşamasına geçerler. Bu yaş grubundaki çocuklar gördüklerinden ziyade bildiklerini çizme eğilimi göstermektedir. Son aşama ise on yaş ve sonrasında kapsar. Bu aşamada artık görsel gerçekliğe erişmişler ve genellikle gördüklerini gerçeğe yakın biçimde çizebilmektedirler. ¹⁶⁴

Selfe'nin çizim aşamasını başlattığı iki buçuk yaş, çocuklarda kritik bir geçiş evresi olarak adlandırılır. Zira bu evre bir geçiş dönemi olsa da “*çocuğun sosyal bir duyarlılıkla yaptığı gösteriler, yardım isteği ve hayal kurma gücü*” bu evrede artmıştır. ¹⁶⁵

Çocuk resminde gelişim aşamalarını Haluk Yavuzer ise beş aşamada şu şekilde sınıflandırmıştır:

“1- Karalama evresi (2-4 yaş)

2- Şematik öncesi dönem (4-7 yaş)

3- Şematik dönem (7-9 yaş)

4- Gerçekçilik dönemi (9-12 yaş)

5- Görünürde doğalcılık dönemi (mantık dönemi) (12-14 yaş)” ¹⁶⁶

¹⁶⁴ Aktaran: Liu Li-Ming (2000) "*Relationships among creativity, drawing ability, and visual /spatial intelligence in elementary school children*", University of South Dakota, Division of Educational Administration, Adult and Higher Education Program, Yayınlanmamış Doktora Tezi, South Dakota, s.17

¹⁶⁵ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.111

¹⁶⁶ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.217

6.2.1 Karalama evresi (2-4 yaş)

Prof. Dr. Ayşe Çakır İlhan, çocuğun sanatsal gelişim evrelerinin başlangıcını eline geçirdiği nesneyi yere sürerek iz bırakabildiği an olarak tanımlar. Bebeğin ilk dışavurumu içgüdüsel dilini henüz konuşmaya başlamadan, el ve kollarını hareket ettirip havada şekiller çizerek sevinç, açlık ya da başka bir duygusal durumunu bu şekilde dışarı yansıtır. Yaklaşık iki yaşından sonra ise nesnelere tanıyarak kullanmaya başlar. Düzensiz çizme ve karalama döneminde çocuğun amacı bir nesnenin resmini yapmak olmasa da bu denetimsiz faaliyet ileride denetimli ve amaca dönük karalama ve işaretlemelere dönüşecektir.¹⁶⁷

Bu dönemde çocuk, parmaklarını yeterince iyi kullanamamasından ötürü çizimler üzerinde tam kontrolü sağlayamayacaktır. Yinelenen çizgiler dikkat çekse de bu çizgiler bir ifadenin yansıması olmaktan çok fizyolojik ve psikolojik gelişim temeline dayalıdır.¹⁶⁸

Rhonda Kellogg, 8000 kadar çocuğun yıllar boyunca toplanmış olan resimlerini incelediğinde, "Çocukların Sanatını Çözümleme" isimli kitabını yazmış, bu kitapta da 20 temel karalama türünden bahsetmiştir.

¹⁶⁷ Prof. Dr. Ayşe Çakır İlhan (2011) *Okul Öncesinde Yaratıcılık*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s:88

¹⁶⁸ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.218

Karalama 1		Nokta
Karalama 2		Tek dikey çizgi
Karalama 3		Tek yatay çizgi
Karalama 4		Tek çapraz çizgi
Karalama 5		Tek kavisli çizgi
Karalama 6		Çok sayıda dikey çizgi
Karalama 7		Çok sayıda yatay çizgi
Karalama 8		Çok sayıda çapraz çizgi
Karalama 9		Çok sayıda eğri çizgi
Karalama 10		Yarı bükülmüş açık çizgi
Karalama 11		Yarı bükülmüş kapalı çizgi
Karalama 12		Zik zak ya da dalgalı çizgi
Karalama 13		Tek çember çizgi
Karalama 14		Çok sayıda çember çizgi
Karalama 15		Helezonik çizgi
Karalama 16		Üst üste çizgilerle dolgu çember
Karalama 17		Üst üste çizgilerle çember
Karalama 18		Açılmış dairesel çizgiler
Karalama 19		Tek kesişmeli çember
Karalama 20		Kusurlu çember

Görsel 30: Kellogg'un Karalama Örnekleri

(Kaynak: Yavuzer Haluk, (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.35)

İki yaşından dört yaşına kadar karalamayı sürdüren çocuk, artık anaokulunda da aynı şekilde davranmaktaysa, burada çocuğun kendi yaş grubunun niteliğinin altında bir eylem sürdürdüğü söylenebilir. Bu durumda, çocuğun yaşlıları düzeyinde psiko-

sosyal olgunluğa sahip olamayacağından bahsetmekte mümkündür. ¹⁶⁹

6.2.2 Şematik öncesi dönem (4-7 yaş)

Çocuk, bir sonraki aşama olan şematik öncesi dönemde özellikle insan figürünün üzerine gider. Üç yaşında genellikle insan resmini kafa olarak çizerken dört yaşına geldiğinde herkes tarafından tanınabilecek resimler yapmaya başlar. Beş yaş ve civarında herkes tarafından tanınacak insan, ağaç, ev gibi konularda da çizimler yapmaya başlar. Çocuğun sembolleri kabul görür ve bir üretim sürecine doğru yönelir.¹⁷⁰

Görüldüğü gibi, bir yaş bile çocuklukta oldukça önemli değişikliklere sahne olabilir. Yavuzer, kitabında dört ve beş yaşındaki çocukları kıyaslarken dört yaşındaki çocukların resimlerinde önlerine çıkan her şeyi kullanarak resim yaptıklarından bahseder. Bir kaplumbağayı kaba hayal gücüyle bir hortum şeklinde çizebilirken, bir hortumu da file dönüştürebilir. Fakat beş yaş çocuğu resim yapmaya başlamadan aklında bir şeyler vardır. Kendi kendini eleştirerek "bir at resmi çizmek istiyorum ama bilmiyorum" şeklinde çekincelerinden bahsedebilir. ¹⁷¹

Bu dönemde aslında beş yaşındaki çocuğun tasarım yönünün de gelişmekte olduğu görülür. Zira, çizmeye başlamadan ne çizeceğini düşünmek, bireyin ilk defa tasarım yapması demektir.

5-6 yaşlarına gelen çocuk, kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyacak çizimler yapmaya başlar. Bu yaş grubunun en sevdiği konu, insan figürü olmayı da sürdürür. Biçim, detaylanmaya başlar ve yüzde gözler, burun, ağız belirir. ¹⁷²

6 yaşında ise, resimdeki oranlar daha gerçekçi olmaya başlar. Eller, artık gövde kadar

¹⁶⁹ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.37

¹⁷⁰ Prof. Dr. Ayşe Çakır İlhan (2011) *Okul Öncesinde Yaratıcılık*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.88

¹⁷¹ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, s.113

¹⁷² Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.42

büyük değildir. Mekan içindeki kompozisyonda da ilerleme olur. Figürlerin kağıda yerleşimi, dağınık olmaktan çıkarak bir merkezde toplanmaya başlar. Ayrıca, yer çizgisi kullanımı da dikkat çeker.¹⁷³

5-7 yaş arasındaki dönemde, çocuğun resminde saydam ya da röntgen resim denilen bir metod oluşur. Burada, çocuk görmediği nesnelere de resmine dahil etmeye başlamıştır. Örneğin, bir evin içini görmüyorsa dahi, içine mobilyalar ya da insanlar yerleştirmeye başlayabilir. Bu, Luquetin zihinsel gerçekçilik- yani entelektüel realizm ismini verdiği olgunun da bir niteliği olarak kabul edilir.¹⁷⁴

6.2.3 Şematik Dönem (7-9 yaş)

Şematik dönemde ise çocukta belirli bir kavram gelişimi görülür. Çizgileri etrafındakileri betimlemek üzere kesinlik kazanmaya başlar ve geliştirdiği adam resmini resimlerinde yineler. Ev dışında çizimler yapmaya başladığında ise, figürlerini yerleştirmek için çizdiği yer çizgisi ilgi çekicidir. Yavuzer, 5000 çocuk ile yapılan araştırmadan bahsederken, 3 yaşındaki çocukların sadece %1'inde yer çizgisine rastlanırken, 8 yaş çocuklarda bu oranın %96'ya ulaştığından söz etmektedir.¹⁷⁵

Bu dönemde, eğitim sisteminin de çocukları okul sistemine uydurma çabasıyla birlikte, çocuk için resim zevkli bir uğraş halini almamışsa, yeteneğinin körelmesi söz konusudur. Çocuk artık dil becerilerini de geliştirmeye başlamıştır ve kendini ifade etmede yazıyı da kullanabilmektedir. Bu durumda, çocuğun resim yapmayı terk etmesi ve kendini yazılı olarak ifade etmeye yönelmesi mümkündür.

Yavuzer, resimden yazıya yön değiştirmenin çocuğun tüm coşkusunu korumak olduğunu savunur. “*Resim, yazı dilini aşan duyarlı bir ifadedir*” derken, yetişkinlerin ve eğitimcilerin çocuk üzerinde baskı kurmaması gerektiğini de

¹⁷³ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.44

¹⁷⁴ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.46

¹⁷⁵ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, s.219

vurgular. ¹⁷⁶

6.2.4 Gerçekçilik Dönemi (9-12 yaş)

Gerçekçilik döneminde, çocuk artık bir birey olarak toplumun üyesi olduğunun farkındadır. Bunu resimlerine yansıtırken daha çok ayrıntı kullanır ve gerçekçi çizim üslubunu benimser. Renkleri kullanırken de rastgele seçimler yerine gerçeğe daha uygun renkler seçmeye başlar. ¹⁷⁷

Fakat, tüm gelişimler olumlu değildir. Bir önceki yönelme sorununu takiben, bu dönemde de erken yıllarında güçsüz fakat özgür ifadesi, içinde yaşadığı toplumun zevk ölçülerini taşıma kaygısı ile değişir. ¹⁷⁸

Mekan ve perspektif, bu dönemde kendini göstermeye başlar. Anatomi de gerçeğe uygun olarak işlenir. Fakat çocuk, en çok bu dönemde kendine güvenini yitirmeye açıktır. Fiziksel, zihinsel ve duygusal büyüme sonucunda yaptıklarını yetersiz görmeye başlar ve anlatma güçlerine olan güvenleri sık sık sarsılır. Bu durumda, yetişkin ve eğitimcilerin, belirli teknikleri öğretmeleri de çocukların deneme yapmalarına engel olur. Eğitim sisteminde teknik öğretiminden öte, çocuklara ortam ve malzeme sağlayarak yaratıcılıklarını teşvik etmek daha olumlu sonuçlar doğuracaktır.¹⁷⁹

6.2.5 Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14 yaş)

Bulunulan dönem, ergenliğin de başlangıcı sayılabilir. Görünürde doğalcılık döneminin bir diğer ismi de mantık dönemidir. Çocuk, artık doğal çevresinden haberdardır ve çizimlerini de bu doğrultuda yapmaya başlar. Etrafındaki objelerin orantılarını, boyutlarını, derinliklerini kağıda aktarır. Renkleri kullanması da en çok

¹⁷⁶ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.63

¹⁷⁷ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.219

¹⁷⁸ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.65

¹⁷⁹ Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.66

bu dönemde gelişim gösterir. ¹⁸⁰

6.3 Ergenlik döneminde Sanatta Yaratıcılık

Platon akıl yürütmenin ilk olarak ergenlikte geliştiğini söylemiş ve ergenlik döneminin önemini vurgulamıştır. Aristoteles de özbelirlenmenin olgunluğun ilk adımı olduğunu savunmuştur. Ergenliğe verilen bu önem Orta Çağa doğru gerilemiş ve ergenler minyatür olan yetişkinler olarak görülmeye başlanmıştır. Rousseau ise ergenliğe ilişkin daha entelektüel bir bakış açısı sunmuştur. Yirminci ve Yirmi birinci yüzyıllara gelindiğinde ise, 1890 ve 1920 yılları arasında bazı psikologlar, kentteki reformcular ve diğerleri ergenlik kavramını geliştirmeye başladılar. G. Stanley Hall, ergenlik odaklı çalışmaları başlatan en önemli isimdir. Hall, 1904 yılında ergenliğe ilişkin güçlü biyolojik temelleri olan fırtına-ve-stres görüşünü ileri sürmüştür. Margaret Mead, Hall'dan farklı olarak sosyo-kültürel yorumunu ileri sürmüştür. Buluşular açısından ise, ergenlik sosyo-tarihsel bir oluşumdur.¹⁸¹

Ergenlik Döneminin kızlarda 11-20 yaş, erkeklerde ise 13-20 yaş arasında sürdüğü göz önünde bulundurulursa, kız çocukların, ergenliğe erkek çocuklardan 2 yıl önce adım attıkları da görülür.

Ergenlik dönemine gelindiğinde, çocuklar basit fizik kuramlarını ve matematik mantığını anlayabileceği için bu durum çizimlerine de yansiyacaktır. Güneşi eskiden olduğu gibi sayfanın köşesine çizmeyecek ve çiziminde güneşin varlığı ışık ve gölgeler olarak anlatılmaya başlanacaktır. ¹⁸²

Ergenlerde yaratıcı düşüncenin gitgide azalıyor olması endişe vericidir. Yaklaşık 300.000 çocuk, ergen ve yetişkin arasında yapılan bir araştırmada yaratıcılık puanlarına bakıldığında 1990'lara kadar artmakta gözüken yaratıcılık tablosu, sonraları düşüşe geçmiştir. Bunun sebeplerinden başlıcası, okullardaki yaratıcı

¹⁸⁰ Yavuzer Haluk (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.219

¹⁸¹ Santrock John W. (2012) *Ergenlik*, Nobel Yayın, s. 40

¹⁸² Keskin, Dr Sabiha Paktuna (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.104

düşünme becerilerine vurgu olmamasının yanı sıra ABD'li çocukların ve ergenlerin yaratıcı aktiviteler yapmak yerine televizyon seyretmeleri, video oyunları oynamaları ve mesaj yazmaları gösterilmektedir. Bununla birlikte, ergenlerin yaratıcı becerilerini arttırmak için bazı stratejiler de izlenebilir. Örneğin; ergenlerin daha çok beyin fırtınası yapmalarını sağlamak, onları yaratıcı uyaran ortamlara katmak, üzerlerinde aşırı kontrol sağlamaya çalışmamak, içsel motivasyonlarını cesaretlendirmek, karşılıklı güven sağlamak, ergenlerin ısrarlı olmalarında ve hazzı ertelemelerinde onlara yol göstermek, onları entellektüel riskler almaları için cesaretlendirmek ve onları yaratıcı insanlarla tanıştırmak gibi...¹⁸³

7. SANAT EĞİTİMİ VE PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRMELER

7.1 Sanat Eğitiminin Gelişimi

Platon ve Aristoteles dahil Antik Yunan'dan bu yana sanatın önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. 1800'lerde özellikle klasik sanatın insanı eğittiği üzerinde durulmaktayken bazı meslekler için geçerli olan el sanatları da ön eğitime eklenmiştir.¹⁸⁴

İnci San, *Sanat Eğitimi Kuramları* isimli kitabında 19. yüzyılın yarısından başlayarak önce endüstrileşme sürecinde ileri gelen ülkeler başta olmak üzere sanat eğitimine olan ilginin arttığına dikkat çeker. Bu gelişim İngiltere'de başlamış, Almanya'ya ve sonrasında da Avusturya'ya uzanmıştır. 1870-75'lerde Rusya'da, 1873'de Avusturya'da, 1885'de Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kuzey Avrupa ilkelerinde, 1886-87'lerde ise Almanya'da başlayan yeni eğitim ile atölye ve iş eğitimine kayan yeni bir sanat ya da zanaat eğitimi belirleniyordu. 1900'de ise, Paris'deki uluslar arası kongrede başlıca çizim derslerinin önemi vurgulanarak güç

¹⁸³ Santrock John W. (2012) *Ergenlik*, Nobel Yayın, s. 110-112

¹⁸⁴ San İnci (2010) *Sanat Eğitimi Kuramları*, Ütopya Eğitim Dizisi, s.55

kazandı. ¹⁸⁵

1901 yılı ise Almanya için sanat eğitimi açısından önem taşımaktadır. Bu yıl; Dresden'de bir kongre düzenlenmiş, ayrıca "Çocuğun Yaşamında Sanat" adlı sergiyle sanat eğitiminde yeni bir devinim meydana gelmiştir. ¹⁸⁶

Türkiye'de sanat eğitiminin gelişimi de uzun yıllar öncesine dayanır. Mutlu Erbay, "Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi" isimli kitabında, Türkiye'de resim eğitiminin başlangıcını Cumhuriyet öncesindeki döneme rastlamakta olduğunu belirtir. Zira 16. yüzyılda bile üst düzey yönetimin sanata olan ilgisi bilinmektedir. Ayrıca yurtdışından gelen Bellini gibi sanatçıların da sarayda misafir edildikleri bilinmektedir. Her ne kadar Fatih döneminde değişiklikler yaşansa da padişahın ölümünden sonra geleneklere bağlı kalınan sanat anlayışına devam edilmiştir. Resim dersinin eğitim programına konulması ise 1793 yılında Osmanlı İmparatorluğu Mühendishanesinde ve Harbiye Mektebi'nde doğa gözlemine bağlı olarak resim yapılması ile gerçekleşmiştir. ¹⁸⁷

1883 yılında ise Sanayi-i Nefise Mektebi adıyla kurulan Türkiye'nin tek akademisi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'dir. 1930 ve 1968 yıllarında reformlarla çağdaştırılan ve Fransız geleceğini sürdüren okul; 1983 yılında da Mimar Sinan Üniversitesi adını almıştır. ¹⁸⁸

7.2 Sanatın ve Yaratıcılığın Eğitim Sistemindeki Yeri ve Amacı

Eğitim ve yaratıcılık alanında çalışmalar yapan Ken Robinson, yaratıcılığın bazı zamanlar çok karmaşık ve açıklanamaz bir olguymuş gibi ele alındığından yakınlıkla kısa ve kesin bir tanımlama geliştirir:

¹⁸⁵ San İnci (2010) *Sanat Eğitimi Kuramları*, Ütopya Eğitim Dizisi, s.64

¹⁸⁶ San İnci (2010) *Sanat Eğitimi Kuramları*, Ütopya Eğitim Dizisi, s.66

¹⁸⁷ Erbay Mutlu (1997) *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.133-134

¹⁸⁸ Erbay Mutlu (1997) *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.151-152

*“Yaratıcılık, değeri olan orijinal fikirlere sahip olma sürecidir.”*¹⁸⁹

Robinson, yaratıcılığı ele alırken hayal gücü ve yenilikçilik kavramlarının da akılda tutulması gerektiğinden bahseder. Hayal gücü yaratıcılığın kaynağı, duyuların algılayamadığı şeyleri akla getirme yeteneğidir. Yaratıcılık ise, hayal gücünün uygulanmış halidir. Yenilikçilik ise yeni fikirleri uygulamak anlamına gelmektedir.

Robinson, yaratıcılığı değerlendirirken yaratıcılık hakkında birçok mit olduğundan bahseder. Bunlardan biri, yaratıcılığın sadece özel insanlara has olduğu, diğeri yaratıcılığın sadece sanat alanı için geçerli olduğu, üçüncüsü yaratıcılığın öğretilemez olduğu, dördüncüsü ise yaratıcılığın kendini kısıtlamadan ifade etmek olduğudur. Robinson, bütün bu tanımlamaları reddeder ve yaratıcılığın sadece sanatta değil, yaşamın tüm alanlarında geçerli olabileceğinden ve insanların yaratıcılıklarını geliştirebilecek potansiyele sahip olduklarından bahseder. Bu potansiyel fikir, bilgi ve becerilerin geliştirilmesini de içerir.¹⁹⁰

Yaratıcı etkinliklerde bulunan çocuklar:

- “1. Çevrelerini daha tam gözleyebilme,*
- 2. Ayrımıştırma (discrimination) yetileri artmakta,*
- 3. Ayrıntılarla ilgili olarak bellekleri güçlenmekte,*
- 4. Nesneleri birbirleriyle ilişkili olarak düzenlemelerinde daha buluşçu ve özgün olmaktadır.”*¹⁹¹

¹⁸⁹ Robinson Ken (2015) *Creative Schools*, Penguin Education, s.118

¹⁹⁰ Robinson Ken (2015) *Creative Schools*, Penguin Education, s.119

¹⁹¹ San; 1979- Aktaran: Yavuzer Haluk (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.83

8. SANAT EĞİTİMİNDE KULLANILAN MALZEMELER VE YARATICI TEKNİKLER

8.1 Sanat Malzemeleri

Çizimin temelleri, Milattan önce 10.000 yılındaki mağara resimlerine kadar gitmektedir. Neredeyse insanlığın başlangıcından beri var olan çizim, Rönesans sırasında İtalya'daki sanatçılar tarafından geliştirilecek ve diğer sanat disiplinlerinin de temelini kuracaktır. ¹⁹² Dolayısıyla çizim; sanatsal ifadenin temeli olarak kabul edilebilir. Bu durumda, öncelikle bir çizim aracına ve çizim yapılacak bir yüzeye ihtiyaç duyulmaktadır. ¹⁹³

¹⁹² Smith Ray, Wright Michael, Horton James (1995) *An Introduction to Art Techniques*, DK Publishing, Londra, s.10

¹⁹³ Asensio Cerver Francisco (2005) *Yeni Başlayanlar İçin Çizim Teknikleri*, Literatür Yayıncılık, Slovenya, s.5

Kurşun Kalem

Çizim için ilk akla gelen malzemeler ise kurşun kalem, grafit ya da kömür kalemdir. Kurşun kalem, çeşitli malzemelerin (karbon, plastik, sangın ve grafit...) kurşunla birleşiminden oluşur. Sertlik dereceleri ile sınıflandırılırlar. B serisi daha yumuşak olup çizim için uygundur. H serisi ise teknik çizimler için tasarlanmıştır.

Görsel 31: Kurşun kalemle çizim, Mandy Boursicot

(Kaynak: Wolf Rachel Rubin, (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.11)

Kömür Kalem

Kömür, tarih boyunca kullanılan en eski malzemelerden biridir. Söğüt, asma ya da başka tür ince dalların hava geçirmeyen ortamda yüksek derecede karbonize edilmesiyle üretilir.¹⁹⁴

Kömürün çizimde kullanılan çeşitleri vardır. Bunlar; söğüt kömür, asma kömür, sıkıştırılmış kömür gibi türlerdir. Bu malzemenin yüzeyde daha kalıcı olması amacıyla sabitleyici kullanılması da yaygındır.¹⁹⁵

Görsel 32: Kömür ile çizim, Karol Tucker

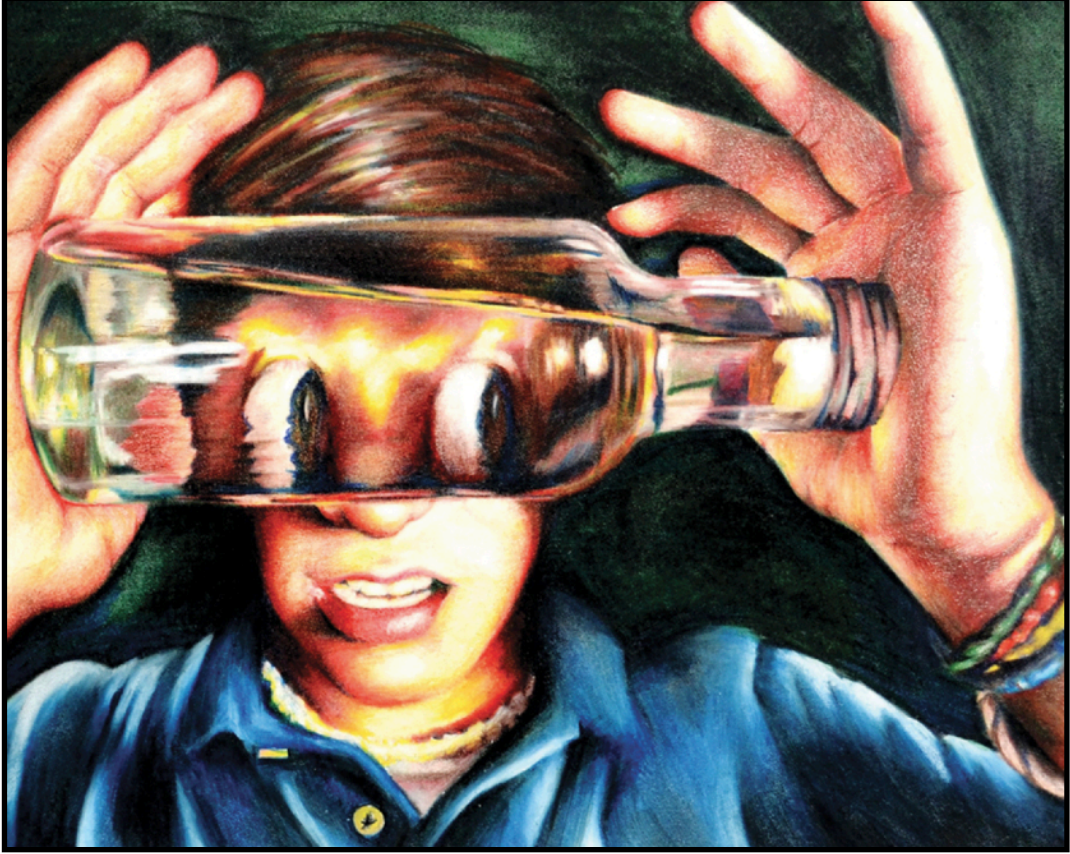
(Kaynak: Wolf Rachel Rubin (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.100)

¹⁹⁴ Smith Ray, (2009) *The Artist's Handbook*, Dorling Kindersly, Londra, s.91

¹⁹⁵ A.g.k., s.92

Kuruboya Kalemler

Kuruboya kalemleri ile değişik teknikler kullanarak çizim yapmak mümkündür. Çizimlerin kontrollü yapılması ve boyanın dağılmaması açısından da kolaylık sağlar. Kaleme baskı ile değişik tonlar elde edilirken, farklı kalemlerle üst üste gelen çizgiler de renklerin karışması açısından çeşitlilik yaratır. ¹⁹⁶

Görsel 33: Kuruboya ile çizim, Jonelle Joshua

(Kaynak: Wolf Rachel Rubin (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.43)

¹⁹⁶ Averil Pat, Hickmon Sylvester, Yaun Debra, (2003) *Colored Pencil Step by Step*, Walter Foster, California, s.11

Mürekkep

Mürekkep genellikle fırça ya da kalem türleriyle kullanılır. Eski zamanlarda sıkça kullanılan divit uçları yerini fiber uçlu türlere bıraksa da hala kullanılmaya devam edilmektedir. Bambu saplarıyla üretilen çift taraflı kalemler, metal uçlu kalemler, dolma kalemler, teknik kalemler, keçeli kalemler ve fırça uçlu kalemler mürekkeple çalışma yapmak için kullanılan araçlardan bazılarıdır.¹⁹⁷

Görsel 34: Mürekkep ile çizim, Christian Barthold

(Kaynak:Wiedemann Julius, (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.43)

¹⁹⁷ Brickler Ed S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio, s.65-67

Markörler

Grafik tasarımcıları, tasarımcılar ve illüstratörler tarafından renkle çizim yapmak için kullanılmaya başlanan markörler, ilk üretildikleri zaman çözücü malzemeden meydana geldikleri için oldukça zehirliydi. Mürekkep ve fiber uç teknolojisiyle birlikte artık alkol bazlı üretilen markörlerin renklerin solmaması için sabitleyici kullanılmalıdır. Grafik markörleri, fırça uçlu markörler ve çizim markörleri gibi bir çok çeşitleri bulunmaktadır. ¹⁹⁸

Görsel 35: Markör ile çizim, Julien Langerdorff

(Kaynak: Wiedemann Julius, (2009) *Illustration Now!3*, Taschen, s.265)

¹⁹⁸ ¹⁹⁸ Brickler Ed S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio, s.78-79

Pasteller

Pastellerin onsekizinci yüzyılın başından beri kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Bundan öncesinde sert tebeşir ve boyaların yağ ve balmumu ile karıştırılmış olanları kullanılmaktaydı. Pastellerin üretilmeye başlanmasıyla hem renk çeşidinde hem de kullanım alanında gelişmeler meydana geldi. ¹⁹⁹ Pasteller suda çözülebilir ve pigment ile yapıştırıcının bir araya gelmesiyle oluşur. Bu bağlayıcı; pastelin yumuşak ya da sert olmasında etkilidir. ²⁰⁰ Yağlı pasteller, pigmentlerin balmumu ve kurumayan yağ ile karışımlarıyla üretilir. Tıpkı pastellerde olduğu gibi, yağlı pasteller de çeşitli sertlik derecelerine sahiptir. Fakat pasteller gibi tozlu değildir. ²⁰¹

Görsel 36: Pastel ile portre, Nathan Rohlander

(Kaynak: Bagetta Marla, Rohlander Nathan, Schneider William, (2010) *The Art of Pastel: Discover Techniques for Creating Beautiful Works of Art in Pastel*, Walter Foster, s.35)

¹⁹⁹ Rodwell Jenny (1993) *Paintings in Pastels*, Studio Vista, New York, s.6

²⁰⁰ Brickler Ed S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio, s.82

²⁰¹ Brickler Ed S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio, s.86

Sulu boya

Ondokuzuncu yüzyıl öncesinde sanatçılar kendi boyalarını hazırlamak durumundaydı. Sert ve kuru pigmentleri rendeleyerek taş ya da seramik tabakalar üstünde suyla karıştırmak zorundaydılar. 1766 yılında, boya pastasının icadıyla sanatçılar için daha kullanışlı bir boya türü ortaya çıkmış oldu. 1841 yılında da ilk metal boya tüpü icad edildi. Suluboyanın içeriğini; pigment, Arap zamkı ve su oluşturmaktadır. ²⁰²

Görsel 37: Sulu boya ile portre, Stina Persson

(Kaynak:Wiedemann Julius, (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.314)

²⁰² Smith Jones Heather (2011) *Water Paper Paint: Exploring Creativity with Watercolor and Mixed Media*, Quarry Books, s.4

Akrilik

Boyaların arasında en yenilerinden biri de akriliklerdir. İlk üretimi ise 1940'lara denk gelmektedir. Birçok renk seçeceği sunan bu malzeme özellikle karışık teknik çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Oldukça hızlı kurur, dolayısıyla katman üstüne katman çalışmak için uygundur. Fazla yağlı olmadıkça da her tür yüzey üzerine boyanabilir.²⁰³

Görsel 38: Akrilik ile portre, Marco Wagner

(Kaynak:Wiedemann Julius, (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.387)

²⁰³ ²⁰³ Brickler Ed S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio, s.106

Yağlı Boya

Rönesans dönemine kadar uzanan yağlı boya, günümüze kadar kullanılan en yaygın resim malzemesidir. Esas olarak pigment ve yağdan oluşan bu boya türü, terebentin ve tiner ile çözülebilmektedir. İeriğinde su bulunmadığı için diğer boya türleri gibi buharlaşarak değil, içindeki yağın oksitlenmesiyle kurur. Kuruma yavaş gerçekleşir ve tamamen kuruması zaman alır. Bu durum; boyanın kurumadan üzerine başka katlar da atılarak çalışmanın devam edilmesine yardımcı olur.²⁰⁴

Görsel 39: Yağlı boya ile portre

(Kaynak:Hanna Anette Adrian, (1992) Portraits in Oil, Walter Foster, s.27)

²⁰⁴ Asensio Cerver Francisco (2003) *Yeni Başlayanlar için Yağlıboya*, Literatür, Slovenya, s.5-6

8.2 Yaratıcı Teknikler

Kolaj

Kolaj genellikle düz yüzeylerin yine düz bir yüzeye yerleştirilmesi anlamına gelir. Eğer üç boyutlu objeler yüzeye yerleştirilmekteyse, buna asamblaj denilir. Kolaj için en çok kullanılan malzemeler arasında kumaş, folyo, metal parçalar, kum, organik malzemeler (yapraklar, dallar, çiçekler, böcekler, tüyler...) bulunur. Kolaj tekniğinin bir teknik olarak sanatta kullanılmasına Picasso ve Braque ile değinilse de, kitap kapaklarının süslenmesi ya da dini motifler gibi kolajın kullanıldığı en az sekizyüz yıllık bir geçmişi vardır.

Görsel 40: Kolaj çalışması örneği, Joao Colagem

(Kaynak: Brereton Richard (2011) Cut & Paste, Laurance King Publishing, s.38)

Karışık Teknik (Mixed Media)

Karışık teknik çalışmalar, özellikle Yirminci yüzyıl ile ilişkilendirilse de tarih boyunca bu teknikle çalışmalar yapılmıştır. Çeşitli ve değişik malzemeler bir arada kullanılmış ve ortaya oldukça uyumlu sonuçlar da çıkmıştır. Buna örnek olarak, özellikle Batı sanatında altın yaprakların çizim ve resimlerle beraber kullanıldığı belirli dönemler olmuştur. ²⁰⁵ Robert Rauschenberg; Amerikalı ünlü sanatçı “bir çalışma için bir çift çorap da ahşap, çivi, terebentin, yağlı boya ya da kumaş gibi uygun bir malzemedir.” şeklinde açıklamada bulunmuştur. ²⁰⁶

Görsel 41: Karışık Teknik çalışma örneği

(Kaynak: Beam Mary Todd (2001) *Celebrate Your Creative Self*, North Light Books, s.99)

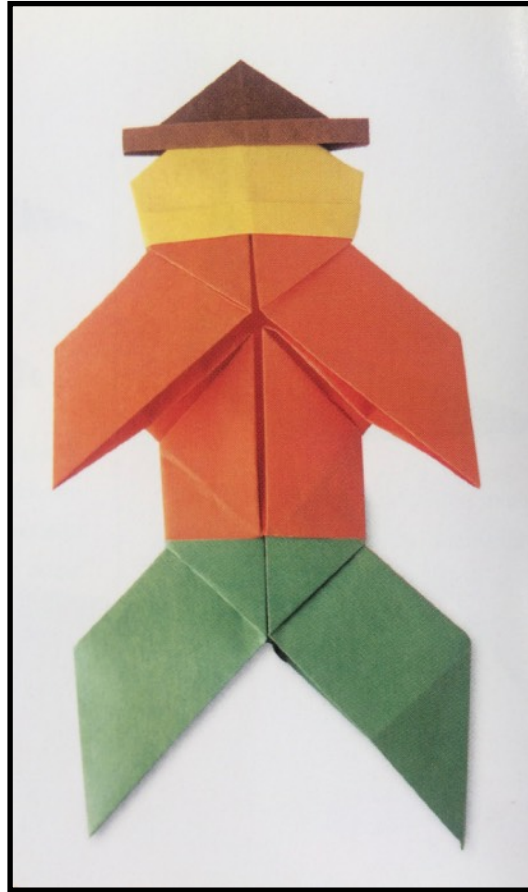
²⁰⁵ Smith Ray, Wright Michael, Horton James, (1995) *An Introduction to Art Techniques*, DK Publishing, Londra, s.402

²⁰⁶ Usherwood Nicholas, (1994) *The Art of Painting*, Kingfisher Kaleidoscopes, Londra, s.26

Malzeme olarak kağıtla çalışmalar

Kağıt sadece bir çizim yüzeyi değil, başlı başına eseri oluşturan bir malzeme olarak da kullanılmaktadır. Çeşitli kültürlerde de bu şekilde kullanılmıştır. Kesilip parça alınarak ya da katlanılarak iki ve üç boyutlu eserler meydana getirilmiştir.

Örneğin Origami, Japoncada “ori” yani katlama ve “gami” yani kağıt sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Geleneksel bir sanat olan Origami’de kesilme ve yapıştırımlara sıcak bakılmaz ve kağıt bir bütün olarak ele alınarak formun sadece katlamalarla ortaya çıkması kural olarak kabul edilir. Bu durumda da malzeme, formun oluşmasını da etkileyerek tasarımı yönlendirecektir.²⁰⁷

Görsel 42: Origami ile insan figürü

(Kaynak: Beech Rick (2006) *A Handbook of Origami*, Southwater, s.78)

²⁰⁷ Beech Rick (2006), *A Handbook of Origami*, Anness Publishing, London, s. 6-7

Kağıtla yapılan güncel çalışmaların arasında dekupaj, kağıt kesme ve kolaj çalışmaları yer almaktadır.

Kağıdı katlamanın yanı sıra eklenecek malzemelerle de üç boyuta taşımak mümkündür. Örneğin, aşağıdaki çalışma beyaz ambalaj kağıdının duvar kağıdı macunu ve boya ile işlenmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Görsel 43: Kağıt ile yapılan üç boyutlu çalışma

(Kaynak: Lorenz Joanna (2002) *New Papercrafts*, Anness Publishing, s.35)

Seramik

Seramik yani Ceramics kelimesi Yunanca'dan gelmektedir. Anlamı her biçimde kil olan bu malzeme ile tarih öncesi dönemlerden beri çalışılmıştır. Çinliler Neolitik dönem başlarında çömlekçi çarkını ilk olarak kullanmaya başlamışlardır. Sonrasında mısırlılar sır tekniğini keşfetmiş, Romalılar ise çömlüklerin sofralarda kullanımı ve damgalarla süsleme uygulamalarını başlatmışlardır. En köklü geleceğe ve gelişmiş ifade kaynaklarına sahip malzemelerin en başında yer almaktadır. ²⁰⁸

Görsel 44: Seramik eser örneği

(Kaynak: Dormer Peter (1994) *The New Ceramics*, Thames and Hudson, s.141)

²⁰⁸ Frigola Dolor Ros İ. (2006) *Seramik*, İnkilap Kitabevi, s.7

9. Tasarlanan model

9.1 Metod ve Yönelimler

Model 16 çalışmadan oluşmak üzere tasarlanmıştır. Çalışmalar sırayla yaratıcılık ve dışavurum olmak üzere birbirini takip etmektedir. Öncelikle birey, sonrasında da aile ve çevre olmak üzere üç bölüm olarak tasarlanmıştır. Birey ile ilgili olan bölüm on iki, aile ve çevre ile ilgili bölümler de ikişer çalışmadan oluşmaktadır.

Birey bölümü de zaman açısından üçe ayrılmıştır. Bunlar; geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere modelde dörder çalışma halinde yer almaktadır. Dörtlü gruplardan ilk ikisi kimlik, diğer ikisi de duygu üzerine kurulmuştur. Kimlik odaklı çalışmalarda hedeflenen; bireyin kimliğini nasıl algıladığı ve yansıttığıdır. Bunun için özellikle oto-portre çalışmaları tasarlanmıştır. Duygu ise; bireyin iç dünyasını temsil etmesine fırsat vermesi amaçlanarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, duygu iç dünyayı temsil etmekteyken kimlik ise bireyin dış dünya ile olan arayüzü niteliğini taşımaktadır.

Çalışmalarda çeşitli malzemelerin de kullanımına yer verilmiştir. İlk çalışmalar kolaj, pastel boyalar ve akrilik boya ile gerçekleştirilirken dijital çalışmalar, yağlı boya ve markörlerle çalışmalara devam edilmektedir. Sonlara doğru karışık teknik çalışmanın yanı sıra seramik, buluntu nesnelere ve maketlerle üç boyutlu gerçekleştirilecek çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Malzemeler, sanat eğitiminde geleneksel olarak kullanılan boyalarla birlikte buluntu nesnelere, karışık teknik ve maket yapımında seçilecek malzemelerden oluşmaktadır.

	KONU	BİREY/ AİLE/ ÇEVRE	KİMLİK/ DUYGU	YARATICILIK/ DIŞAVURUM
1	Kutu	Birey	Kimlik	Geçmiş Zaman
2	6 Yaşında Ben	Birey	Kimlik	Geçmiş Zaman
3	Anlar ve Anılar	Birey	Duygu	Geçmiş Zaman
4	Çocukluk Hisleri	Birey	Duygu	Geçmiş Zaman
5	Maske	Birey	Kimlik	Şimdiki Zaman
6	Otoportre	Birey	Kimlik	Şimdiki Zaman
7	Günden Kalanlar	Birey	Duygu	Şimdiki Zaman
8	Boyalarla Duygular	Birey	Duygu	Şimdiki Zaman
9	Geleceğin Hayali	Birey	Kimlik	Gelecek Zaman
10	20 Sene Sonra	Birey	Kimlik	Gelecek Zaman
11	Cam Küre	Birey	Duygu	Gelecek Zaman
12	Renk Skalası	Birey	Duygu	Gelecek Zaman
13	Aile Portresi	Aile	Kimlik	
14	Ev ve Kişiler	Aile	Duygu	
15	İnsanlar ve Ben	Çevre	Kimlik	
16	Dünyada Ben 10 sene sonra	Çevre	Duygu	

Görsel 45: Metodu oluşturan çalışmaların konu, kapsam ve alanları

Çalışmalar tasarlanırken sanat terapisi çalışmaları yaratıcılık ve dışavurum konularıyla sentezlenmiştir. Yaratıcılık çalışmaları Modern Sanat'a ait sanatçıların eserlerinden konulara uygun olarak seçilmiş, dışavurum çalışmaları ise yine konulara uygun seçilen dışavurumcu sanatçıların eserlerinden ve tekniklerinden yola çıkılarak tasarlanmıştır.

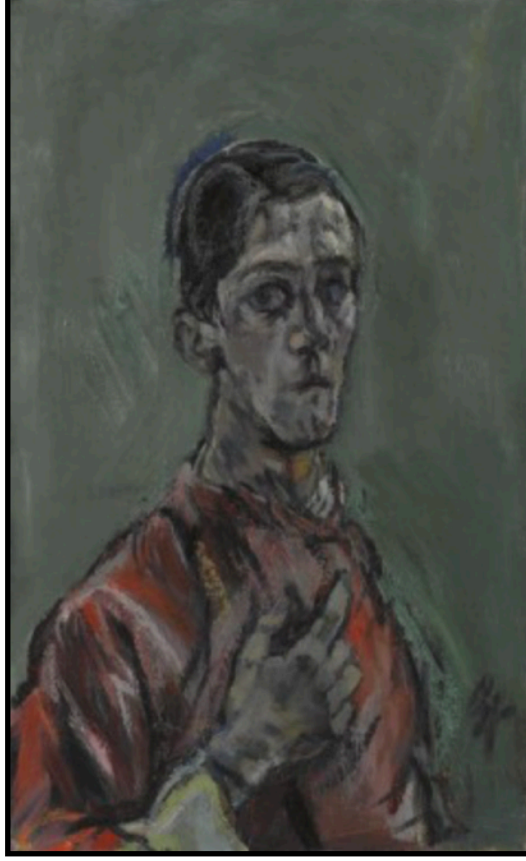
Onaltı çalışmadan 1, 2, 5, 6 ve 10 numaralı “Kutu”, “6 Yaşında Ben”, “Maske”, “Oto-portre” ve “20 Sene Sonra” isimli çalışmalar oto-portre konusunu farklı biçimlerden ele almaktadır. İlk çalışma, Joseph Cornell’in kutu eserleri üzerinden öğrencinin kendisini objelerle ifade etmesine yöneliktir.

Görsel 46: Joseph Cornell, Central Park Carrousel, in Memoriam,
Karışık Teknik, 1950

(Kaynak: https://www.moma.org/collection/works/80771?artist_id=1247&locale=en&page=1&sov_referrer=artist, erişim: 4.11.2018)

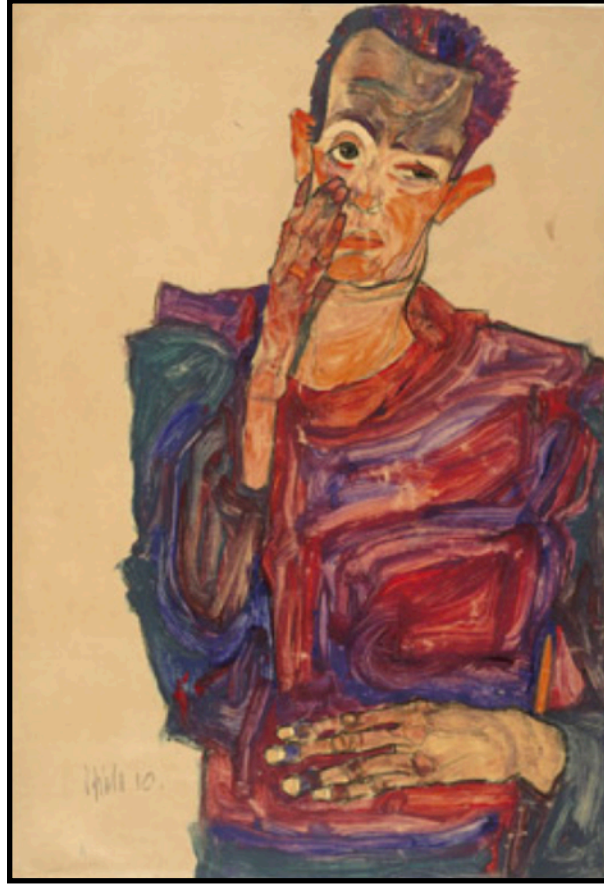
Diğer oto-portre çalışmalarından 2, 6 ve 10 numaralı “6 Yaşında Ben”, “Oto-portre” ve “20 Sene Sonra” isimli çalışmalarda, aşağıda seçilen eserlerde de görüldüğü üzere, dışavurumcu sanatçılara ait oto-portreler başlangıç noktası olmuştur.

Görsel 47: Oskar Kokoschka, Self Portrait, Yağlı Boya, 1913

(Kaynak: https://www.moma.org/learn/moma_learning/oskar-kokoschka-self-portrait-1913/, erişim: 3.10.2018)

Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman odaklı oto-portre çalışmalarında aynı zamanda öğrencilerin de kendilerini form ve renklerle kendilerine özgü olarak dışavurumcu tarzda en iyi şekilde ifade edebilmeleri amaçlanmıştır.

Görsel 48: Egon Schiele, Self Portrait Pulling Down an Eyelid, Tebeşir ve sulu boya, 1910

(Kaynak:<https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/guia-educadores/self-portrait-pulling-down-an-eyelid-1910/>, erişim: 6.11.2018)

3, 4, 9 ve 11 numaralı “Anlar ve Anılar”, “Çocukluk Hisleri”, “Geleceğin Hayali” ve “Cam Küre” çalışmalarında ise geçmiş zamanda anılar, gelecek zamanda ise hayaller çıkış noktasıdır. Burada bir zaman diliminin yansıtılması söz konusudur. 3 ve 9 numaralı çalışmalar; geçmiş ve gelecek zaman odaklı kolaj çalışmalarıdır. Farklı tarafı ise; geçmiş zaman için varolan fotoğraflarla çalışılması ve gerçek anıların çalışmaya yansıtılması iken 9 numaralı gelecek odaklı “Geleceğin Hayali” isimli çalışmada dergi ve kitap sayfalarından seçilecek görsellerin kullanılmasıdır. Bu şekilde çalışmalar birbirine paralel tasarlanırken farklılık da göstermektedir.

4 numaralı “Çocukluk Hisleri” isimli çalışmada geçmiş zamana ait hisler tuvale akrilik boya ile yansıtılmaktadır. Bu çalışma da dışavurum odaklı ve renk

kullanımına yoğunlaşan bir çalışmadır. Aynı zamanda 8 numaralı çalışma olan “Boyalarla Duygular” isimli çalışma için de hazırlık olarak düşünülebilir.

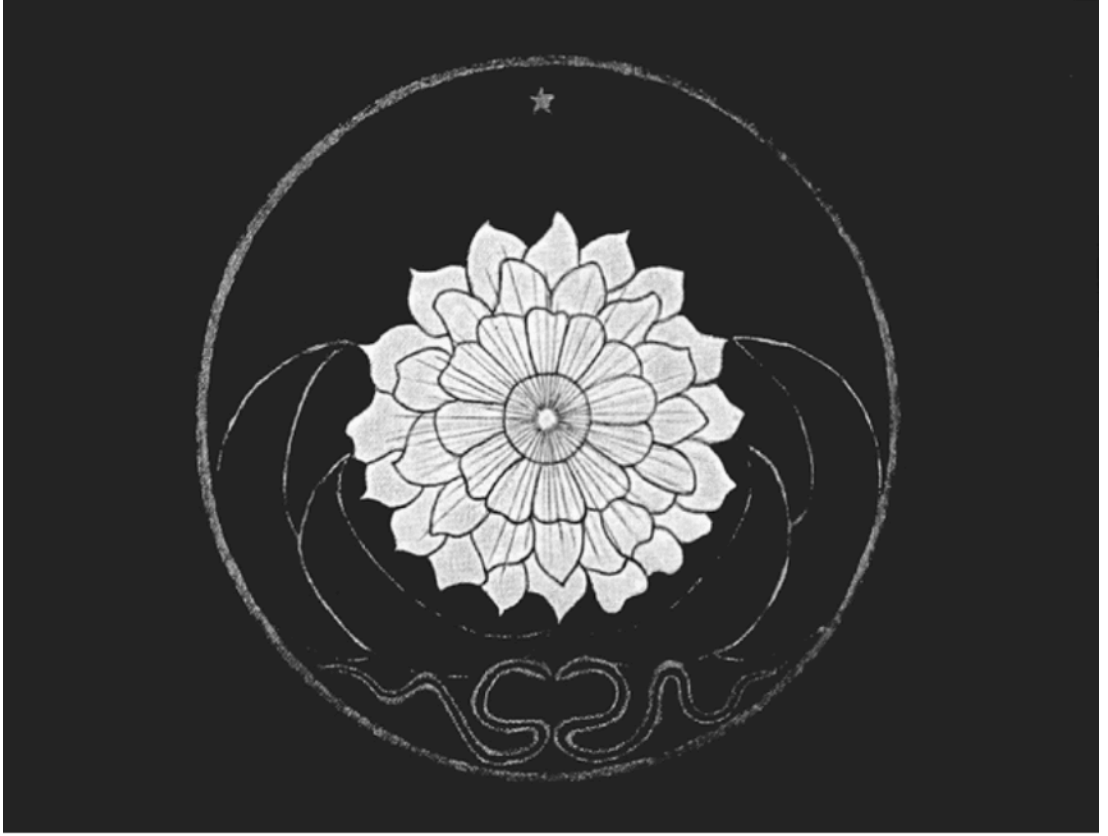
Görsel 49: Jackson Pollock, Free Form, Yağlı Boya, 1946, 48.9 X 35.5 cm,
Metropolitan Museum of Art

(Kaynak: https://www.moma.org/collection/works/80170?artist_id=4675&locale=en&page=1&sov_referrer=artist, erişim: 6.10.2018)

5 numaralı “Maske” isimli çalışma hem malzeme hem de konu itibariyle kimlik çalışmalarına ait olmakla birlikte farklı bir konumda bulunmaktadır. Yaratıcılık odaklı bu çalışmada kağıt ile çalışılmakta, maske tasarlanması açısından da oto-portreye farklı şekilde yaklaşılmaktadır. Burada; kimlik çalışması alanındaki oto-portrenin birey tarafından sosyal yansıması açığa çıkmaktadır.

7 numaralı çalışma olan “Günden Kalanlar” isimli dijital fotoğraf çalışması günlük hayata dair, öğrencinin bir gün içerisinde değişik anları belgeleyeceği yaratıcı bir çalışmadır. Bu çalışma için de çağdaş sanata dair fotoğraf sanatçılarının eserlerinden esinlenilmiştir. Yaratıcılık odaklı çalışmada şimdiki zaman alanında bireyin duyguları söz konusudur.

11 numaralı “Cam Küre” isimli çalışmada Jung’un mandalalar üzerine çalışmalarından esinlenilmiştir.

Görsel 50: Jung’un hastasının Mandala Çizimi

(Kaynak: Jung C. G., (1972) *Mandala Symbolism*, Princeton University Press, New Jersey)

12 numaralı “Renk Skalası” çalışması da dördüncü ve sekizinci çalışmalarda olduğu gibi duyguları boyalarla yansıtmaya amacındadır. Bu çalışma tasarlanırken yine

dışavurum sanatçısı olan Rothko'nun eserlerinden ilham alınmıştır. Bu çalışma değerlendirilirken form geri planda kalmakta ve renk kullanımı öne çıkmaktadır.

Görsel 51: Mark Rothko, Red on Maroon, yağlı boya, akrilik boya ve tempera, 2667 X 2388 x 35 mm, Tate Modern,1959

(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/rothko-red-on-maroon-t01165>, erişim: 6.11.2018)

Geriye kalan dört çalışma ise aile ve çevre alanlarındadır. 13 numaralı “Aile Portresi” çalışmasında yine kimlik kapsamında, bu sefer oto-portre olarak değil de öğrencinin aile üyelerini resimlemesi anlamında yaratıcılık çalışması olarak modelde yer almaktadır. Üç boyutlu bu çalışmada buluntu nesnelere yer verilmektedir. Bu çalışmada yine Modern Sanat içinde yer alan Dada ve Sürrealist akımlardan yola çıkılmıştır.

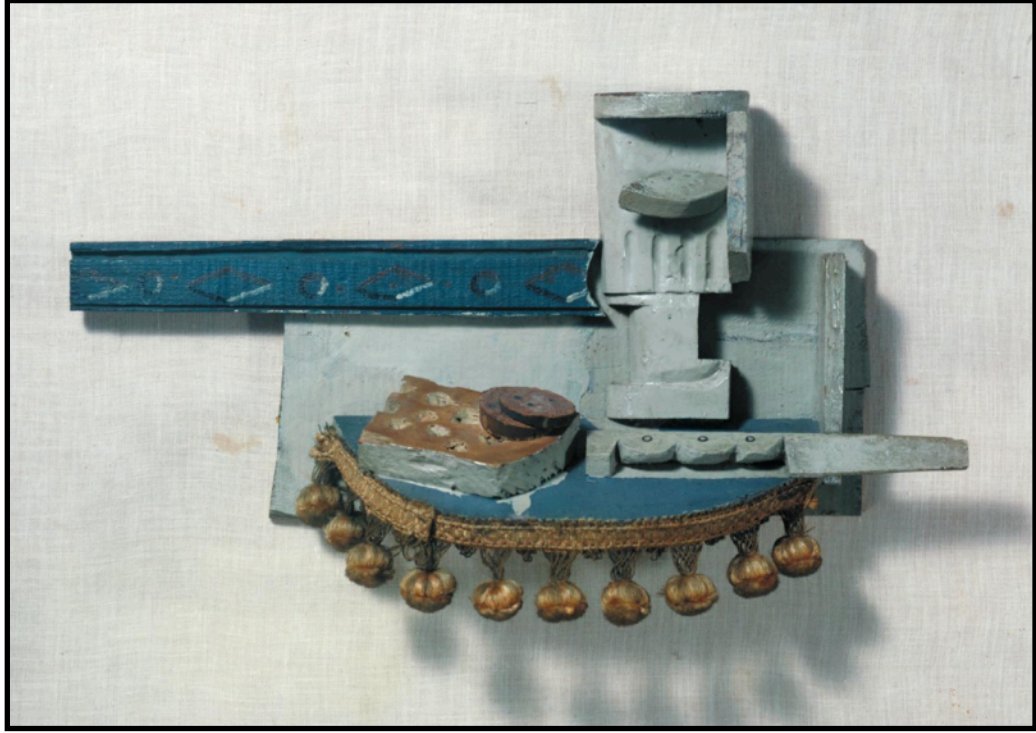
Bulutlu nesnelere için akla gelen ilk isim Marcel Duchamp'dır. Aşağıda Duchamp'ın Ready-made yapıtlarından bir örnek bulunmaktadır.

Görsel 52: Marcel Duchamp, Bicycle Wheel, ahşap tabure üzerine yerleştirilmiş metal tekerlek, Modern Museum of Art, 1951

(Kaynak: https://www.moma.org/learn/moma_learning/marcel-duchamp-bicycle-wheel-new-york-1951-third-version-after-lost-original-of-1913/, erişim: 6.11.2018)

Kübizm akımının önde gelen sanatçısı Picasso'nun buluntu nesnelere yaptığı çalışmalar bu konu için ayrıca ilham kaynağı olmuştur.

Görsel 53: Pablo Picasso, Nature Morte, ahşap üzerine yerleştirilmiş döşeme, Tate, 1914

(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/picasso-still-life-t01136>, erişim: 2.10.2018)

14 numaralı “Ev ve Kişiler” isimli çalışma da aile bireyleri üzerine tasarlanmıştır. Önceki çalışmadan farklı olarak, bu çalışma dışavurum alanındadır. Modelde yer alan diğer dışavurum çalışmalarından farklı olarak karışık teknik kullanılmaktadır. Bu şekilde, öğrenciler daha önce akrilik ve yağlı boya ile uyguladıkları çalışmaları üç boyutlu hale getirebilecektir. Bir önceki çalışmaya konu olarak benzerlik gösterse de ev içine yerleşecek karakterlerin mekanda birbiriyle etkileşiminin de çözümlenmesi amacıyla tasarlanmıştır.

Son iki çalışma öğrencinin aile dışındaki çevresiyle ilgilidir. Yaratıcılık alanındaki “İnsanlar ve Ben” isimli çalışmada öğrencinin sosyal ortamda sahip olduğunu düşündüğü kimliği aktarırken kendi gözünden de diğer insanları algılayış

biçimini yansıtmayı hedeflenmektedir. Bu çalışma tasarlanırken Giacometti'nin eserlerinden ilham alınmıştır.

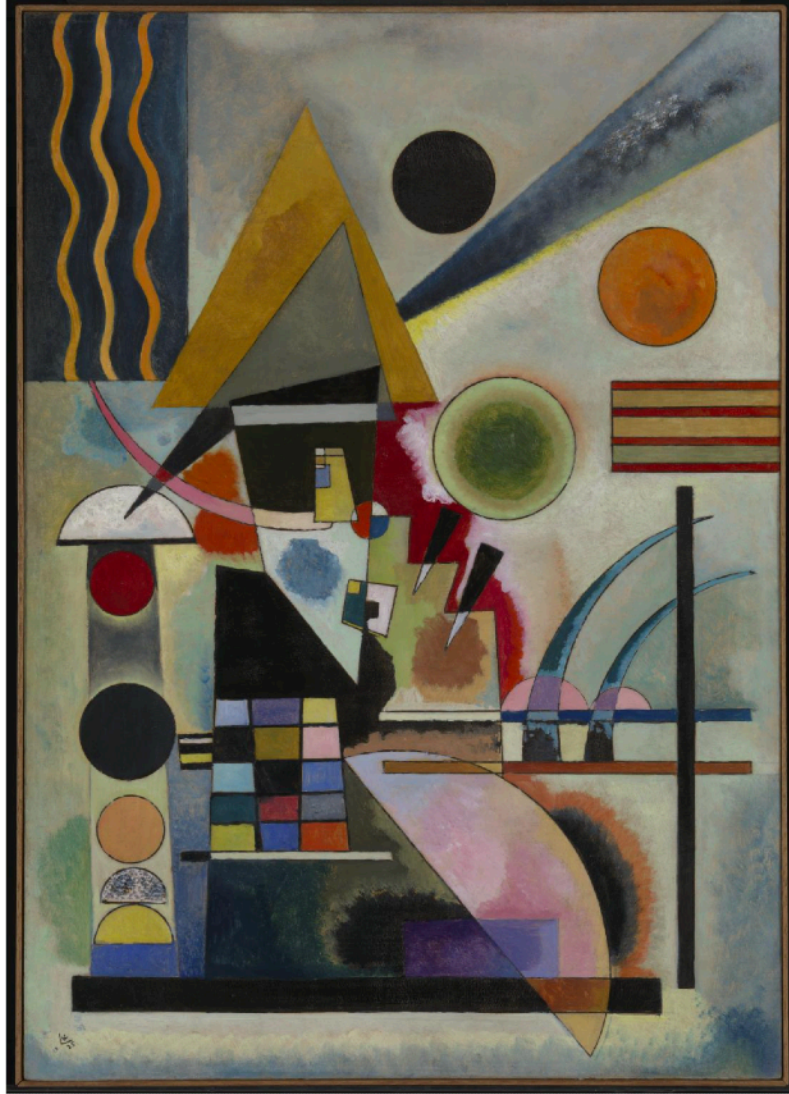

Görsel 54: Alberto Giacometti, Composition with Seven Figures and a Head, Bronz, 1950

(Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/490186>, erişim: 3.10.2018)

Modelde yer alan son çalışma “Dünyada Ben, 10 Sene Sonra”, isminden de anlaşıldığı üzere öğrencinin gelecekte kendisini bir ortama yerleştirerek hayal etmesini amaçlar. Teknik olarak, özellikle ilk çalışmalara kıyasla uygulaması daha zorlayıcıdır. Geometrik formlar yaratması ve kendi hayalini bu formları üç boyutlu

hale getirmesi beklenirken bu çalışma da dışavurum sanatçısı olan Kandinsky'nin soyut dışavurum eserlerinden ilham alınarak tasarlanmıştır.

Görsel 55: Wasilly Kandinsky, Swinging, karton üzerine yağlı boya, 1925
(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/kandinsky-swinging-t02344>, erişim: 5.10.2018)

9.2 Önerilen Modelin İçeriği

Çalışma 1

Konu: Kutu

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, kimlik, geçmiş zaman

Malzeme: kişisel eşyalar, çerçeve ya da kutu

İçerik: Öğrenciden kendine ait objeler toplaması ve bunu çerçeve ya da kutu içerisine yerleştirerek kendine ait öyküsünü anlatması beklenmektedir. Burada, öğrenci kendi kimliğini üç boyutlu objeler üzerinden anlatırken bir hikaye, kompozisyon ya da kendi yaratıcılığı dahilinde çizim ve boyama da yapabilmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Üç boyutlu oto-portre niteliğindeki bu çalışmadan çıkacak sonuç değerlendirilirken veri olarak seçilen objeler, kompozisyon, objeler arasındaki bağlantı veya kopukluk, olası hikaye ya da tema göz önünde bulundurulabilir.

Çalışma 2

Konu: “6 Yaşında Ben”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, kimlik, geçmiş zaman

Malzeme: Pastel boyalar

İçerik: Bu çalışmada, öğrenciden 6 yaşındaki halinin resmini çizmesi istenmektedir. Seçilen malzeme ise, yine o yaşlarda yaygın olarak kullanılan pastel boyalardır. Öğrenciden, geçmiş zamanın oto-portresini resmederek kendi çocukluğuna bakış açısını yansıtması beklenmektedir. Gelişim döneminde 0-6 yaş aralığının önemi düşünülerek yaş 6 olarak belirlenmiştir.

Değerlendirme Yöntemleri: Çizilen oto-portrede ise öğrencinin kendi anımsadığı çocukluğunun hatırasında nasıl yer aldığı, duygu durumu ve bunu yansıtma biçimi veri olarak göz önünde bulundurulabilir. Ayrıca, seçilen renk, kağıtta kapladığı alan ve vücut dili de diğer veriler olarak yer alacaktır.

Çalışma 3

Konu: “Anlar ve Anılar”

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, duygu, geçmiş zaman

Malzeme: Fotoğraflar, markör, kuru boya, serbest malzemeler

İçerik: Öğrenciden çocukluğuna dair fotoğraflar getirmesi ve bu malzemeleri kullanarak kolaj çalışması yapması beklenmektedir. Fotoğrafları kesip yerleştireceği yüzeye kendi seçeceği markör ya da kuru boya gibi malzemelerle ek çizimler yapması, figürleri hayali bir mekana yerleştirmesi ya da kendine ait yazılarla duygularını yansıtmayı serbest tutulmaktadır.

Değerlendirme Yöntemleri: Çıkacak çalışma sonucunda seçilen fotoğraflar ve bu fotoğrafların yüzeyde nasıl yer aldıkları değerlendirme kapsamında olacaktır. Kullanılan alan, formlar arasındaki ilişki, öğrencinin kullandığı desen ya da yazılar veri olarak yer alabilir.

Çalışma 4

Konu: “Çocukluk Hisleri”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, duygu, geçmiş zaman

Malzeme: A3 boyutunda karton, akrilik boya

İçerik: Bu çalışmada öğrencinin çocukluğuna dair hatırladığı en belirgin 3 duyguyu not alması beklenmektedir. Sonraki adımda yalnızlık, huzur, mutluluk gibi geçmiş zamana ait seçilen üç duygunun renklerle ifade edilmesi söz konusudur. A3 boyutundaki bir kartona diledikleri formlarla üç parçaya ayırarak söz konusu parçaları akrilik ile seçtikleri duyguları temsil eden renklere boyamaları beklenmektedir. Seçilen duygular ise ait olduğu alana not olarak alınmaktadır.

Değerlendirme Yöntemleri: Çalışma sonucunda öncelikli olarak seçilen duygular göz önünde bulundurulabilir. Sonrasında, o duyguların hangi renklerle temsil edildiği ve kağıdın nasıl bölüdüğü, o renklerin kağıdın hangi alanında yer aldığı doğrultusunda değerlendirilebilir.

Çalışma 5

Konu: Maske

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, kimlik, şimdiki zaman

Malzeme: Kağıt, makas

İçerik: Öğrencilerden, kağıt üzerine maske formu çizerek bunu kesip kendileri için bir maske tasarımları beklenmektedir. Ayrıca, kağıtlar istenilen şekilde kesilip varolan maske formuna da eklenebilir.

Değerlendirme Yöntemleri: Maske, sosyal ortamlarda bireylerin dış dünyaya gösterdikleri bir arayüzü temsil etmektedir. Bu çalışma ile, öğrencinin dış dünyaya kendini nasıl gösterme çabasında olduğu görülebilir.

Çalışma 6

Konu: Oto-portre

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, kimlik, şimdiki zaman

Malzeme: Akrilik boya

İçerik: Modelde yer alan oto-portre çalışmalarından şimdiki zamana ait olan ve dışavurum metodları kullanarak yapılan bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu çalışma ile, öğrenci akrilik boyalar kullanarak kendini kağıt ya da tuvale aktarması beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Her portrenin kendine ait duyguları ve karakteri görüntü vasıtasıyla dışarı aktardığı düşünüldüğünde, öğrencinin de kendini nasıl resmettiği önem kazanmaktadır. Portrenin ne tür duygular barındırmakta olduğu, nasıl bir ifadeye sahip ve hangi renk ve fırça darbeleriyle yansıtıldığı değerlendirme için faktörler arasında yer alabilir.

Çalışma 7

Konu: “Günden Kalanlar”

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, duygu, şimdiki zaman

Malzeme: Fotoğraflar

İçerik: Bir önceki çalışmanın sonunda öğrenciden hayatına dair herhangi bir günü seçerek o güne ait çeşitli anlarda fotoğraflar çekmesi istenmekte ve sonraki derse bu fotoğrafları basılmış şekilde getirmesi beklenmektedir. Ders esnasında ise öğrenciden bu fotoğraflardan beş tanesini dilediği gibi sıralayarak bir hikaye yazması ve fotoğrafları hikayenin kareleri olarak kullanması beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışma ile öğrencinin günlük hayatına bir bakış açısı kazanmak mümkündür. Bu çalışma öğrencide gün içinde farkındalık uyandırarak yaşadığı anlara yani şimdiki zamana odaklanması mümkün olacaktır. Hangi anların seçildiği ve ne tür kadraj kullanıldığı veri olarak alınabilir. Sonraki değerlendirmede ise hangi fotoğrafların seçildiği, nasıl sıralandığı ve ne tür bir hikaye yazıldığı değerlendirilebilir.

Çalışma 8

Konu: “Boyalar ve Duygular”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, duygu, şimdiki zaman

Malzeme: Akrilik

İçerik: Akrilik boyalar kullanarak yapılacak bu çalışma tamamen öğrencinin dilediği form ve renkleri yüzeye yansıtmasıyla gerçekleşecektir. Yüzeyin öğrencinin rahat çalışabilmesi için yeterli büyüklükte olması, aynı zamanda çalışmayı zaman diliminde tamamlayabilmesi için de çok büyük olmaması gerekmektedir. Bu çalışmayı gerçekleştirirken öğrenciden fırça dışında malzemelerle de boyama yapması desteklenmektedir. Öğrenciler, bu çalışmayı gerçekleştirirken gerek parmaklarını gerek spatula gibi yüzeyde keskin çizgiler yaratacak aletleri kullanabilecektir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışma ile öğrencinin kendi duygularını kağıt ya da tuvale nasıl aktardığı, yarattıkları form ve renkler üzerinden incelenebilir ve öğrencinin buldukları andaki duygu durumları şimdiki zaman üzerinden okunabilir.

Çalışma 9

Konu: "Geleceğin Hayali"

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, kimlik, gelecek zaman

Malzeme: Dergi sayfaları

İçerik: Öğrencilere dağıtılacak dergi sayfaları içinden seçtikleri görselleri keserek bir kağıda kolaj çalışması yapmaları istenmektedir. Konu olarak, rastladıkları resimleri kendi gelecek hayallerine uygun bulduklarında kesmeleri ve yaratıcılıklarını kullanarak bu resimleri yüzeye yerleştirmeleri beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışma ile öğrencilerin gelecek hakkındaki öngörü ve düşüncelerini değerlendirme imkanı doğmaktadır. Seçilen resimler ve kağıtta yer alış biçimi öğrencinin geleceğe bakışı hakkında ipuçları verebilmektedir.

Çalışma 10

Konu: “20 Sene Sonra”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, kimlik, gelecek zaman

Malzeme: Yağlı boya

İçerik: Tıpkı altıncı sırada yer alan oto-portre çalışmasında olduğu gibi, öğrencilerden kendilerini resmetmeleri beklenmektedir. Buradaki fark ise, gelecek zaman dahilinde kendilerini yirmi sene sonrasında hayal ederek resmetmeleridir. İlerleyen çalışmalar arasında yer almasından ötürü, bu çalışma yağlı boya ile gerçekleştirilebilir.

Değerlendirme Yöntemleri: Öğrencilerin kendilerini gelecekte nasıl görmekte oldukları ve bunu resim olarak nasıl yansıttıkları incelenecek unsurlar arasındadır.

Çalışma 11

Konu: “Cam Küre”

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Birey, duygu, gelecek zaman

Malzeme: Markörler

İçerik: Öğrencilerden her kenarı 50 santimetre olacak şekilde bir kare kağıt kesmeleri ve bu karenin içine bir daire çizerek bunu geleceği gösteren bir küre olarak hayal etmeleri söylenmektedir. Geleceği gösteren küre olması açısından, öğrenciler kendilerini yaratıcılık bağlamında hayal kurarak resimlemeleri beklenmektedir. Bu çalışma için markörler kullanılmakta ve hayal edilen formlar illüstrasyon şeklinde çalışmada yer almaktadır.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışma değerlendirilirken, öğrencinin geleceğe bakışı ve geleceği hakkında iyimser ya da karamsar olup olmadığını anlayabilmek için de veri sahibi olunabilir.

Çalışma 12

Konu: “Renk Skalası”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Birey, duygu, gelecek zaman

Malzeme: Akrilik boya, yağlı boya, 75 X 20 cm kağıt

İçerik: Öğrencilerden yetmiş santimetre uzunluğunda ve yirmi santimetre yüksekliğinde bir kağıt şeride akrilik ve yağlı boya kullanarak şimdiki zamandan geleceğe doğru boyama yapımları beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışmada öğrencilerin sonuç itibarıyla nasıl bir renk skalası kullandıkları, renk tonları arasındaki geçişler ve hangi zaman dilimini göz önünde bulundurdıkları değerlendirilebilir veriler oluşturacaktır.

Çalışma 13

Konu: “Aile Portresi”

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Aile, kimlik

Malzeme: Buluntu nesnelere

İçerik: Bir önceki çalışma sonunda öğrencilerden çeşitli özellikler gösteren nesnelere toplamaları ve sınıfa getirmeleri istenmektedir. Buluntu nesnelere gerçekleştirilmekte olan bu çalışmada, öğrencilerden aile bireylerini kendi gözlerinden yaratmaları beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışma ile öğrencilerin kendi aile bireyelerine bakışlarının yaratıcılık bağlamında değerlendirilebileceği veriler sağlanabilir. Hangi tür malzemelerle hangi karakterlerin oluşturulduğu, boyut ve formlardaki karışıklık ya da basitlik gibi kriterler değerlendirmede ele alınabilecek unsurlardır.

Çalışma 14

Konu: “Ev ve Kişiler”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Aile, duygu

Malzeme: Karışık teknik

İçerik: Bu çalışma karışık teknik ile gerçekleştirilmektedir. Bir önceki çalışmadan farklı olarak, bir yüzeye kolaj, çizim ve boyama şeklinde gerçekleştirilebilir. Öğrencilerden, çalışma yüzeyine ev şeklini temsil eden bir form içine kendi aile bireylerini oluşturmaları beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Buradaki çalışmadan çıkacak sonuçta ise, öğrencinin aile üyelerine bakış açıları okunabilir. Ayrıca aile bireylerinin ev içindeki etkileşimleri de resimde öğrenci tarafından yansıtılacaktır.

Çalışma 15

Konu:”İnsanlar ve Ben”

Alan: Yaratıcılık

Kapsam: Çevre, kimlik

Malzeme: Seramik çamuru

İçerik: Seramik çamuru ile yapılacak bu çalışma ile öğrenciler kendilerini ve diğer insanları üç boyutlu şekilde yaratacaktır. Sonrasında, yaratılan formlar bir yüzeye yerleştirilerek kompozisyon oluşturulacaktır.

Değerlendirme Yöntemleri: Burada, bireyin kendisini ve diğer insanları ne şekilde tasarladığı, boyut, doku gibi öğelerle birlikte yarattığı parçaları yüzeye yerleştirirken de figürlerin birbirine olan mesafesi gibi kurduğu etkileşim dikkate alınabilir.

Çalışma 16

Konu: “Dünyada Ben 10 Sene Sonra”

Alan: Dışavurum

Kapsam: Çevre, duygu

Malzeme: Serbest maket malzemeleri

İçerik: Öğrencilerden kendilerini on sene sonrasında dünyada hayal etmeleri ve bunu geometrik formlar kullanarak resimlemeleri istenmektedir. Son adımda ise, yaratılan bu formların maketlerini yaparak üç boyutlu hale getirmeleri beklenmektedir.

Değerlendirme Yöntemleri: Bu çalışmayla öğrencinin kendini gelecek zaman diliminde nasıl gördüğü, öncelikle yaratılan formlardan, seçilen malzemelerden ve yerleştirme düzeninden değerlendirilebilir.

SONUÇ

Sanat, Psikoloji ve Eğitim alanlarının kesişiminde yer alan bu tezde öncelikle ilgili konular üzerine incelemeler yapılmış ve tezin teorik bölümü oluşturulmuştur. Tasarlanacak eğitim modeli yaratıcılık ve dışavurum üzerinden şekillendirileceği için ilk iki bölümde öncelikli olarak yer almaktadır. Yaratıcılık kuramsal olarak, dışavurum ise kavram ve akım olarak incelenmiştir. Dışavurumun bir parçası olarak sanat terapisi yer almış ve çalışma konularından örnekler sunulmuştur.

Modelde gözlemlenebilecek psikolojik rahatsızlıklar bölümünde depresyon ve kaygıdan bahsedilmiş, ayrıca sanatçıların, hastaların ve çocukların çalışmalarından örneklere yer verilmiştir. Hedef kitlenin orta öğretimdeki öğrenciler olması sebebiyle de bebeklikten ergenlik dönemine sanat, yaratıcılık ve dışavurum değerlendirilmiştir. Tasarlanacak modelin sanat eğitiminde yer alması itibarıyla de sanat eğitiminin gelişimine ve sanat ile yaratıcılığın eğitimdeki yerine değinilmiştir.

Bahsedilen bölümlerle ilgili teorik açıklamalar yapılmış, sonraki bölümde ise modelin tasarlanması doğrultusunda sanat eğitiminde kullanılan malzeme ve yaratıcı tekniklere yer verilmiştir.

Tasarlanan model; bahsedildiği gibi, yaratıcılık ve dışavurum üzerine inşa edilmiştir. Yaratıcılığın öğrencilerin içinden gelen ve tüm sanat çalışmalarında var olması gereken bir unsur olarak yer alması gerektiği saptanmıştır. Dışavurum ise öğrencilerin iç dünyalarını ifade edebilmeleri için kullanılan bir yöntemdir. Modelin tasarlanma aşamasında ortaya konulan araştırmalar incelenmiş, Modern sanat ve dışavurum sanatçılarının çalışmalarından esinlenerek tasarlanan çalışmalar sanat terapisi yöntemleriyle sentezlenmiş ve ortaya 16 çalışmadan oluşan bir model

çıkmiştir. Her çalışma kendi içinde konu ve alan olarak kendine özgü bir amaç ve özellik taşımaktadır.

Sanat, hem terapi sürecinde hem de eğitim alanı olarak dünyada önem kazanmaya başlasa da henüz bu sürecin çok başında yer alınmaktadır. Psikolojinin bile çok yeni bir alan olduğu düşünülürse, sanatın psikoloji dahilinde yer alması zaman alacaktır.

Sanat, psikoloji ve eğitim alanlarının kesişiminde yer alan bu çalışmada ortaya konulan modelin ileride uygulanması ve geliştirilebilmesi, farklı yöntemlerle de uygulanabilmesi söz konusu olabilir. Bu ve benzeri çalışmaların eğitim sistemine dahil olması sayesinde birçok öğrencinin ruh sağlığı belirtilerini gözlemlemek ve gerekli yönlendirmenin yapılmasına imkan tanımak mümkün olacaktır. Sağlıklı bir toplum yaratmada eğitimin önemli bir ayağını oluşturmada katkı sağlayan bir model olabileceği önerilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Asensio Cerver, F. (2005) *Yeni Başlayanlar İçin Çizim Teknikleri*, Literatür Yayıncılık, Slovenya

Asensio Cerver, F. (2003) *Yeni Başlayanlar için Yağlıboya*, Literatür, Slovenya

Atasoy, T. (2013) *İnsan Neden Sanat Yapar?*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul

Averil P. ve Hickmon S. ve Yaun D. (2003) *Colored Pencil Step by Step*, Walter Foster, California

Ayers H. ve Prytys C. (2002) *An A to Z Practical Guide to Emotional and Behavioral Difficulties*, David Fulton Publishers

Bassie, A. (2008) *Art of Century: Expressionism*, Parkstone International

Beech, R. (2006) *A Handbook of Origami*, Anness Publishing, London

Beidel, D. C. ve Turner, S. M.(2005) *Child Anxiety Disorders: A Guide to Research and Treatments*, Routledge, New York

Brickler, E. S. (2013) *Making Art: Materials and Techniques for Today's Artist*, F&W Media, Ohio

Buchalter, S. (2009) *Art Therapy Techniques and Applications*, Jessica Kingsley Publications, London

Buchalter, S. (2011) *Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults*, Jessica Kingsley Publishers, London

Burger, J. (2006) *Kişilik*, Kaknüs Psikoloji, İstanbul

Csikszentmihalyi, M. (1996) *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*, Harper Collins Publishers, New York

Csikszentmihalyi, M. (2014) *The Systems Model of Creativity*, Springer

Doss, E. L. (2002) *Twentieth Century American Art*, Oxford History of Art

Ellis, A. ve Abrams, L. ve Abrams, M. (2009) *Personality Theories: Critical Perspectives*, Sage Publications

Erbay, M.(1997) *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Ernest, G. S.(1959) *Metamorphosis: On the Development of affect, perception, and memory*, Basic Books, New York

Fancher, R. ve Rutherford, A. (2017) *Pioneers of Psychology*, W. W. Norton & Company

Freud, S. (1908) *Collected Papers*, Basic Books

Gilroy, A. (2011) *Art Therapy Research*, Peter Lang, Switzerland

Gombrich, E.H. (1997) *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul

- Hadas, S. ve Canetti, L.(2014) *Creativity and Emotional Stress on the Rorschard Tests*, Boston, American Psychological Association, Hogrefe Publishing
- Haefele, J. (1962) *Creativity and Innovation*, Londra, Reinhold Publishing Corporation
- Hançerlioğlu, O. (2012) *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Hodge, S., Çevirenler: Candil, Ç. F. ve Metin, G. (2016) *Beş Yaşındaki Çocuk Bunu Neden Yapamaz*, İstanbul, Hayal Perest
- Hodge, S., Çeviren: Gözgülü, E. (2011) *50 Sanat Fikri*, İstanbul, Domingo Yayınları
- Horovitz, E. G. (1999) *A Leap of Faith : The Call to Art*. Springfield
- İlhan, Prof. Dr. A. Ç. (2011) *Okul Öncesinde Yaratıcılık*, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Jones, D. E. H. (2012) *The Aha! Moment: A Scientists Take on Creativity*, Johns Hopkins University Press
- Kandisky, W., Çeviren: Ekinçi, G. (2015) *Sanatta Ruhsallık Üzerine*, Altıkırkbeş Yayın
- Keskin, Dr S. P. (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul
- Lawson, T. T. (2008) *Carl Jung, Darwin of the Mind*, Londra, Karnac Books
- Little, S., Çeviren: Özer, D. N. (2010) *...izimler Sanatı Anlamak*, YEM Yayınları, İstanbul
- Malchiodi, C. (2007) *The Art Therapy Sourcebook*, New York, Mc Graw Hill Publishing
- May, R. (2016) *Yaratma Cesareti*, İstanbul, Metis Yayınevi

- Metzger, P. (1996) *The North Light Artist's Guide to Materials and Techniques*, North Light Books, Ohio
- Moon, B. L. (2003) *Essentials of Art Therapy Education and Practice*, Springfield
- M. Rapee, R. ve H. Spence, S. ve Cobham, V. ve Wignall, A. (2016) *Kaygılı Çocuğa Yardım*, Arkadaş Yayınları, Ankara
- Muris, P. (2007) *Normal and Abnormal Fear and Anxiety in Children and Adolescents*, Elsevier Science, Amsterdam
- Piaget, J. (2007) *Çocukta Karar Verme ve Akıl Yürütme*, Ankara, Palme Yayıncılık
- Robinson, K., Aronica, L. (2015) *Creative Schools*, Penguin Books, London
- Rodwell, J. (1993) *Paintings in Pastels, Studio Vista*, New York
- Rubin, J. (2010) *Introduction to Art Therapy*, Routledge
- Safran, D. S. (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, London
- Samurçay, N. (2007) *Sanatta Psikanaliz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- San, İ. (2010) *Sanat Eğitimi Kuramları*, Ütopya Eğitim Dizisi
- San, İ. (2008) *Sanat ve Eğitim*, Ütopya Sanat Dizisi
- Santrock, J. W., Çeviren: Doç. Dr. Diğdem, M. S. (2012) *Ergenlik*, Nobel Yayın
- Serini, D. (2011) *Living with Depression: Why Biology and Biography Matter Along the Path to Hope and Healing*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers

Silverstone, L.(2009) *Art Therapy Exercises: Inspirational and Practical Ideas to Stimulate the Imagination*, Jessica Kingsley Publications

Smith Jones, H. (2011) *Water Paper Paint: Exploring Creativity with Watercolor and Mixed Media*, Quarry Books

Smith, R. (2009) *The Artist's Handbook*, Dorling Kindersly, Londra

Smith, R. ve Wright M. ve Horton J. (1995) *An Introduction to Art Techniques*, DK Publishing, Londra

Sungur, N. (1992) *Yaratıcı Düşünce*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul

Usherwood, N. (1994) *The Art of Painting*, Kingfisher Kaleidoscopes, Londra

Weiner, I. B. (2003)*Principles of Rorschard Interpretation*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates and Publishers

Wertheimer, Max ve Sekuler, R. ve Sarris V. ve Spillman L. (2012) *On Percieved Motion and Figural Organization*, Mit Press

Woldt, A. L. (2005) *Gestalt Theraphy: History, Theory and Practice*, Sage Publications

Wheatley, D. (2015) *BipolART:Art in Therapy for Bipolar Disorder*, Springer

Woolfolk, A. (2015) *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, Kaknüs Psikoloji

Yavuzer, H. Y. (1994) *Yaratıcılık*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi

Yavuzer, H. (1991) *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul

Yavuzer, H. (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul

Makaleler

Amos, S. (1982) “*The diagnostic, prognostic, and therapeutic implications of schizophrenic art*”, *The Arts in Psychotherapy*, Vol:9, s.142

Webel, C. (2007) “*Modernist Creativity and the Construction of Reality in Einstein and Kandinsky*”, *World Futures*, Vol.63 no:7

Cohen, F. W. (1975) “*Introducing Art Therapy into a School System: Some Problems*”, *Art Psychotherapy*, Pergamon Press, Vol:2, s.121-135

Deborah, L. E. (2008) “*Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*”, *The Arts in Psychotherapy*, Vol:35 no:4, s. 262-270

Feist, G. J. (1998) “*A meta-analysis of the impact of personality on scientific and artistic creativity*”, *Personality and Social Psychological Review*, Vol. 2, s. 290–309

Furnham, A. ve Bachtiar V. (2008) “*Personality and intelligence as predictors of creativity*”, *Personality and Individual Differences*, Vol. 45, s.613

Gaut, B. (2010) “*The Philosophy of Creativity*”, *Philosophy Compass*, Vol. 5 no: 12, s.1043

Gruber, H. (1996) “*HOWARD GARDNER, Creating Minds: An Anatomy of Creativity Seen Through the Lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi*”, *The Journal of Creative Behavior*, Vol.30 no:3, s.213-228

- Guilford, J.P. (1950) “*Creativity Research: Past, Present, Future*”, American Psychologist, s.484-495
- Hoffman, E. (2009) “*Rollo May on Maslow and Rogers*”, Journal of Humanistic Psychology, Vol.49 no:4
- Hyams, H. (2003) “*Trauma Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) and the case of Vincent Van Gogh*”, International Journal of Psychotherapy, Vol:8, no:2
- Jue, J. (2013) “*Does color say something about emotions?: Laypersons assessments of color drawings*”, The Arts in Psychotherapy, Vol:40, no:1
- Mednick, A. S. (1962), “*The Associative Basis of The Creative Process*”, Psychological Review, Vol. 69 no.3, s. 221-222
- Neihart, M. (1998) “*Creativity, the arts, and madness*”, Roeper Review, Vol:21, no:1
- Sabar, S. (2013) “*What's a Gestalt?*”, Gestalt Review, Vol. 17 no:1, s.6-34
- Samurçay, N. (1981) *Yaratıcılığı Geliştirme Yöntemleri*, Eğitim ve Bilim, Vol: 5, no: 30, s.15-17
- Samurçay, N. (1983) *Zeka ve Yaratıcılık*, Eğitim ve Bilim, vol: 8, no:45, s.6
- Silva, P. (2011) “*Personality and Individual Differences, Another Look at Creativity and Intelligence*”, American Psychological Association, Vol. 44, s.1014
- Slegeris, M. H. (1987) “*A Study of Jung's Mandala and its Relationship to Art Psychotherapy*”, The Arts in Psychotherapy, Vol. 14, s. 302-303

Sussman, A. (2007) "*Mental Illness and Creativity: A Neurological View of the Tortured Artist*", Stanford Journal of Neuroscience, Vol.1, no:1

Wadeson, H. (1971) "*Characteristics of Art Expression in Depression, The Journal of Nervous and Mental Disease*", The Williams & Wilkins, Vol:153, no:3

Wadeson, H. S. (1970) "*Manic-Depressive Art, The Journal of Nervous and Mental Disease*", Vol: 153, no: 3

Webel, C. (2007) "*Modernist Creativity and the Construction of Reality in Einstein and Kandinsky*", World Futures, Vol.63 no:7, s.554

Yamamuro, M. (2012) "*Infinity Net: The Autobiography of Yayoi Kusama by Yayoi Kusama and Ralph McCarthy*", Woman's Art Journal, Vol. 33, no. 2, s.44

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: Yakınlık Yasasını Belirten Formlar (Kaynak: Schacter, D. L. ve Gilbert, D. L. ve Wegner, D. M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Görsel 2: Benzerlik Yasasını Belirten Formlar
(Kaynak: Schacter, D. L. ve Gilbert, D.L. ve Wegner, D. M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Görsel 3: Ortak Kader Yasasını Belirten Formlar
(Kaynak: Schacter, D. L. ve Gilbert, D. L. ve Wegner, D.M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Görsel 4: Süreklilik Yasasını Belirten Formlar
(Kaynak: Schacter, D. L. ve Gilbert, D. L. ve Wegner, D. M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Görsel 5: Tamamlama Yasasını Belirten Formlar
(Kaynak: Schacter, D. L. ve Gilbert, D. L. ve Wegner, D. M. (2011) Psychology, Worth Publishers, s.149)

Görsel 6: Figür-zemin Döngüsü Dahilinde Yüzler veya Vazo
(Kaynak: Fancher, R. ve Rutherford, A. (2017) Pioneers of Psychology, W. W. Norton & Company, s.163)

Görsel 7: Red Cow and First Chinese Horse, M.Ö. 15.000-10.000, Lascaux Mağarası, Dordogne, Fransa (Kaynak: <http://www.bradshawfoundation.com/lascaux/>, erişim: 12.08.2016)

Görsel 8: Dünyanın Değişik Bölgelerinden Mağaralardaki El Resimleri

(Kaynak: <http://www.bradshawfoundation.com/hands/> , erişim: 23.08.2016)

Görsel 9: Edward Munch, Scream, 1910, Levha üzerine Tempera, 66 x 83 cm, The Munch Museum, Oslo

(Kaynak: <https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/symbolism/a/munch-the-scream>, erişim: 12.08.2016)

Görsel 10: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie with Large Pine, 1887, tuval üzeri yağlı boya, 66.8 x 92.3 cm, The Courtauld Gallery, Londra

(Kaynak: <https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/avant-garde-france/post-impressionism/a/cezanne-mont-sainte-victoire> erişim: 12.08.2016)

Görsel 11: Paul Cezanne, Mont Sainte-Victorie, 1902-04, tuval üzeri yağlı boya, 73 x 91.9 cm, Philadelphia Museum of Art

(Kaynak: <https://www.khanacademy.org/humanities/becoming-modern/avant-garde-france/post-impressionism/a/cezanne-mont-sainte-victoire> erişim: 12.08.2016)

Görsel 12: Wassily Kandinsky, Composition VIII, 1923, tuval üzeri yağlı boya, 140 x 201 cm, Guggenheim Museum, New York

(Kaynak: <https://www.guggenheim.org/artwork/1924> erişim: 12.08.2016)

Görsel 13: Jackson Pollock, Autumn Rhythm Number 30, Tuval üzerine enamel, 105 X 207 inch, 1950, MOMA, New York

(Kaynak: http://www.moma.org/explore/inside_out/2013/09/11/considering-one-once-more, erişim: 11.08.2016)

Görsel 14: Mark Rothko, No.13 (White, Red on Yellow), tuval üzerine yağlı boya ve akrilik ile renklendirilmiş pigmentler, 241.9 X 206.7 cm, 1958, Metropolitan Museum of Art

(Kaynak: <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1985.63.5/>, erişim: 16.09.2016)

Görsel 15: Anselm Kiefer, Lilith, tuval üzerine yağlı boya, kül ve bakır teller, 3815 x 5612 x 500 mm, 1958, Metropolitan Museum of Art)
(Kaynak: <http://www.tate.org.uk/learn/online-resources/glossary/n/neo-expressionism>, erişim: 16.09.2016)

Görsel 16: Vincent van Gogh, Starry Night, 1889, MOMA, New York
(Kaynak: <https://www.moma.org/collection/works/79802>, erişim: 28.04.2017)

Görsel 17: Yayoi Kusama, Infinity Mirror Room- Phalli's Field, 1965
Castellane Galerisi, New York
(Kaynak: <http://www.jstor.org/stable/24395289>, erişim: 27.04.2017)

Görsel 18: Uygulanan test
(Kaynak: Jue, J. ve Kwon, S., Does color say something about emotions?, The Arts in Psychotherapy, Vol: 40, no:1, Şubat 2013, erişim: 26.04.2017)

Görsel 19: Uygulanan test
(Kaynak: Jue, J. ve Kwon, S., Does color say something about emotions?, The Arts in Psychotherapy, Vol: 40, no:1, Şubat 2013, erişim: 26.04.2017)

Görsel 20: Depresif durumda çizilen resim
(Kaynak: Wadeson, H. S., (1970) Manic-Depressive Art, The Journal of Nervous and Mental Disease, Vol:150, no:3)

Görsel 21: Manik durumda çizilen resim
(Kaynak: Wadeson, H. S. (1970) Manic-Depressive Art, The Journal of Nervous and Mental Disease, Vol:150, no:3)

Görsel 22: Denys Wheatley, Sea of Spheres, Akrilik, 2006

(Kaynak: Wheatley, D. (2015) *BipolART: Art in Therapy for Bipolar Disorder*, Springer, s.73)

Görsel 23: Dikkat eksikliği bozukluğuna sahip yetişkin danışan çizimi

(Kaynak: Safran, D. S. (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic Approaches*, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:6)

Görsel 24: Asperger sendromuna sahip danışanın kolaj çalışması

(Kaynak: Deborah, L. E. (2008) *Art Therapy applied to an adolescent with Asperger's syndrome*, The Arts in Psychotherapy , Vol:35 no:4, s:262-270)

Görsel 25: 6 Yaşındaki Çocuğa Ait Karpuz Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr S. P. (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s. 97)

Görsel 26: Şizofren danışan çocuğun detaylı çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr S. P. (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109)

Görsel 27: Detaylarla Bütünlük Sağlayan Yetenekli Çocuk Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr S. P. (2003) *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, İstanbul, s.109)

Görsel 28: Yalın Çizgilerle Çalışan Obsesif Çocuk Çizimi

(Kaynak: Keskin, Dr S. P., *Çocuk Çizgilerindeki Giz; Çöp Çocuk*, Boyut Kitapları, 2003, İstanbul, s.110)

Görsel 29: Dikkat Bozukluğuna sahip olan çocuk çizimi.

(Kaynak: Safran, D. S. (2002) *Art Therapy and ADHD: Diagnostic and Therapeutic*

Approaches, Jessica Kingsley Publishers, Londra, Bölüm:4)

Görsel 30: Kellogg'un Karalama Örnekleri

(Kaynak: Yavuzer, H. (1992) *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.35)

Görsel 31: Kurşun kalemle çizim, Mandy Boursicot.

(Kaynak: Wolf, R. R. (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.11)

Görsel 32: Kömür ile çizim, Karol Tucker

(Kaynak: Wolf, R. R. (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.100)

Görsel 33: Kuruboya ile çizim, Jonelle Joshua

(Kaynak: Wolf, R. R. (2014) *Art Journey Portraits and Figures: The Best of Contemporary Drawing in Graphite, Pastel and Colored Pencil*, F & W Media, s.43)

Görsel 34: Mürekkep ile çizim, Christian Barthold

(Kaynak: Wiedemann, J. (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.43)

Görsel 35: Markör ile çizim, Julien Langerdorff

(Kaynak: Wiedemann, J. (2009) *Illustration Now!3*, Taschen, s.265)

Görsel 36: Pastel ile portre, Nathan Rohlander

(Kaynak: Bagetta, M. ve Rohlander, N. ve Schneider, W. (2010) *The Art of Pastel: Discover Techniques for Creating Beautiful Works of Art in Pastel*, Walter Foster, s. 35)

Görsel 37: Sulu boya ile portre, Stina Persson

(Kaynak: Wiedemann, J. (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.314)

Görsel 38: Akrilik ile portre, Marco Wagner

(Kaynak: Wiedemann, J. (2011) *Illustration Now! Portraits*, Taschen, s.387)

Görsel 39: Yağlı boya ile portre.

(Kaynak: Hanna, A. A. (1992) *Portraits in Oil*, Walter Foster, s.27)

Görsel 40: Kolaj çalışması örneği, Joao Colagem

(Kaynak: Brereton, R.(2011) *Cut & Paste*, Laurance King Publishing, s.38)

Görsel 41: Karışık Teknik çalışma örneği

(Kaynak: Beam, M. T. (2001) *Celebrate Your Creative Self*, North Light Books, s.99)

Görsel 42: Origami ile insan figürü

(Kaynak: Beech, R. (2006) *A Handbook of Origami*, Southwater, s.78)

Görsel 43: Kağıt ile yapılan üç boyutlu çalışma

(Kaynak: Lorenz, J. (2002) *New Papercrafts*, Anness Publishing, s.35)

Görsel 44: Seramik eser örneği

(Kaynak: Dormer, P. (1994) *The New Ceramics*, Thames and Hudson, s.141)

Görsel 45: Metodu oluşturan çalışmaların konu, kapsam ve alanları

Görsel 46: Joseph Cornell, Central Park Carrousel, in Memoriam,
Karışık Teknik, 1950

(Kaynak: [https://www.moma.org/collection/works/80771?
artist_id=1247&locale=en&page=1&sov_referrer=artist](https://www.moma.org/collection/works/80771?artist_id=1247&locale=en&page=1&sov_referrer=artist), erişim: 4.11.2018)

Görsel 47: Oskar Kokoschka, Self Portrait, Yağlı Boya, 1913

(Kaynak: [https://www.moma.org/learn/moma_learning/oskar-kokoschka-self-
portrait-1913/](https://www.moma.org/learn/moma_learning/oskar-kokoschka-self-portrait-1913/), erişim: 3.10.2018)

Görsel 48: Egon Schiele, Self Portrait Pulling Down an Eyelid, Tebeşir ve sulu boya,
1910

(Kaynak: [https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/guia-educadores/self-portrait-
pulling-down-an-eyelid-1910/](https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/guia-educadores/self-portrait-pulling-down-an-eyelid-1910/), erişim: 6.11.2018)

Görsel 49: Jackson Pollock, Free Form, Yağlı Boya, 1946, 48.9 X 35.5 cm,
Metropolitan Museum of Art

(Kaynak: [https://www.moma.org/collection/works/80170?
artist_id=4675&locale=en&page=1&sov_referrer=artist](https://www.moma.org/collection/works/80170?artist_id=4675&locale=en&page=1&sov_referrer=artist), erişim: 6.10.2018)

Görsel 50: Jung'un danışanının Mandala Çizimi

(Kaynak: Jung, C. G. (1972) *Mandala Symbolism*, Princeton University Press, New
Jersey)

Görsel 51: Mark Rothko, Red on Maroon, yağlı boya, akrilik boya ve tempera, 2667
X 2388 x 35 mm, Tate Modern, 1959

(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/rothko-red-on-maroon-t01165>, erişim:
6.11.2018)

Görsel 52: Marcel Duchamp, Bicycle Wheel, ahşap tabure üzerine yerleştirilmiş metal tekerlek, Modern Museum of Art, 1951

(Kaynak: https://www.moma.org/learn/moma_learning/marcel-duchamp-bicycle-wheel-new-york-1951-third-version-after-lost-original-of-1913/, erişim: 6.11.2018)

Görsel 53: Pablo Picasso, Nature Morte, ahşap üzerine yerleştirilmiş döşeme, Tate, 1914

(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/picasso-still-life-t01136>, erişim: 2.10.2018)

Görsel 54: Alberto Giacometti, Composition with Seven Figures and a Head, Bronz, 1950

(Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/490186>, erişim: 3.10.2018)

Görsel 55: Wasilly Kandinsky, Swinging, karton üzerine yağlı boya, 1925

(Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/kandinsky-swinging-t02344>, erişim: 5.10.2018)

ÖZGEÇMİŞ